

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η αειφορία στο νηπιαγωγείο: Απόψεις και πρακτικές εκπαιδευτικών για την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας.

Sustainability in early childhood education: Teachers' views and practices on child labor issues.

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: Κυριακίδου Βασιλική

ΑΕΜ: 3970

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΛΙΟΓΚΟΥ, ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

Περιεχόμενα

Κατάλογος εικόνων	σελ. 4
Κατάλογος Πινάκων	σελ. 5
Κατάλογος Συντομογραφιών	σελ. 6
Ευχαριστίες	σελ. 7
Περίληψη	σελ. 8
Abstract	σελ. 9
Εισαγωγή	σελ. 10

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Κεφάλαιο 1 ^ο : Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης- Η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη	σελ. 16
1.1. Ιστορική αναδρομή	σελ. 17
1.2. Ορισμοί	σελ. 21
1.3. Στόχοι	σελ. 23
1.4. Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη-Στόχευση και μεθοδολογία	σελ. 26
1.5. Μέσα Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη- Τα αειφόρα σχολεία	σελ. 30
2. Κεφάλαιο 2 ^ο : Προσχολική εκπαίδευση για την αειφορία	σελ. 32
2.1. Σημασία	σελ. 33
2.2. Σημερινή πραγματικότητα	σελ. 35
3. Κεφάλαιο 3 ^ο : Το ζήτημα της παιδικής εργασίας	σελ. 37
3.1. Ιστορική αναδρομή	σελ. 38
3.2. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί	σελ. 43
3.3. Σύγχρονα δεδομένα	σελ. 46
3.3.1. Γενικά στοιχεία	σελ. 46
3.3.2. Τα αίτια της παιδικής εργασίας	σελ. 47
3.3.3. Οι σημερινές μορφές παιδικής εργασίας	σελ. 50

3.4. Σύνδεση με την αειφόρο ανάπτυξη	σελ. 55
4. Κεφάλαιο 4 ^ο : Διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας	σελ. 57
4.1. Σημασία	σελ. 58
4.2. Προϋποθέσεις και τρόποι	σελ. 61
4.3. Ο ρόλος και η στάση των εκπαιδευτικών	σελ. 64
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
5. Κεφάλαιο 5 ^ο : Μεθοδολογία	σελ. 67
5.1. Σκοπός της έρευνας	σελ. 68
5.2. Είδος της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα	σελ. 69
5.3. Παρουσίαση τελικού ερωτηματολογίου	σελ. 69
5.4. Συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα	σελ. 70
5.5. Ερευνητική διαδικασία	σελ. 70
5.6. Ανάλυση δεδομένων	σελ. 71
5.7. Περιορισμοί έρευνας	σελ. 71
6. Κεφάλαιο 6 ^ο : Αποτελέσματα	σελ. 72
6.1. Το προφίλ των ερωτηθέντων	σελ. 73
6.2. Ενότητα Α: Γνώσεις και απόψεις αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη και προσωπικές επιλογές για την διδασκαλία θεμάτων της	σελ. 75
6.3. Ενότητα Β: Γνώσεις για την παιδική εργασία και την διδασκαλία θεμάτων της και προσωπικές επιλογές	σελ. 80
7. Κεφάλαιο 7 ^ο : Συζήτηση- Συμπεράσματα	σελ. 86
Βιβλιογραφία	σελ. 92
Παράρτημα	σελ. 97

Κατάλογος Εικόνων

1. Εικόνα 1: Το λογότυπο των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης.
2. Εικόνα 2: Η αφίσα των 17 στόχων βιώσιμης ανάπτυξης.
3. Εικόνα 3: Οι 3 πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης.
4. Εικόνα 4: Οι τρεις τομείς του αειφόρου σχολείου.
5. Εικόνα 5: Οι πυλώνες του προγράμματος «Αειφόρο Ελληνικό Σχολείο: Όλοι νοιαζόμαστε, όλοι συμμετέχουμε».
6. Εικόνα 6: Πίνακας από το βιβλίο “ The life and adventures of Michael Armstrong, the factory boy” που απεικονίζει εργαζόμενα παιδιά σε κλωστοϋφαντουργείο στο Μάντσεστερ (1840).
7. Εικόνα 7: Παιδιά που εργάζονται σε ανθρακωρυχείο στην Πενσυλβάνια (1911).
8. Εικόνα 8: Ένα νεαρό αγόρι φυτεύει δενδρύλλια σε χωράφι της Ασίας.
9. Εικόνα 9: Ένα νεαρό αγόρι εργάζεται μέχρι αργά το βράδυ πουλώντας τσάντες και πορτοφόλια σε ντόπιους και τουρίστες στην Ασία.
10. Εικόνα 10: Ένα αγόρι 11 ετών εργάζεται τις περισσότερες ώρες της ημέρας σκάβοντας σε ένα πεδίο εξόρυξης χρυσού μικρής κλίμακας στην Αφρική.
11. Εικόνα 11: Ένα κορίτσι 11 ετών μένει όλη μέρα στο σπίτι για να φροντίζει το νοικοκυριό και τα μικρότερα ανίψια του όσο η οικογένειά της εργάζεται.
12. Εικόνα 12: Ποσοστά εργαζόμενων παιδιών στους διάφορους τομείς εργασίας.
13. Εικόνα 13: Ο στόχος 8.7 της αειφόρου ανάπτυξης.
14. Εικόνα 14: Το λογότυπο της Συμμαχίας 8.7.

Κατάλογος Πινάκων

1. Σχήμα 1: Το φύλο των συμμετεχόντων
2. Σχήμα 2: Η ηλικία των συμμετεχόντων
3. Σχήμα 3: Η ιδιότητα των συμμετεχόντων
4. Σχήμα 4: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για την αειφόρο ανάπτυξη
5. Σχήμα 5: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για τους 17 στόχους της αειφόρου ανάπτυξης
6. Σχήμα 6: Οι απόψεις των συμμετεχόντων για τους στόχους και τις αξίες της αειφόρου ανάπτυξης
7. Σχήμα 7: Πού άκουσαν για πρώτη φορά οι συμμετέχοντες τον όρο "αειφόρος ανάπτυξη"
8. Σχήμα 8: Οι επιλογές των συμμετεχόντων για την διδασκαλία θεμάτων της αειφόρου ανάπτυξης
9. Σχήμα 9: Οι προθέσεις όσων συμμετεχόντων απάντησαν αρνητικά στην προηγούμενη ερώτηση
10. Σχήμα 10: Οι απόψεις των συμμετεχόντων για την κατάλληλη ηλικία εργασίας των παιδιών
11. Σχήμα 11: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για τις υπάρχουσες μορφές παιδικής εργασίας
12. Σχήμα 12: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για τα αίτια της παιδικής εργασίας
13. Σχήμα 13: Οι απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με την διδασκαλία για την παιδική εργασία σε μικρές ηλικίες παιδιών.
14. Σχήμα 14: Οι προσωπικές επιλογές διδασκαλίας των συμμετεχόντων για τα παιδικά δικαιώματα
15. Σχήμα 15: Οι προσωπικές επιλογές διδασκαλίας των συμμετεχόντων για την παιδική εργασία
16. Σχήμα 16: Οι αιτίες που έδωσαν όσοι συμμετέχοντες απάντησαν αρνητικά στην προηγούμενη ερώτηση

Κατάλογος Συντομογραφιών

ΔΟΕ: Διεθνής Οργάνωση Εργασίας

ΕΑΑ: Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη

ΚΕΠΕΑ: Κέντρα Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία

ΚΠΕ: Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΕ: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

ΙΕΕΡ: International Environmental Education Programme

ΙΛΟ: International Labour Organization

ΙΡΕΚ: International Programme on the Elimination of Child Labour

ΟΜΕΡ: Organisation Mondiale pour l'Education Prescolaire

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund

UNRIC: United Nations Regional Information Centre

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτρια κυρία Πηνελόπη Παπαδοπούλου ως επιβλέπουσα της πτυχιακής μου εργασίας για την συνεχή καθοδήγηση και βοήθεια που μου προσέφερε κατά την δημιουργία της, καθώς και την επίκουρη καθηγήτρια κυρία Βασιλική Πλιόγκου ως β' βαθμολογήτρια. Ταυτόχρονα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους ήταν δίπλα μου κατά την διάρκεια υλοποίησης της πτυχιακής μου εργασίας. Τέλος, θα ήθελα να απευθύνω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες της έρευνας μου για τον χρόνο που αφιέρωσαν κατά την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, συμβάλλοντας πρακτικά στην ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας.

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι η διερεύνηση των γνώσεων, των απόψεων και των πρακτικών των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των φοιτητών/τριων παιδαγωγικών τμημάτων αναφορικά με την διδασκαλία θεμάτων αιεφορίας και παιδικής εργασίας. Αρχικά, γίνεται μια ανάλυση των εννοιών της αιεφόρου ανάπτυξης και της εκπαίδευσης για την αιεφόρο ανάπτυξη, όπως και του ζητήματος της παιδικής εργασίας και της σημασίας που έχει η διδασκαλία σχετικών θεμάτων, μέσω βιβλιογραφικής ανασκόπησης προκειμένου να γίνει πλήρως κατανοητό το θέμα που πραγματεύεται η εργασία. Στη συνέχεια, υπάρχει ανάλυση της μεθοδολογίας της έρευνας που πραγματοποιήθηκε, με ερευνητικό της εργαλείο να είναι το ερωτηματολόγιο και συμμετέχοντες της 102 εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και φοιτητές/τριες παιδαγωγικών τμημάτων. Έπειτα, παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Τέλος, γίνεται μια ερμηνεία των αποτελεσμάτων, η εξαγωγή συμπερασμάτων βάσει αυτών και η διατύπωση προτάσεων. Σημαντικό αποτελεί το γεγονός ότι η έρευνα κατέδειξε πως οι συνολικές γνώσεις των συμμετεχόντων για την αιεφόρο ανάπτυξη και την παιδική εργασία ήταν περισσότερο επιφανειακές παρά ουσιαστικές, με τις πρακτικές και τις αντιλήψεις τους αναφορικά με την διδασκαλία σχετικών θεμάτων να φανερώνουν ότι υπάρχει ανάγκη περαιτέρω ενημέρωσης και εκπαίδευσης πάνω στο θέμα.

Λέξεις κλειδιά: Αιεφόρος ανάπτυξη, παιδική εργασία, πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Abstract

The aim of this dissertation is to investigate the knowledge, opinions and practices of primary education teachers and student of pedagogical departments regarding the teaching of sustainability and child labour issues. At first, an analysis of the concepts of sustainable development and education for sustainable development, as well as the issue of child labour and the importance of teaching related topics is done through a bibliographic review in order to fully understand the topic of the dissertation. Then, there is an analysis of the methodology of the research carried out, with the questionnaire as its research tool and 102 primary education teachers and students of pedagogical departments as participants. Afterwards, the results of the research are presented and analyzed. Finally, there is an interpretation of the results, the drawing of conclusions based on them and the formulation of suggestions. Importantly, the research showed that the overall knowledge of the participants about sustainable development and child labour was more superficial than substantial, with their practices and perceptions regarding the teaching of related topics showing that there is a need for further information and training on the subject.

Key words: Sustainable development, child labour, primary education

Εισαγωγή

Η παιδική εργασία αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα σε παγκόσμια κλίμακα, το οποίο έχει τις ρίζες του στο παρελθόν αλλά και αφορά άμεσα την σημερινή εποχή αφού παρά την ύπαρξη διεθνών κειμένων για την προστασία των παιδιών εξακολουθεί να υφίσταται και να αυξάνεται διαρκώς. Τα αίτια ύπαρξης του φαινομένου ποικίλλουν και σχετίζονται κατά κύριο λόγο με την κοινωνία, την οικονομία, την οικογένεια, το σχολείο και τα παιδιά ως άτομα, με μερικά από τα κυριότερα να είναι η φτώχεια, ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση και η οικογενειακή κατάσταση (Αλικάκου, 2014). Η παιδική εργασία έχει διάφορες μορφές και συναντάται στην παραγωγή μεγάλου φάσματος προϊόντων και υπηρεσιών. Οι τομείς στους οποίους σημειώνονται τα μεγαλύτερα ποσοστά παιδιών που εργάζονται είναι ο αγροτικός τομέας, ο τομέας των υπηρεσιών και του λιανικού εμπορίου, ο τομέας της βιομηχανίας και ο τομέας των οικιακών εργασιών (World Vision Australia, 2015). Ταυτόχρονα, υπάρχουν μερικές μορφές εργασίας, όπως η δουλειά και η προσφορά παιδιών για πορνεία, διακίνηση ναρκωτικών ή άλλες παράνομες δραστηριότητες, οι οποίες έχουν χαρακτηριστεί ως «χείριστες» λόγω των υψηλών κινδύνων που ελλοχεύουν σε αυτές και των ηθικών βλαβών που προκαλούν στα παιδιά (ILO, 1999). Την ανάγκη μείωσης και εξάλειψης της παιδικής εργασίας φανερώνουν οι συνέπειες που έχει αφού σχετίζονται τόσο με την γνωστική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών όσο και με θεσμικά, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα των σύγχρονων κοινωνιών (ILO & UNICEF, 2021).

Η βελτίωση της ζωής όλων των πολιτών παγκοσμίως μέσω της δίκαιης και συμπεριληπτικής οικοδόμησης της κοινωνίας και της βιώσιμης διαχείρισης των πόρων αποτελεί έναν από τους κυριότερους στόχους της αειφορίας. Η αειφορία είναι μία πολυσήμαντη έννοια με πολλές διαστάσεις, η οποία υποστηρίζει τρόπους σκέψης, αξίες και πρακτικές για την δημιουργία ηθικών και ενδυναμωμένων πολιτών, συνεργατικών κοινωνιών και δίκαιων θεσμών (Παπαβασιλείου, 2015). Επομένως, η αειφόρος ανάπτυξη είναι μία εξίσου δύσκολη ως προς τον προσδιορισμό της έννοια,

με το περιεχόμενό της να διαρθρώνεται γύρω από τους πυλώνες της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος (Δημητρίου, 2009). Η αειφόρος ανάπτυξη στοχεύει μέσα από τους 17 στόχους της, τις αξίες και τις πρακτικές που προωθεί την διασφάλιση της οικονομικής ευημερίας, της κοινωνικής βιωσιμότητας και της προστασίας του περιβάλλοντος (Παπαβασιλείου, 2015). Οι 17 στόχοι της, που αναφέρονται στην Αντζέντα 2030, αφορούν όλους τους ανθρώπους παγκοσμίως χωρίς καμία διάκριση, λειτουργούν συμπληρωματικά και είναι όλοι σημαντικοί στον ίδιο βαθμό. Η παιδική εργασία αποτελεί ένα από τα θέματα που αφορούν την αειφόρο ανάπτυξη με την σχέση αυτή να γίνεται εμφανής από τον στόχο 8 της αειφόρου ανάπτυξης «Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη» και πιο συγκεκριμένα τον στόχο 8.7 που υπάγεται σε αυτόν και υποστηρίζει τον τερματισμό οποιασδήποτε μορφής παιδικής εργασίας έως το 2023 (UNRIC, χ.χ.).

Ένας από τους βασικότερους παράγοντες για την επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης και της αλλαγής των αρχών και των στάσεων των πολιτών σύμφωνα με όσα πρεσβεύει είναι η εκπαίδευση (Δημητρίου, 2009). Η διαμόρφωση κοινωνικά υπεύθυνων και ενεργών πολιτών, που να επιδιώκουν την βελτίωση της ποιότητας ζωής τους μέσω της επικοινωνίας και της συνεργατικότητας είναι μία από τις κύριες επιδιώξεις της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη (Ζαχαρίου, 2005), με τους τρεις τομείς λειτουργίας των αειφόρων σχολείων να είναι ο παιδαγωγικός, ο κοινωνικός/οργανωσιακός και ο περιβαλλοντικός (Καλαϊτζίδης, 2013). Μία σημαντική αρχή της αειφόρου ανάπτυξης είναι ότι κάθε πολίτης του παρόντος και του μέλλοντος έχει δικαίωμα υψηλής ποιότητας ζωής και ίσης αντιμετώπισης στα πλαίσια ενός ασφαλούς και υγιούς περιβάλλοντος. Επομένως, τα θέματα που περιλαμβάνει η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη λαμβάνουν υπόψιν τους τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας όπως και τα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες των μαθητών και οφείλουν να προσαρμόζονται σε αυτά. Ακόμη, σύμφωνα με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης, η κοινωνική ευημερία δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς κατάλληλα εκπαιδευμένους πολίτες με ικανότητες ανταπόκρισης σε προκλήσεις (Παπαβασιλείου, 2015).

Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη από μικρή ηλικία έχει μεγαλύτερη επίπτωση και σημασία στην αλλαγή και στην υιοθέτηση στάσεων και συμπεριφορών των παιδιών σύμφωνα με τις αξίες της. Αυτό συμβαίνει διότι τα παιδιά που βρίσκονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι πιο δεκτικά σε μηνύματα ευαισθητοποίησης σε σχέση με τα μεγαλύτερα παιδιά, αφού δεν έχουν ολοκληρώσει την διάπλαση της προσωπικότητάς τους (Τσιτοπούλου, 2021). Τις τελευταίες δεκαετίες, υπάρχει διεθνής ευαισθητοποίηση του κοινού και προώθηση αρχών υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με το ζήτημα της παιδικής εργασίας, με κύριο μέσο την εκπαίδευση. Επιπλέον, οι διεθνείς συνεργασίες οργανισμών του ΟΗΕ και άλλων φορέων καθώς και η υλοποίηση προγραμμάτων, όπως το Διεθνές Πρόγραμμα για την Εξάλειψη της Παιδικής Εργασίας (IPEC) από την Διεθνή Οργάνωση Εργασίας, έχουν συμβάλλει στην ανάδειξη νέων τρόπων χρήσης της εκπαίδευσης για την μείωση και την εξάλειψη της παιδικής εργασίας (ILO, 2007). Η ένταξη θεμάτων αειφορίας, όπως η παιδική εργασία, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση δύναται να οδηγήσει στην διαμόρφωση κοινωνικά υπεύθυνων μελλοντικών πολιτών που θα υπερασπίζονται τα δικαιώματα τόσο των ίδιων όσο και των όλων των υπολοίπων παγκοσμίως (Δεμίρη, 2022).

Σημαντικό ρόλο στην πρόληψη, μείωση και εξάλειψη του φαινομένου της παιδικής εργασίας μέσω της εκπαίδευσης έχουν οι εκπαιδευτικοί. Προκειμένου να διευκολυνθεί η συνεισφορά των εκπαιδευτικών είναι αναγκαία η επαρκής και κατάλληλη εκπαίδευσή τους για το φαινόμενο και ο εξοπλισμός τους με τα υλικά, τις γνώσεις και τις δεξιότητες που θα χρειαστούν. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούν ευκολότερα και πιο επαρκώς να ευαισθητοποιήσουν τα παιδιά για το θέμα, να βελτιώσουν την ποιότητα εκπαίδευσης των παιδιών που ήταν εργαζόμενα στο παρελθόν, να εντοπίζουν παιδιά που κινδυνεύουν να αποκλειστούν από την εκπαίδευση λόγω εργασίας και να υποστηρίζουν όλους τους μαθητές τους ανταποκρινόμενοι στις ανάγκες τους (ILO, 2007). Ακόμη, όταν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί δείχνουν σεβασμό και υποστηρίζουν ένθερμα όσα διδάσκουν προωθώντας ένα ασφαλές, σταθερό και συναισθηματικά ασφαλές περιβάλλον μάθησης, η αυτοπεποίθηση και το αίσθημα ασφάλειας και άνεσης των μαθητών

ανεβαίνει, με αποτέλεσμα να υπάρχει μεγαλύτερη αλληλεπίδραση και συμμετοχικότητα χωρίς τον φόβο του αποκλεισμού (Τσιμικλή, 2016). Οι τρόποι συνεισφοράς των εκπαιδευτικών στην πρόληψη και αντιμετώπιση της παιδικής εργασίας είναι πολλοί. Ενδεικτικά, μερικοί από αυτούς είναι η συνεργασία τους με εκπαιδευτικούς της κοινότητας, τις τοπικές αρχές και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις για την δημιουργία συστημάτων παρατήρησης και εντοπισμού παιδιών που αποκλείονται ή κινδυνεύουν να αποκλειστούν από την εκπαίδευση λόγω εργασίας και για την υλοποίηση προγραμμάτων προσέγγισης εργαζόμενων παιδιών και ευαισθητοποίησης των υπολοίπων για το φαινόμενο. Επιπλέον, με την κινητοποίηση οργανώσεων οι εκπαιδευτικοί μπορούν να ασκήσουν πιέσεις για την πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα που θα αφορούν το φαινόμενο και θα προωθούν την εκπαίδευση για όλα τα παιδιά (ILO, 2007).

Στο πλαίσιο που περιγράφεται αδρά στις προηγούμενες παραγράφους, η εργασία μου έχει σκοπό να διερευνήσει τις προσωπικές απόψεις και πρακτικές των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των φοιτητών παιδαγωγικών τμημάτων σχετικά με την διδασκαλία θεμάτων αειφορίας και πιο συγκεκριμένα θεμάτων παιδικής εργασίας. Ο σκοπός της εργασίας μου συγκεκριμενοποιείται στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιο είναι το επίπεδο των γνώσεών τους για την αειφόρο ανάπτυξη και την παιδική εργασία;
2. Σε τι βαθμό επιλέγουν να ασχολούνται με την διδασκαλία θεμάτων της αειφόρου ανάπτυξης;
3. Ποιες είναι οι προσωπικές τους απόψεις για την παιδική εργασία και την διδασκαλία θεμάτων της;
4. Σε τι βαθμό και για ποιους λόγους επιλέγουν να ασχολούνται με την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας;

Το περιεχόμενο της εργασίας είναι αποτελείται από δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Το θεωρητικό μέρος αφορά την βιβλιογραφική επισκόπηση που πραγματοποίησα προκειμένου να συλλέξω τις απαραίτητες πληροφορίες για την

κατανόηση και ανάδειξη του θέματος που σχετίζεται η έρευνα που έκανα στην συνέχεια. Αρχικά, γίνεται μια ανάλυση των όρων της αειφόρου ανάπτυξης και της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη μέσω μιας ιστορικής αναδρομής καθιέρωσης των όρων της αειφορίας και της αειφόρου ανάπτυξης, μερικών επίσημων ορισμών της έννοιας, την παράθεση των στόχων της και την ανάλυση της στόχευσης, της μεθοδολογίας και των μέσων της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη (κεφ. 1). Έπειτα, υπάρχει μία ανάλυση της σημασίας που έχει η προσχολική εκπαίδευση και των δεδομένων της σημερινής πραγματικότητας σχετικά με την εφαρμογή της (κεφ. 2). Στην συνέχεια γίνεται μία αναφορά και ανάλυση του ζητήματος της παιδικής εργασίας μέσω μιας ιστορικής αναδρομής, μερικών εννοιολογικών προσδιορισμών του φαινομένου, της παράθεσης σύγχρονων δεδομένων όπως είναι τα αίτια, οι μορφές και γενικά στοιχεία του ζητήματος και αναφορά του τρόπου σύνδεσης του με την αειφόρο ανάπτυξη (κεφ. 3). Τέλος, το θεωρητικό κομμάτι ασχολείται με την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας με την ανάλυση της σημασίας που έχει, των προϋποθέσεων που υπάρχουν και των τρόπων εφαρμογής της όπως και ο ρόλος και η στάση των εκπαιδευτικών σχετικά με αυτή (κεφ. 4). Ως προς το δεύτερο μέρος της εργασίας, το ερευνητικό κομμάτι περιλαμβάνει την εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήσα για την διερεύνηση των γνώσεων, των απόψεων και των πρακτικών των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των φοιτητών/τριων παιδαγωγικών τμημάτων αναφορικά με την διδασκαλία θεμάτων αειφορίας και παιδικής εργασίας. Στην αρχή, παρουσιάζεται η μεθοδολογία που ακολούθησα για την παραγωγή των αναγκαίων δεδομένων για την έρευνα από τους συμμετέχοντες που είναι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και φοιτητές παιδαγωγικών τμημάτων (κεφ. 5). Τέλος, υπάρχει η παράθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας (κεφ. 6) και έπειτα η ανάλυση τους και η εξαγωγή τελικών συμπερασμάτων (κεφ. 7).

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

**Κεφάλαιο 1^ο: Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης-
Η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη**

Κεφάλαιο 1^ο: Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης- Η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη

1.1. Ιστορική αναδρομή

Ζητήματα σχετικά με την υποβάθμιση του περιβάλλοντος λόγω των ανθρώπινων δραστηριοτήτων άρχισαν να εμφανίζονται για πρώτη φορά σε δημοσιεύματα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης την δεκαετία του 1960, προκαλώντας αίσθηση τόσο στην εκπαιδευτική και επιστημονική κοινότητα όσο και στο ευρύ κοινό. Με έναυσμα τα δημοσιεύματα αυτά, αναπτύχθηκαν οικολογικά και περιβαλλοντικά κινήματα μέσω των οποίων γεννήθηκε η ιδέα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ως διαδικασίας ικανής για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και για την προστασία του περιβάλλοντος. Από την δεκαετία του 1970 μέχρι και σήμερα, στο πλαίσιο του διεθνούς προβληματισμού για την ανάληψη δράσεων με σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές διασκέψεις και συνέδρια παγκόσμιου χαρακτήρα υπό την αιγίδα διεθνών οργανισμών με στόχο την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Η διερεύνηση της φύσης, του εννοιολογικού πλαισίου, των στόχων, του σκοπού και της μεθοδολογίας υλοποίησης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης έχουν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη προβληματισμών σχετικά με τον ρόλο που θα μπορούσε να διαδραματίσει για τον περιορισμό της περιβαλλοντικής υποβάθμισης (Δημητρίου, 2009). Το διάστημα μεταξύ 1972 και 1987 έγινε γνωστό για την ανάπτυξη και την καθιέρωση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, με τα επόμενα δεκαπέντε χρόνια να την παρουσιάζουν ως έννοια που επηρεάζει και προσδιορίζει την αειφορία. Η αύξηση της έντασης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και η συνειδητοποίηση της σύνδεσης που έχουν τα περιβαλλοντικά με τα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα έκανε εμφανή την ανάγκη για συστηματικότερη αντιμετώπισή τους στο πλαίσιο της αειφορίας, η οποία εμπεριέχει το περιβάλλον, την κοινωνία και την οικονομία (Παπαβασιλείου, 2015).

Σε αυτό το πλαίσιο, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών αναλαμβάνοντας σημαντικές πρωτοβουλίες στην οργάνωση διεθνών συναντήσεων που πραγματοποιούνται με την υποστήριξη της UNESCO σε συνεργασία με παγκόσμιους φορείς. Συναντήσεις οργανώθηκαν όχι μόνο σε παγκόσμιο αλλά και σε εθνικό επίπεδο διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών με πρωτοβουλίες εκπαιδευτικών και κυβερνητικών φορέων.

Πιο συγκεκριμένα, το 1975 στο Βελιγράδι πραγματοποιήθηκε Διεθνές Συνέδριο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο πλαίσιο του Διεθνούς Προγράμματος για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (International Environmental Education Programme- IEEP) με την οργάνωση από τα Ηνωμένα Έθνη και το Κέντρο Διεθνών Σπουδών του πανεπιστημίου του Βελιγραδίου. Στο συνέδριο αναδείχθηκαν ζητήματα διαμόρφωσης του εννοιολογικού πλαισίου της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης η οποία τονίστηκε πως θα πρέπει να αναπτυχθεί σε παγκόσμιο επίπεδο, προσδιορίστηκαν ο σκοπός, οι στόχοι και οι αποδέκτες της και διατυπώθηκαν οι κατευθυντήριες αρχές για την ανάπτυξη σχετικών προγραμμάτων. Τα παραπάνω δεδομένα περιλαμβάνονται στην «Χάρτα του Βελιγραδίου» η οποία αποτελεί την διακήρυξη και προϊόν του συνεδρίου. Η «Χάρτα του Βελιγραδίου» παρουσιάζει την ανάγκη ενός νέου διεθνούς ήθους που θα προχωρά σε υιοθέτηση στάσεων και συμπεριφορών οι οποίες να βρίσκονται σε αρμονία με την θέση της ανθρωπότητας στην βιόσφαιρα, τόσο για τις κοινωνίες στο σύνολό τους όσο και για τα άτομα ως ξεχωριστές μονάδες. Επιπλέον, γίνεται φανερό το πόσο αναγκαίο είναι να γίνουν αλλαγές στα κράτη της γης ώστε οι διαδικασίες ανάπτυξής τους να διέπονται από το νέο παγκόσμιο ήθος και τα ιδεώδη του ώστε να διασφαλιστεί στα κράτη ένα είδος ανάπτυξης που θα έχει ως στόχο την ισότιμη και δίκαιη κατανομή των παγκόσμιων πόρων και ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών (Δημητρίου, 2009). Είναι σημαντικό το γεγονός πως στο συνέδριο τα περιβαλλοντικά προβλήματα συνδέθηκαν με τα κοινωνικά και δεν μελετήθηκαν επιφανειακά, έχοντας ως αποτέλεσμα όπως φάνηκε από τα παραπάνω το να προσδιοριστεί εκ νέου η έννοια της ανάπτυξης και η σχέση που έχει ο άνθρωπος με το περιβάλλον (Παπαβασιλείου, 2015).

Το 1977 στην Τιφλίδα οργανώθηκε από το ΙΕΕΡ η πρώτη Παγκόσμια Διακυβερνητική Διάσκεψη για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Σε αυτή, συμμετείχαν 67 κράτη με εκπροσώπους ειδικούς σε θέματα εκπαίδευσης και περιβάλλοντος, μη κυβερνητικές οργανώσεις και εκπρόσωποι διαφόρων φορέων των Ηνωμένων Εθνών. Στην διάσκεψη καθιερώθηκε ο διεθνής χαρακτήρας της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, εγκαθιδρύθηκαν η φύση, οι αρχές, οι στόχοι και διαμορφώθηκε το πεδίο δράσης για την ανάπτυξή της από όλα τα κράτη τόσο σε εθνικό όσο και παγκόσμιο επίπεδο. Ακόμη, κρίθηκε αναγκαίο να ενσωματωθεί στο σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας του γενικού πληθυσμού η περιβαλλοντική εκπαίδευση, αλλά και στην εκπαίδευση των επαγγελματιών και κοινωνικών ομάδων που δραστηριοποιούνται με αντικείμενα που έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον. Στην διάσκεψη συνυπογράφηκε από τους εκπροσώπους όλων των συμμετεχόντων κρατών η «Διακήρυξη της Τιφλίδας», η οποία περιλαμβάνει σαράντα μία προτάσεις για τη το πώς δύναται να διαμορφωθεί το πλαίσιο όπου δύναται να επιτευχθούν οι σκοποί της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και διαμορφώθηκαν μετά από επεξεργασία θεμάτων σχετικών με τα περιβαλλοντικά προβλήματα, τον ρόλο της εκπαίδευσης στην αντιμετώπιση τους, στις προσπάθειες που είχαν καταβληθεί ως τότε και τα αποτελέσματά τους και την ανάγκη παγκόσμιας συνεργασίας για την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Δημητρίου, 2009).

Το 1987 στη Μόσχα πραγματοποιήθηκε το Διεθνές Συνέδριο για την περιβαλλοντική εκπαίδευση και κατάρτιση, στις εργασίες του οποίου συμμετείχαν τριακόσιοι ειδικοί από εκατό χώρες και ως παρατηρητές έλαβε μέρος μεγάλος αριθμός εκπροσώπων παγκοσμίων μη κυβερνητικών οργανώσεων. Οι εργασίες του συνεδρίου στηρίχθηκαν σε όσες έρευνες, μελέτες και δράσεις έλαβαν χώρα κατά την δεκαετία που ακολούθησε μετά τη Διάσκεψη της Τιφλίδας σχετικά με εφαρμογές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε σχολικά και όχι μόνο προγράμματα και εστίασαν στο να προσδιορίσουν τους σκοπούς μιας διεθνούς στρατηγικής και να αναλύσουν τα περιβαλλοντικά ζητήματα της εποχής (Δημητρίου, 2009). Ως ο τύπος της ανάπτυξης που είναι δυνατή να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος αναγνωρίστηκε η αειφόρος ανάπτυξη (sustainable development) με την περιβαλλοντική εκπαίδευση να

αποτελεί την σπουδαιότερη εκπαιδευτική διαδικασία για την προώθησή της (Παπαβασιλείου, 2015).

Τον ίδιο χρόνο, η Επιτροπή Brundtland (Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη) προσδιόρισε στην έκθεσή της «Το κοινό μας Μέλλον» την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης. Η έκθεση ανέφερε πως πρόκειται για την συμπεριφορά που «ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να υπονομεύει την δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους» τονίζοντας παράλληλα το γεγονός πως η οικονομική ανάπτυξη είναι δυνατή χωρίς την καταστροφή του περιβάλλοντος και την εξάντληση των πόρων του (Παπαβασιλείου, 2015).

Το 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών συγκλήθηκε η Διεθνής Διάσκεψη Κορυφής για την Γη με την συμμετοχή 172 χωρών με απώτερο στόχο την βελτίωση των ανθρώπινων συνθηκών διαβίωσης και την διαμόρφωση κοινής στρατηγικής για την προστασία του περιβάλλοντος (Παπαβασιλείου, 2015). Το πόρισμα της διάσκεψης, η «Αντζέντα 21», τονίζει τα σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα και προτείνει λύσεις για την αντιμετώπισή τους μέσω της συνεργασίας των κρατών για στρατηγικές που στοχεύουν στην συνύπαρξη της ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος (Δημητρίου, 2009).

Η Γενική Διάσκεψη της UNESCO στο Παρίσι το 1997 έδωσε έμφαση στην ευθύνη που έχουν οι σημερινές γενιές για την διασφάλιση των συμφερόντων και των αναγκών των μελλοντικών γενεών. Αναγνώρισε την ανάγκη της διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών των μελλοντικών πολιτών της Γης, την οποία κάθε γενιά κληρονομεί προσωρινά και οφείλει να διαχειρίζεται λογικά τους φυσικούς της πόρους (Παπαβασιλείου, 2015). Στο παρόν πλαίσιο, η «Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη» αναγνωρίζεται ως πιο συγκεκριμένος στη θέση της «Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης» (Δημητρίου, 2009).

Την ίδια χρονιά η UNESCO οργάνωσε την διεθνή διάσκεψη «Περιβάλλον και κοινωνία: εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των πολιτών για την αειφορία» στην Θεσσαλονίκη, με την συμμετοχή εκπροσώπων 83 κρατών. Στη διάσκεψη υπογράφηκε

η «Διακήρυξη της Θεσσαλονίκης» η οποία βασίστηκε στην Agenda 21 και συνδέει την ανάπτυξη όχι μόνο με το περιβάλλον αλλά με όλους τους τομείς των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων με κεντρικό άξονα την έννοια τη αειφορίας (Δημητρίου, 2009).

Η Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής για την Αειφόρο Ανάπτυξη η οποία οργανώθηκε το 2002 στο Γιοχάνεσμπουργκ η αειφόρος ανάπτυξη αναγνωρίστηκε ως κύριο μέσο για την αντιμετώπιση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών προκλήσεων. Το «Σχέδιο Εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ» τόνισε τους σκοπούς της αειφόρου ανάπτυξης, αλλά και πιθανά εμπόδια στην υλοποίηση του οράματος της (Παπαβασιλείου, 2015). Προκειμένου τα εμπόδια να ξεπεραστούν και οι σκοποί της αειφόρου ανάπτυξης να επιτευχθούν απαιτείται η συνεργασία όλων των κρατών με τις δεσμεύσεις τους να αφορούν τρεις πυλώνες ανάπτυξης, την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος με κύριο παράγοντα για να πετύχει η συνεργασία την εκπαίδευση (Δημητρίου, 2009).

Τέλος, η «Διεθνής Διάσκεψη για την Αειφόρο Ανάπτυξη» πραγματοποιήθηκε για δεύτερη φορά στο Ρίο το 2012 επικεντρώθηκε γύρω από αναπτυξιακές πολιτικές με στόχο την αντιμετώπιση κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων. Το κείμενο που υιοθετήθηκε από την διάσκεψη ονομάζεται «Το μέλλον που θέλουμε» και περιλαμβάνει ένα πλαίσιο δράσης για την εξάλειψη των ανισοτήτων και την προστασία του περιβάλλοντος (Παπαβασιλείου, 2015).

1.2. ΟρισμοίΑ

Η αειφορία είναι μία έννοια με πολλές διαστάσεις και σημασίες. Συνδέεται με τρόπους σκέψης και πρακτικές που στοχεύουν στη δημιουργία ηθικών και ενδυναμωμένων πολιτών, συνεργατικών και ανεκτικών κοινοτήτων και διαφανών, δίκαιων και συμμετοχικών θεσμών. Επομένως, η αειφορία έρχεται αντίθετη με οτιδήποτε υποκρύπτει ανταγωνισμό, ατομικισμό, απληστία, καταστροφή και μη ισορροπημένη χρήση αγαθών. Σε ένα διευρυμένο πλαίσιο αποτελεί έναν καινοτόμο, δίκαιο, ανεκτικό και συμπεριληπτικό τρόπο οικοδόμησης της κοινωνίας και βιώσιμης

διαχείρισης των περιβάλλοντων με στόχο την ποιότητα ζωής όλων των έμβιων όντων. Λόγω των παραπάνω, η αειφόρος ανάπτυξη είναι αρκετά δύσκολο να προσδιοριστεί εννοιολογικά με σαφήνεια με αποτέλεσμα να έχουν διατυπωθεί αρκετοί αντικρουόμενοι ορισμοί που οδηγούν σε διαφορετικές απόψεις, υποψίες και παραδοχές σχετικά με την οικονομική και κοινωνική πρόοδο και τις ανθρώπινες αξίες (Παπαβασιλείου, 2015). Το περιεχόμενό της διαρθρώνεται γύρω από τους άξονες «οικονομία-κοινωνία-περιβάλλον» αφού από την σχέση αυτών των παραγόντων προκύπτει η ανάπτυξη της ποιότητας ζωής των πολιτών (Δημητρίου, 2009). Μερικοί επίσημοι ορισμοί που προσπαθούν να καθορίσουν την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης είναι οι παρακάτω:

«Αειφόρος Ανάπτυξη είναι αυτή που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να μειώνει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών ανθρώπων να ικανοποιήσουν τις δικές τους», σύμφωνα με την έκθεση «Brundtland» της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (Δημητρίου, 2009).

«Η ανάπτυξη είναι αειφόρος όταν βελτιώνει την ποιότητα ζωής στο πλαίσιο των ορίων που θέτει η φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων, τα οποία υποστηρίζουν τη ζωή», σύμφωνα με τους φορείς IUCN, UNEP και WWF το 1991 (Παπαβασιλείου, 2015).

«Η έννοια της αειφορίας περιλαμβάνει όχι μόνο το περιβάλλον, αλλά επίσης ζητήματα όπως η φτώχεια, η υγεία, η ασφάλεια των τροφίμων, η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ειρήνη. Η αειφορία είναι, σε τελική ανάλυση, μια ηθική επιταγή στην οποία η πολιτισμική ποικιλότητα και η παραδοσιακή γνώση πρέπει να απολαμβάνουν τον απαιτούμενο σεβασμό», σύμφωνα με την Διακήρυξη της Θεσσαλονίκης (Δημητρίου, 2009).

«Ως αειφόρος προσδιορίζεται η ανάπτυξη η οποία διασφαλίζει την οικονομική ευημερία, την κοινωνική βιωσιμότητα και την προστασία του περιβάλλοντος» (Παπαβασιλείου, 2015).

1.3. Στόχοι

Τα τελευταία δέκα χρόνια έχει αρχίσει μία διεθνής κινητοποίηση και προσπάθεια καινοτομίας και επίλυσης καίριων ζητημάτων όπως η ειρήνη, τα περιβαλλοντικά προβλήματα και η φτώχεια. Πιο συγκεκριμένα, τον Σεπτέμβριο του 2015 στην 70^η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθετήθηκε η Ατζέντα 2030 η οποία περιέχει 17 στόχους αειφόρου ανάπτυξης. Οι στόχοι αυτοί επιδιώκουν την συνεργασία όλων των κρατών της Γης για την από κοινού επίλυση μείζονων θεμάτων σχετικά με κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά προβλήματα. Το παγκόσμιο εγχείρημα της Αντζέντας 2030 φανερώνει το κοινό αίσθημα που μοιράζονται όλα τα κράτη για ανθρώπινες αξίες όπως είναι η δικαιοσύνη, η ειρήνη και η ισότητα (EPT, 2019). Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι και οι 17 στόχοι της αειφόρου ανάπτυξης πρεσβεύουν την υπεύθυνη χρήση όλων των ανθρώπινων, οικονομικών και φυσικών πόρων στο σήμερα ώστε να υπάρχουν για την κάλυψη των μελλοντικών αναγκών. Μέσα από αυτό γίνεται εμφανής και η διαγενεακή ισότητα που αποτελεί αρχή με την οποία συμφωνούν και ρυθμίζει την ανθρώπινη κοινωνία καθιστώντας εφικτό για κάθε γενιά να εξασφαλίζει ανάλογη μερίδα από το κοινό αγαθό που υπάρχει διαθέσιμο για το ανθρώπινο είδος. Οι 17 στόχοι που περιέχονται στην Αντζέντα 2030 μοιράζονται μερικά κοινά χαρακτηριστικά. Όλοι οι στόχοι έχουν παγκόσμιο χαρακτήρα αφού αφορούν του πολίτες όλων των χωρών της Γης και δεν κάνουν καμία διάκριση φύλου, ηλικίας ή εθνικότητας. Ακόμη, λειτουργούν συμπληρωματικά ο ένας για τον άλλον με κανέναν στόχο να θεωρείται περισσότερο ή λιγότερο σημαντικός. Στοχεύουν στη μεταμόρφωση του τρόπου λειτουργίας της παγκόσμιας οικονομίας με τρόπο που να σέβεται τα εργατικά δικαιώματα και την προστασία του περιβάλλοντος. Η ανάληψη δράσεων και η υλοποίηση των στόχων δεν αποτελεί, φυσικά, αποκλειστική ευθύνη των κυβερνήσεων αλλά όλων των πολιτών ξεχωριστά (UNRIC, χ.χ.). Από τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι κάθε χώρα ερμηνεύει και εφαρμόζει διαφορετικά τους 17 στόχους με βάση τον πολιτισμό, το κλίμα και τις ανάγκες της. Επομένως, μια στρατηγική που θεωρείται βιώσιμη για μια χώρα σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή υπάρχει περίπτωση να μην θεωρείται βιώσιμη για κάποια άλλη. Είναι φανερό ότι η εφαρμογή των στόχων αποτελεί μία πολύπλοκη αλλά ταυτόχρονα δυναμική διαδικασία και οφείλει να προσαρμόζεται συνεχώς στην εξέλιξη της κάθε χώρας.

Εικόνα 1: Το λογότυπο των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης.

Πηγή: Περιφερειακό κέντρο πληροφόρησης του ΟΗΕ

<https://unric.org/el/%ce%b5%ce%ba%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%bf-%cf%85%ce%bb%ce%b9%ce%ba%ce%bf-2/>

Οι 17 στόχοι αειφόρου ανάπτυξης που περιλαμβάνει η Αντζέντα 2030 του ΟΗΕ είναι επιγραμματικά οι εξής (UNRIC, χ.χ.) :

- Στόχος 1: Μηδενική φτώχεια
- Στόχος 2: Μηδενική πείνα
- Στόχος 3: Καλή υγεία και ευημερία
- Στόχος 4: Ποιοτική εκπαίδευση
- Στόχος 5: Ισότητα των φύλων
- Στόχος 6: Καθαρό νερό και αποχέτευση
- Στόχος 7: Φθηνή και καθαρή ενέργεια
- Στόχος 8: Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη
- Στόχος 9: Βιομηχανία, καινοτομία και υποδομές
- Στόχος 10: Λιγότερες ανισότητες
- Στόχος 11: Βιώσιμες πόλεις και κοινότητες
- Στόχος 12: Υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή
- Στόχος 13: Δράση για το κλίμα
- Στόχος 14: Ζωή στο νερό
- Στόχος 15: Ζωή στη στεριά
- Στόχος 16: Ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί δεσμοί
- Στόχος 17: Συνεργασία για τους στόχους

Εικόνα 2: Η αφίσα των 17 στόχων βιώσιμης ανάπτυξης.

Πηγή: Περιφερειακό κέντρο πληροφόρησης του ΟΗΕ

<https://unric.org/el/%ce%b5%ce%ba%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%b5%cf%85%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%bf-%cf%85%ce%bb%ce%b9%ce%ba%ce%bf-2/>

Η παρούσα πτυχιακή εργασία έχει ως βάση και σημείο αφετηρίας όπως διαφαίνεται από το θέμα, τον στόχο 8 «Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη». Σύμφωνα με την κάρτα αναφοράς 14 της UNICEF με τίτλο «Χτίζοντας το μέλλον: Τα παιδιά και η στόχοι της αειφόρου ανάπτυξης στις εύπορες χώρες» οι δύο σημαντικότεροι σκοποί του στόχου 8 είναι η επίτευξη πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης και αξιοπρεπούς εργασίας για γυναίκες και άνδρες έως το 2030 και η σημαντική μείωση του ποσοστού των νέων που δεν εισέρχονται στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και την απασχόληση έως το 2020. Κύρια επίτευξη του στόχου 8 αποτελεί η προώθηση της βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς οικονομικής ανάπτυξης, πλήρους και παραγωγικής απασχόλησης και αξιοπρεπούς εργασίας για όλους τους πολίτες. Οποιαδήποτε στρατηγική εφαρμόζεται για την επίτευξη της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης οφείλει να περιλαμβάνει ευκαιρίες συμμετοχής των νέων σε απασχόληση που θα είναι παραγωγική και θα τους προσφέρει έναν αξιοπρεπή τρόπο ζωής. Τα υψηλά ποσοστά νέων που δεν εισάγονται στην εκπαίδευση, την κατάρτιση και την απασχόληση σε μία χώρα, έχουν αρνητικές συνέπειες όχι μόνο για τους ίδιους τους νέους αλλά και για το κοινωνικό σύνολο. Ο λόγος είναι ότι αυτή η μερίδα των νέων δεν αναπτύσσουν τις δεξιότητες και την αυτοπεποίθησή τους, διατρέχοντας μεγαλύτερο κίνδυνο να απομονωθούν κοινωνικά, να προχωρήσουν σε επικίνδυνες

συμπεριφορές και να μην έχουν καλή ψυχική και σωματική υγεία. Ένας επιπλέον σημαντικός ένας δείκτης που σχετίζεται με τον στόχο 8 είναι η ανεργία των ενηλίκων. Έρευνες έχουν δείξει ότι όσα παιδιά μεγαλώνουν σε νοικοκυριά στα οποία δεν εργάζεται κανένας ενήλικος διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο εκφοβισμού και μη συμμετοχής στην εκπαίδευση, την απασχόληση και την εργασία. (UNICEF, 2017).

1.4. Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη- Στόχευση και μεθοδολογία

Η αειφορία, όπως επισημάνθηκε παραπάνω, είναι μια έννοια πολυσήμαντη με αρκετές διαστάσεις, γεγονός που καθιστά δύσκολο τον αντικειμενικό εννοιολογικό προσδιορισμό της αειφόρου ανάπτυξης. Η αδυναμία αυτή, μπορεί να αποτελέσει πεδίο κριτικής αντιπαράθεσης, όμως δεν θα ήταν σε καμία περίπτωση ωφέλιμο να οδηγήσει στην απόρριψή της και το αποκλεισμό της από την εκπαίδευση. Αντιθέτως, η δυσκολία προσδιορισμού της αειφόρου ανάπτυξης την καθιστά ένα ιδανικό μέσο για μια εκπαίδευση με βάσεις την ποιότητα και την κριτική σκέψη και προσφέρει στους εκπαιδευτικούς την δυνατότητα να την αξιοποιήσουν πολυδιάστατα. Οι στόχοι της αειφόρου ανάπτυξης προκειμένου να επιτευχθούν χρειάζονται την συμβολή της τυπικής, μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης η οποία δύναται να βοηθήσει ταυτόχρονα στην κατανόηση της ως έννοια και στον σχεδιασμό επίτευξης των στόχων της (Παπαβασιλείου, 2015). Η παρατήρηση του ελλείμματος του κοινωνικού κριτικού χαρακτήρα από την Περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτέλεσε την αφορμή για τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητάς της. Έτσι, στη Διάσκεψη της Θεσσαλονίκης το 1997 αναφέρεται για πρώτη φορά ως Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΕΑΑ) ενσωματώνοντας με αυτόν τον τρόπο στο περιεχόμενό της ζητήματα περιβάλλοντος, οικονομίας, ηθικών αξιών και κοινωνίας (Δεμίρη, 2022). Η νέα αυτή μορφή εκπαίδευσης, προάγει την θεώρηση των περιβαλλοντικών ζητημάτων με έναν πιο ολιστικό τρόπο λαμβάνοντας υπόψιν τις ανάγκες της κοινωνίας και στοχεύοντας στη διαμόρφωση κοινωνικά υπεύθυνων και ενεργών πολιτών που θα χρησιμοποιούν

την διαδραστική επικοινωνία και σχέσεις συνεργασίας για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους (Ζαχαρίου, 2005).

Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη στοχεύει στην ενσωμάτωση των αρχών και των πρακτικών της αειφόρου ανάπτυξης στην εκπαίδευση προκειμένου να δημιουργήσει ένα βιώσιμο οικονομικά μέλλον στο οποίο το περιβάλλον θα προστατεύεται επαρκώς και η δικαιοσύνη θα κυριαρχεί στην κοινωνία. Αποβλέπει στην εκμάθηση αξιών χρήσιμων για τους πολίτες για την διαμόρφωση των θέσεων και των συμπεριφορών τους με τρόπο κριτικό που θα ταιριάζει στο βιώσιμο αυτό μέλλον (Παπαβασιλείου, 2015). Από τα παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι η ΕΑΑ στηρίζεται σε τρεις ισότιμους πυλώνες σε διεθνές, εθνικό, τοπικό και ατομικό επίπεδο: το περιβάλλον, την οικονομία και την κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με την UNESCO το 2005 η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη επιδιώκει σχετικά με τον κάθε ένα τομέα τα εξής (Δημητρίου, 2009, Δεμίρη, 2022) :

- Περιβάλλον: Την κατανόηση των πόρων που διαθέτει και του πόσο εύθραυστο είναι το φυσικό περιβάλλον και επίγνωση των επιπτώσεων που έχουν σε αυτό οι ανθρώπινες αποφάσεις και δραστηριότητες, με την υποχρέωση οι περιβαλλοντικές συνιστώσες να ενταχθούν στις πολιτικές οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.
- Οικονομία: Την ευαισθητοποίηση σχετικά με τις δυνατότητες και τα όρια της οικονομικής μεγέθυνσης και τις επιπτώσεις που έχει στο περιβάλλον και την κοινωνία, με τη δέσμευση επαναπροσδιορισμού των ατομικών και κοινωνικών επιπέδων κατανάλωσης στην προοπτική της προστασίας του περιβάλλοντος και της κοινωνικής δικαιοσύνης.
- Κοινωνία: Την κατανόηση των κοινωνικών θεσμών και του ρόλου που έχουν στην ανάπτυξη και την αλλαγή, καθώς και των δημοκρατικών και συμμετοχικών συστημάτων τα οποία επιτρέπουν την ελεύθερη έκφραση, την επιλογή των κυβερνήσεων, την διαμόρφωση συμφωνιών και επίλυση διαφορών.

Εικόνα 3: Οι 3 πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης.

Πηγή: Κρωνοφάκη, 2022 για το περιοδικό MAXMAG

<https://www.maxmag.gr/perivallon/aeiforos-anaptyxi-oi-4-diaforetikes-proseggiseis/attachment/images-181/>

Οι τρεις βασικοί πυλώνες της αειφόρου ανάπτυξης, και επομένως της ΕΑΑ, έχουν ίση σπουδαιότητα και σημασία και δεν τίθεται ζήτημα επιλογής ενός εξ αυτών, παρά το γεγονός ότι είναι ποιοτικά διαφορετικοί. Σύμφωνα με τα παραπάνω, θεμελιώδη στόχο της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη αποτελεί η ενδυνάμωση των πολιτών και τον εφοδιασμό τους με ικανότητες και αξίες για την εξασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος, της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής δικαιοσύνης στο μέλλον. Συνεπώς, η ΕΑΑ επιδιώκει οι πολίτες να δρουν υπεύθυνα σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο στον οποίο η αειφορία βρίσκεται ενσωματωμένη σε όλες τις διαστάσεις της ζωής. (Παπαβασιλείου, 2015). Προκειμένου να πραγματοποιήσει τους σκοπούς της η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη θέτει σύμφωνα με την UNICEF 4 βασικούς στόχους: α) να υπάρχει διάλογος και αλληλεπίδραση όσων συμμετέχουν σε αυτή, β) να ενισχύεται συνεχώς η ποιότητα της διδασκαλίας της, γ) να επιτυγχάνονται οι στόχοι των χωρών με την βοήθειά της και δ) να προσφέρονται ευκαιρίες ενσωμάτωσης της στα εκπαιδευτικά συστήματα κάθε χώρας (Δημητρίου, 2009).

Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη υποστηρίζει την μαθητοκεντρική διδασκαλία επιτρέποντας στους μαθητές να κατακτούν τις γνώσεις συμμετέχοντας ενεργητικά στο περιεχόμενο της διδασκαλίας, στηριζόμενη στην ερευνητική φύση τους. Έτσι, εξασφαλίζει την ενεργή συμμετοχή των μαθητών και ως αποτέλεσμα καλύτερα αποτελέσματα μάθησης (Παπαβασιλείου, 2015) αλλά και την ολοκληρωμένη κατανόηση πολύπλοκων θεμάτων (Δεμίρη, 2022). Οι εκπαιδευτικοί

έχουν σκοπό να εξοπλίσουν τους μαθητές με όσες γνωστικές δεξιότητες θα χρειαστούν για να κατασκευάζουν οι ίδιοι τα δικά τους νοήματα όταν επιλύουν ένα ζήτημα. Στις περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται η μαθητοκεντρική διδασκαλία συνήθως ενθαρρύνονται διαδραστικοί μέθοδοι όπως τα παιχνίδια ρόλων και προσομοίωσης και η ομαδική εργασία (Τσιμικλή, 2016).

Επιπλέον, η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη επιλέγει την προσέγγιση των θεμάτων με διεπιστημονικό τρόπο εμπλέκοντας προσεγγίσεις από τις ανθρωπιστικές, τις κοινωνικές και τις φυσικές επιστήμες (Παπαβασιλείου, 2015). Κάθε γνωστικό αντικείμενο έχει την δική του συνεισφορά στην ΕΑΑ με κανένα να μην δύναται να την επικαλεστεί ως δικό του θεματικό πεδίο αποκλειστικά (Δημητρίου, 2009).

Παράλληλα, η κριτική προσέγγιση είναι πολύ σημαντική για την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη, διότι είναι απαραίτητη για να καταστήσει τους μαθητές ικανούς να προσεγγίζουν με ψυχραιμία τα σύνθετα περιβαλλοντικά ζητήματα που σχετίζονται με τα οικονομικά και κοινωνικά. Προσφέρει στους εκπαιδευόμενους την ικανότητα να κατανοούν, να αναλύουν και να εξάγουν συμπεράσματα για θέματα της αειφορίας που χρειάζονται κριτική σκέψη (Παπαβασιλείου, 2015). Η ΕΑΑ ενθαρρύνει τους μαθητές να αναπτύσσουν την κριτική τους σκέψη με το να επιλύουν προβλήματα που περιέχουν διλήμματα και ζητήματα αειφορίας (Δημητρίου, 2009). Με αυτόν τον τρόπο, ευνοείται η δέσμευση των μαθητών να δρουν μελλοντικά με στόχο το κοινό καλό και την βελτίωση της κοινωνίας σε δημοκρατικά πλαίσια (Δεμίρη, 2022).

Τέλος, η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη προωθεί τη δια βίου εκπαίδευση (Δημητρίου, 2009). Ο χαρακτήρας της είναι διαρκής, επεκτείνεται σε κάθε μορφή εκπαίδευσης (τυπική/ μη τυπική/ άτυπη) και σκοπεύει να αλλάξει το σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Δεμίρη, 2022). Επομένως, η ΕΑΑ αποτελεί μια συνεχή διαδικασία που απευθύνεται σε όλους τους πολίτες ξεκινώντας από την προσχολική ηλικία και συνεχίζοντας στην ενήλικη ζωή (Παπαβασιλείου, 2015).

1.5. Μέσα Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη- Τα αειφόρα σχολεία

Τα σχολεία που έχουν ως κεντρική αρχή της εκπαίδευσής τους την αειφόρο ανάπτυξη, στοχεύουν στην ενημέρωση των μαθητών τους σχετικά με την περιβαλλοντική κατάσταση, την αλληλεπίδρασή τους με την τοπική κοινωνία και την εξέλιξή τους σε ενεργούς πολίτες. Ενδιαφέρονται οι μαθητές να λάβουν τις κατάλληλες εμπειρίες ώστε να αποκτήσουν τις δυνατότητες μελλοντικά να δρουν για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους. Έτσι, οι ενέργειες και οι δραστηριότητες τους δεν περιορίζονται στα πλαίσια ενός αυστηρού αναλυτικού προγράμματος (Παπαβασιλείου, 2015). Ως εκ τούτου τα αναλυτικά προγράμματα που στηρίζονται στις βασικές αρχές της αειφόρου ανάπτυξης οργανώνονται με στόχο να προσφέρουν στους εκπαιδευόμενους ενδιαφέρον για κοινωνικοπολιτικά θέματα, δεξιότητες ανάληψης δράσεων σχετικών με την προστασία του περιβάλλοντος και αντίληψη των τρόπων συσχέτισης του φυσικού και του κοινωνικού τους περιβάλλοντος (Ζαχαρίου, 2005). Κύριο κομμάτι της εκπαιδευτικής πολιτικής και των αναλυτικών προγραμμάτων των αειφόρων σχολείων αποτελεί η αειφορία, ενσωματώνοντας σε αυτά τους τρεις βασικούς της άξονες, δηλαδή το περιβάλλον, την οικονομία και την κοινωνία (Καλαϊτζίδης, 2013).

Επιπλέον, η συνεργασία με την τοπική κοινωνία, τις οικογένειες των μαθητών, τους φορείς και τους οργανισμούς θεωρείται πολύ σημαντική για τα αειφόρα σχολεία σχετικά με την λειτουργία και τις αποφάσεις τους, μορφοποιώντας την παραδοσιακή δομή ηγεσίας. Η ηγεσία των αειφόρων σχολείων είναι συμμετοχική, προωθεί την ελευθερία λόγου, προσφέρει ελευθερία καινοτομίας, ανάληψης δράσεων και ευθυνών από τους εκπαιδευτικούς και χρησιμοποιεί συνετά τους φυσικούς πόρους. Μέσω της συνεργασίας με την τοπική κοινωνία, τα σχολεία εμπλέκουν τα μέλη τους στον σχεδιασμό και την ανάληψη δράσεων σχετικών με την αειφορία, σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης μελλοντικών ενεργών πολιτών (Παπαβασιλείου, 2015).

Οι αξίες και οι στάσεις που επιδιώκουν τα αειφόρα σχολεία να προσφέρουν στους μαθητές τους έχουν ως γνώμονα την λήψη αποφάσεων και την υλοποίηση

ενεργειών προς όφελος του περιβάλλοντος. Μερικές από κυριότερες αξίες του εκπαιδευτικού πλαισίου τους είναι τα δικαιώματα των ανθρώπων, η δημοκρατία, η κοινωνική και οικολογική δικαιοσύνη, η υπευθυνότητα και η ειρήνη (Παπαβασιλείου, 2015). Από την στιγμή που να αναλυτικά προγράμματα των αιφόρων σχολείων υποστηρίζουν αρχές και αξίες σχετικές με την αιφόρο ανάπτυξη, δεν θα μπορούσε να μην συμβαίνει το ίδιο και με τα θέματα με τα οποία ασχολούνται, τα οποία αποτελούν θέματα αιφορίας. Ενδεικτικά κάποια από τα θέματα τους αποτελούν η προστασία του περιβάλλοντος/ των ανθρώπινων δικαιωμάτων/ των ζωντανών οργανισμών, ο διάλογος για τις θρησκείες και η αποφυγή όλων των μορφών κακοποίησης (Καλαϊτζίδης, 2013). Οι θεματικές των αιφόρων σχολείων λαμβάνουν υπόψιν τους τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, τα ενδιαφέροντα και τις προηγούμενες εμπειρίες των μαθητών, την επικαιρότητα και αναπροσαρμόζονται εάν προκύψουν νέες ανάγκες (Παπαβασιλείου, 2015).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω στοιχεία και μέσα της εκπαίδευσης για την αιφόρο ανάπτυξη γίνονται οι τρεις κυριότεροι τομείς λειτουργίας των αιφόρων σχολείων, η οποίοι είναι περισσότερο σχηματικοί αφού τα σχολεία ακολουθούν μια ολιστική προσέγγιση. Οι τρεις τομείς είναι: α) ο παιδαγωγικός, β) ο κοινωνικός/οργανωσιακός και γ) ο περιβαλλοντικός (Καλαϊτζίδης, 2013).

Εικόνα 4: Οι τρεις τομείς του αιφόρου σχολείου.

Πηγή: <http://www.aeiforum.eu/index.php/el/aeiforo-sxoleio>

Κεφάλαιο 2^ο: Προσχολική εκπαίδευση για την αειφορία

Κεφάλαιο 2^ο: Προσχολική εκπαίδευση για την αειφορία

2.1. Σημασία

Η αειφόρος ανάπτυξη, όπως γίνεται φανερό από το προηγούμενο κεφάλαιο, στοχεύει στην επίτευξη μίας κοινωνίας στην οποία οι φυσικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί θα χρησιμοποιούνται ισορροπημένα για την κάλυψη των αναγκών των σημερινών γενεών και την ευημερία των μελλοντικών. Η μακροπρόθεσμη αυτή προσέγγιση, θέτει τους πολίτες υπεύθυνους για τον πλανήτη ενθαρρύνοντας τους να προχωρούν σε ανάληψη δράσεων για την αντιμετώπιση κοινωνικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων εξασφαλίζοντας παράλληλα την οικονομική ανάπτυξη. Επομένως, η αειφόρος ανάπτυξη επιδιώκει να δημιουργήσει ενεργούς, συμμετοχικούς και παγκόσμιους πολίτες (Παπαβασιλείου, 2015). Η εκπαίδευση αποτελεί ένα σημαντικό μέσο προκειμένου η αειφόρος ανάπτυξη να πετύχει τους στόχους της. Κατά την Agenda 21 με την συμβολή της δύναται να αξιοποιηθεί ολοκληρωτικά το δυναμικό των πολιτών και της κοινωνίας, συμβάλλοντας στο να καταλαβαίνουν και να επιλύουν ζητήματα της αειφόρου ανάπτυξης (United Nations, 1992). Βασικότερος παράγοντας για να αλλάξουν οι αρχές και οι στάσεις των πολιτών με τρόπο που να συμβαδίζει με όσες προσβέει η αειφόρος ανάπτυξη, θεωρείται η εκπαίδευση σε κάθε μορφή της. Αυτό συμβαίνει διότι διαθέτει τις κατάλληλες μεθόδους για να βοηθήσει τους πολίτες να μάθουν τρόπους προσέγγισης και δράσης σε θέματα αειφόρου ανάπτυξης (Δημητρίου, 2009).

Σύμφωνα με τις αρχές που προσβέει η αειφόρος ανάπτυξη, όλοι οι πολίτες της σημερινής εποχής και του μέλλοντος έχουν δικαίωμα ίσης αντιμετώπισης και υψηλής ποιότητας ζωής σε ένα υγιές, προστατευμένο περιβάλλον. Η ευημερία της κοινωνίας δεν δύναται να υπάρχει χωρίς την παράλληλη ανάπτυξη της οικονομίας και τον σεβασμό του περιβάλλοντος. Η κοινωνική ευημερία, επομένως, δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς εκπαιδευμένους πολίτες που να κατέχουν ικανότητες να ανταποκρίνονται σε σχετικές προκλήσεις (Παπαβασιλείου, 2015). Προκειμένου οι

μελλοντικοί πολίτες να αποτελούν ενεργά μέλη της κοινωνίας και να προσπαθούν για την κατάκτηση ενός βιώσιμου κόσμου, η εκπαίδευση και η επαφή σχετικά με θέματα της αειφόρου ανάπτυξης είναι χρήσιμο να ξεκινά από μικρή ηλικία (Δεμίρη, 2022).

Η εκπαίδευση των παιδιών από την προσχολική ηλικία δύναται να τα ωθήσει να υιοθετήσουν θετικές στάσεις και συμπεριφορές προς το περιβάλλον και τα θέματα που το αφορούν. Καλλιεργώντας στους μαθητές προσχολικής ηλικίας την αντίληψη ότι όλοι οι άνθρωποι αποτελούν κομμάτι του περιβάλλοντος, διευκολύνεται η εξοικείωση τους με δράσεις για την προστασία και την ισορροπία του. Λόγω της πολυσύνθετης φύσης των θεμάτων της αειφόρου ανάπτυξης, τα προγράμματα που εφαρμόζονται για παιδιά προσχολικής ηλικίας συνδέουν τα περιβαλλοντικά ζητήματα με την καθημερινότητα των παιδιών στο νηπιαγωγείο και έξω από αυτό και είναι σχεδιασμένα για τις δυνατότητες τους (ΑΠΣ, 2011). Επιπλέον, τα θέματα αειφόρου ανάπτυξης με τα οποία ασχολούνται τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι χρήσιμο να σχετίζονται με την τοπική κοινωνία ώστε να εμπλέκονται σε δράσεις συνεργασίας με φορείς της περιοχής τους που ενδιαφέρονται για αυτά τα ζητήματα (Δημητρίου, 2009). Συνεπώς, η προσχολική εκπαίδευση αποτελεί ένα σημαντικό μέσο προώθησης της αειφόρου ανάπτυξης και μετάδοσης των αξιών και των πρακτικών που την αφορούν (Δεμίρη, 2022).

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού κατά την προσέγγιση θεμάτων αειφόρου ανάπτυξης σε παιδιά προσχολικής ηλικίας οφείλει να είναι υποστηρικτικός και συνεργατικός απέναντι στα παιδιά κατά την διερεύνηση των διαφόρων ζητημάτων. Είναι αναγκαίο, να διευκολύνει τους μαθητές να παίρνουν αποφάσεις και πρωτοβουλίες και να αποτελεί ένα θετικό πρότυπο συμπεριφορών και πρακτικών που συμβαδίζουν με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης (ΑΠΣ, 2011). Μέσω των παραπάνω, δύναται η διάπλαση ευσυνείδητων μελλοντικών πολιτών που θα ενδιαφέρονται για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και θα έχουν τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες για να αναλαμβάνουν ενεργά δράσεις για την αντιμετώπιση τους (Ζαχαρίου, 2005).

2.2. Η εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, οι διεργασίες ενσωμάτωσης της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης αρχίζουν στα τέλη της δεκαετίας του '70, με την πρώτη εφαρμογή σχετικών προγραμμάτων να γίνεται πειραματικά την επόμενη δεκαετία. Η επίσημη εισαγωγή της ΠΕ στο ελληνικό Αναλυτικό Πρόγραμμα συνέβη στις αρχές της δεκαετίας του '90, με την ένταξη της να υλοποιείται στο πλαίσιο «Σχολικών Δραστηριοτήτων- Εκπαιδευτικών Δράσεων» εκτός του ωρολογίου προγράμματος με την εθελοντική συμμετοχή των εκπαιδευτικών. Ακολουθεί η ίδρυση δύο βασικών θεσμών που στηρίζουν την υλοποίηση της ΠΕ στα σχολεία και είναι οι: Υπεύθυνοι Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Στην αρχή η ΠΕ δεν αποτελούσε ξεχωριστό μάθημα αλλά εκπαιδευτική διαδικασία συνδεδεμένη με όλα τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα και υλοποιούνταν σε μορφή project. Η έννοια της αειφορίας εντάσσεται για πρώτη φορά σε υπουργικές αποφάσεις και εγκυκλίους στα μέσα της δεκαετίας του '90, οι οποίες αφορούσαν τα ΚΠΕ και την ΠΕ. Από το 2005 το ΥΠΕΠΘ ανέλαβε πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της Δεκαετίας για την Αειφόρο Ανάπτυξη, ονομάζοντας τα έτη 2005-2006 «Έτος για το νερό», 2006-2007 «Έτος για την κατανάλωση» και 2007-2008 «Έτος για το δάσος», με τους εκπαιδευτικούς που ασχολούνται με προγράμματα Αγωγής Υγείας και ΠΕ να εργάζονται σε αντίστοιχες γνωστικές περιοχές (Κατσακιώρη, Φλογαΐτη & Παπαδημητρίου, 2008). Σήμερα, στην Ελλάδα λειτουργούν 56 ΚΠΕ τα οποία πλέον ονομάζονται Κέντρα Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία και τα οποία προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα, υλικό και δραστηριότητες, επιμορφώσεις εκπαιδευτικών αλλά και συνεργασίες.

Σύμφωνα με το Πρόγραμμα «Αειφόρο Ελληνικό Σχολείο: Όλοι νοιαζόμαστε, όλοι συμμετέχουμε» του Συμβουλίου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης υπάρχουν 8 πυλώνες γύρω από τους οποίους οργανώνεται η εισαγωγή της αειφορίας στο σχολείο και είναι οι εξής (Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, χ.χ.):

- α. Δημοκρατία και συμμετοχή
- β. Προαγωγή Μάθησης

- γ. Προαγωγή τεχνών και πολιτισμού
- δ. Αειφορικό κτίριο και αυλή
- ε. Εξοικονόμηση ενέργειας / πολιτική μετακινήσεων
- στ. Εξοικονόμηση πόρων/ νερό και απορρίμματα
- ζ. Προαγωγή υγείας στο σχολείο
- η. Από την τοπική στην πλανητική κλίμακα

Οι παραπάνω πυλώνες εισαγωγής της αειφόρου ανάπτυξης στην εκπαίδευση δύναται να αποτελέσουν βοηθητικά εργαλεία για τις διδακτικές παρεμβάσεις των νηπιαγωγών στην Ελλάδα αφού η σκέψη των παιδιών οδηγείται με επαγωγικό τρόπο καθιστώντας τους ευκολότερη την διεξαγωγή λύσεων και συμπερασμάτων. Έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στην χώρα έχουν κάνει εμφανές ότι παρά το γεγονός πως στα περισσότερα νηπιαγωγεία επιλέγονται θέματα σχετικά με την φύση, ελάχιστα είναι αυτά που συμμετέχουν σε επίσημα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Οι νηπιαγωγοί φαίνεται να αντιλαμβάνονται Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη εστιάζοντας στην περιβαλλοντική της διάσταση χωρίς να εμπλέκουν την κοινωνική και οικονομική. Οι σχετικές θεματικές που φαίνεται να κυριαρχούν στα ελληνικά νηπιαγωγεία είναι τα ζώα, τα φυτά και η ανακύκλωση χωρίς να περιλαμβάνονται οι ανθρώπινες ευθύνες ως λόγοι της περιβαλλοντικής ρύπανσης και οι μέθοδοι που επιλέγονται είναι συνήθως οι εκπαιδευτικές επισκέψεις και τα εικαστικά (Τσιτοπούλου, 2021).

Εικόνα 5: Οι πυλώνες του προγράμματος «Αειφόρο Ελληνικό Σχολείο: Όλοι νοιαζόμαστε, όλοι συμμετέχουμε».

Πηγή: Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού
https://www.ellet.gr/project/aeiforo_elliniko_sxoleio/

Κεφάλαιο 3^ο: Το ζήτημα της παιδικής εργασίας

Κεφάλαιο 3ο: Το ζήτημα της παιδικής εργασίας

3.1. Ιστορική αναδρομή

Ο προσδιορισμός της παιδικής ηλικίας σε παγκόσμιο επίπεδο είναι πολύ χρήσιμος για την εξέταση του φαινομένου της παιδικής εργασίας κατά το πέρασμα των αιώνων. Τα Ηνωμένα Έθνη αναφέρουν στην πλειοψηφία των κειμένων τους ότι ο όρος «παιδί» αναφέρεται στα άτομα ηλικίας 0 έως 18 ετών (Αλικάκου, 2014). Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, η οποία υιοθετήθηκε το 1989 και θεσμοθετήθηκε το 1990 «Θεωρείται παιδί κάθε άνθρωπο όν μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός εάν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία» (ΟΗΕ, 1990). Η παιδική ηλικία είναι μια έννοια που το νόημα της ιστορικά εξαρτάται από τον τόπο και την χρονική περίοδο, με την πρώτη προσέγγισή της να ξεκινά από τον ιστορικό Philip Aries. Ο Aries υποστήριζε μέσα από τα κείμενα του ότι η παιδική ηλικία ως συγκεκριμένη περίοδος της ζωής των ανθρώπων είναι κατασκεύασμα της νεότερης εποχής. Ένα από τα κείμενα αυτά, ήταν και το βιβλίο του «Αιώνες παιδικής ηλικίας» το οποίο δημοσιεύτηκε το 1960 και θεωρήθηκε πρωτοποριακό για την εποχή του (Γεωργούση, 2014). Σύμφωνα με τον ίδιο, κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα η παιδική ηλικία δεν αποτελούσε μία ξεχωριστή κατηγορία, αλλά ένα στάδιο με περισσότερες πιθανότητες θνησιμότητας το οποίο προηγούνταν της ενηλικίωσης. Η επινόηση της ως ξεχωριστή κατηγορία, υποστηρίζει πως έλαβε χώρα μετά τον 16^ο αιώνα με την συμβολή της συναισθηματικής σχέσης που αναπτύσσονταν από τους γονείς για τα παιδιά, το ενδιαφέρον που έδειχναν για αυτά και την εκπαίδευση τους οι παιδαγωγοί, τα κράτη και οι εκκλησίες και την πρόοδο της υγείας σε σωματικό και ψυχικό επίπεδο (Τρουπή-Κουκούτση, 2017). Πριν τον 17^ο αιώνα, κυριαρχούσε η πεποίθηση ότι τα παιδιά ήταν μικρογραφίες των ενηλίκων και για αυτόν τον λόγο γινόταν μέρος της κοινότητας από μικρή ηλικία, περίπου στα επτά έτη. Η κοινότητα ήταν για την εποχή εκείνη ο πρώτος φορέας κοινωνικοποίησης αφού φρόντιζε για την μετάδοση αξιών και γνώσεων στα παιδιά, τα οποία

απομακρύνονταν από τις οικογένειές τους και εκπαιδεύονταν δίπλα σε κάποιον ενήλικο πάνω σε μία εργασία διαμορφώνοντας έτσι τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς τους. Επομένως, η εκμάθηση μιας τέχνης ήταν πιο σημαντική από την εκμάθηση γραφής ή ανάγνωσης με την μαθητεία αυτή πάνω σε κάποια εργασία να αποτελεί έναν ευρύτερο τύπο εκπαίδευσης των παιδιών (Γεωργούση, 2014). Σήμερα, η παιδική ηλικία αποτελεί μια ξεχωριστή περίοδο της ζωής κατά την οποία το άτομο έχει το δικαίωμα να προστατεύεται από την νομοθεσία σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, διότι θεωρείται ευάλωτο απέναντι στους ενήλικους αφού δεν έχει αναπτύξει εντελώς την προσωπικότητά του (Τρουπή-Κουκούτση, 2017).

Το φαινόμενο της παιδικής εργασίας δεν αποτελεί προϊόν της σύγχρονης κοινωνίας αλλά έχει δεχτεί αρκετές διαφοροποιήσεις χρονικά και τοπικά. Οι διαστάσεις που λάμβανε αναλόγως του χρόνου και του τόπου και οι οποίες σχετίζονταν με την ηθική, την πολιτική, την νομιμότητα, την κοινωνία και την ψυχολογία την έκαναν να θεωρείται ιστορικά κοινωνικά αποδεκτή ή μη. Η βιομηχανική επανάσταση ήταν η κυριότερη περίοδος αύξησης του φαινομένου και της ταυτόχρονης μείωσης της εκπαίδευσης των παιδιών (Αλικάκου, 2014). Πριν από αυτήν την περίοδο, κατά την διάρκεια του μεσαίωνα και ιδιαίτερα στις αγροτικές κοινωνίες κυριαρχούσε η αντίληψη ότι τα παιδιά από την στιγμή που μπορούσαν να αυτοεξυπηρετηθούν όφειλαν να συμμετέχουν στις εργασίες της οικογένειας για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων. Οι εργασίες αυτές σχετίζονταν κατά κύριο λόγο με τις αγροτικές και κτηνοτροφικές εργασίες και την φροντίδα του νοικοκυριού και η ανάθεσή τους γινόταν από τους γονείς, οι οποίοι λάμβαναν υπόψιν τους την ηλικία και τις ικανότητες των παιδιών. Το γεγονός αυτό και η συμμετοχή των ίδιων των γονέων στις εργασίες της οικογένειας πρόσφεραν μια ασφάλεια στα παιδιά τα οποία εργάζονταν μαζί τους (Γεωργούση, 2014).

Με την άνθηση της βιομηχανίας στην Ευρώπη και την Αμερική κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα έως τα μισά του 19^{ου} τα παιδιά προσλαμβάνονταν στις βιομηχανίες με την συμμετοχή τους στην εργασία να είναι πιο σημαντική από την συμμετοχή τους στην εκπαίδευση. Οι βασικότεροι τομείς στους οποίους απασχολούνταν τα παιδιά ήταν η υφαντουργεία και τα ανθρακωρυχεία με τις εργασιακές συνθήκες που

επικρατούσαν να είναι τραγικές (Αλικάκου, 2014). Η βιομηχανική επανάσταση δημιούργησε την ανάγκη εύρεσης φθηνού εργατικού δυναμικού, το οποίο βρέθηκε με την εκμετάλλευση των παιδιών που ανήκαν κυρίως στις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις. Επομένως, η παιδική εργασία μεταφέρθηκε από το πλαίσιο της οικογένειας και του νοικοκυριού στις βιομηχανίες και υπήρξε εντατικοποίηση της. Την περίοδο αυτή, ένας μεγάλος αριθμός οικογενειών μετακινήθηκε από τις αγροτικές περιοχές στις βιομηχανικές πόλεις για εύρεση εργασίας. Τα παιδιά των οικογενειών χρησιμοποιούνταν ως μέσο απόκτησης πλούτου. Από την μία πλευρά οι γονείς υποστήριζαν την εργασία τους διότι επιβίωναν με τα χρήματα που αμείβονταν και από την άλλη πλευρά οι εργοδότες προτιμούσαν να εργάζονται στις βιομηχανίες τα παιδιά διότι αποτελούσαν φθινό εργατικό δυναμικό και παράλληλα η σωματική τους διάπλαση βοηθούσε στην εύκολη μετακίνησή τους στους χώρους εργασίας. Ακόμη, στις βιομηχανίες εργάζονταν ορφανά και άπορα παιδιά στα οποία δεν προσφέρονταν κάποιο χρηματικό ποσό, αλλά στέγη και τροφή. Οι συνθήκες εργασίας που επικρατούσαν για τα παιδιά κατά την διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης ήταν τραγικές. Οι ώρες που τα παιδιά εργάζονταν συνήθως ήταν 12 και μπορούσαν να φτάσουν τις 16, με την εργασία τους να είναι σκληρή, αδιάκοπη και πολύ συχνά ταπεινωτική. Τα παιδιά εργάζονταν πεινασμένα, βρώμικα, άρρωστα, με λιγοστό έως καθόλου ρουχισμό και κάτω από την επίβλεψη επιστατών οι οποίοι τα κακομεταχειρίζονταν με ξυλοδαρμούς και άλλους βασανιστικούς τρόπους προκειμένου να τους υπακούν (Γεωργούση, 2014). Οι συνέπειες της παιδικής εργασίας στις βιομηχανίες ήταν τόσο σωματικές όσο και ψυχικές για τα ίδια και είχαν να κάνουν κυρίως με την αύξηση του υποσιτισμού, των ασθενειών, της εξαθλίωσης και του αναλφαβητισμού τους (Πασίνη, 2019).

Εικόνα 6: Πίνακας από το βιβλίο “ The life and adventures of Michael Armstrong, the factory boy” που απεικονίζει εργαζόμενα παιδιά σε κλωστοϋφαντουργείο στο Μάντσεστερ (1840).

Πηγή: Βρετανική βιβλιοθήκη

<https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/child-labour>

Τα εργαζόμενα παιδιά υποστήριζαν για πρώτη φορά κατά το τέλος του 18^{ου} αιώνα πολιτικοί και λόγιοι άνθρωποι στην Αγγλία με αιτήματα που αφορούσαν την μείωση του ωραρίου εργασίας τους στις βιομηχανίες και την ψήφιση νόμων για την προστασία τους. Τα αιτήματα αυτά δεν έγιναν δεκτά λόγω του μεγάλου αριθμού ιδιοκτητών εργοστασίων που συμμετείχαν στην κυβέρνηση και στην λήψη αποφάσεων και οι οποίοι υποστήριζαν πως κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε αύξηση του κόστους παραγωγής. Παρόλα αυτά, η ψήφιση των πρώτων νόμων σχετικά με την παιδική εργασία ψηφίστηκαν το 1802 και περιλάμβαναν την μείωση του εργασιακού ωραρίου και την εκμάθηση ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής στα εργαζόμενα παιδιά. Με το πέρασμα των ετών ψηφίζονταν επιπλέον νόμοι για την προστασία των παιδιών με τους κυριότερους από αυτούς να απαγορεύουν την εργασία τους τα σαββατοκύριακα, την νυχτερινή εργασία και την υποχρεωτική τους συμμετοχή σε εκπαιδευτικές διαδικασίες (Γεωργούση, 2014). Σημαντικό ήταν το γεγονός πως το 1878 ψηφίστηκε από την αγγλική κυβέρνηση νόμος που απαγόρευε την εργασία των παιδιών κάτω από τα 10 έτη (Πασίνη, 2019). Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, υπήρξε μείωση της παιδικής εργασίας λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας στην βιομηχανία και συζητήσεις για την ένταξη των παιδιών στην εκπαίδευση, με το εκπαιδευτικό σύστημα να αλλάζει (Αλικάκου, 2014). Μέχρι τότε, το σχολείο σχετιζόταν με την εργασία των παιδιών και σε αυτό προάγονταν ηθικές αξίες και γνώσεις που οι

εργοδότες απαιτούσαν να έχουν τα παιδιά προκειμένου να διαμορφώσουν συμπεριφορές όπως η υπακοή, η πειθαρχία και η αποδοχή των σωματικών τιμωριών. Ο πρώτος νόμος σχετικά με την εκπαίδευση ψηφίστηκε το 1870 και την καθιστούσε υποχρεωτική για τα παιδιά από 5 έως 13 ετών, κάτι που δυστυχώς ήταν ανέφικτο να εφαρμοστεί πλήρως λόγω των διδάκτρων που απαιτούνταν από το σχολείο στα οποία δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα της κοινωνίας (Γεωργούση, 2014).

Εικόνα 7: Παιδιά που εργάζονται σε ανθρακωρυχείο στην Πενσυλβάνια (1911).

Πηγή: Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου

<https://www.loc.gov/item/2018676227/>

Η ψήφιση νόμων υποχρεωτικής εκπαίδευσης και παράλληλα η μείωση της ζήτησης φθηνού εργατικού δυναμικού από τις βιομηχανίες, κατά το ξεκίνημα του 20^{ου} αιώνα οδήγησαν σε μείωση της παιδικής εργασίας (Αλικάκου, 2014). Κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα η μείωση αυτή εξαπλώθηκε σταδιακά παγκοσμίως. Σε αυτό συνέβαλλαν πολλοί παράγοντες με τους σημαντικότερους να είναι τα κοινωνικά κινήματα που δημιουργήθηκαν για την προστασία και υπεράσπιση των εργατικών δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των παιδιών, η δωρεάν μαζικοποιημένη εκπαίδευση, η ανάπτυξη του εμπορίου και του σιδηροδρομικού δικτύου, οι παιδαγωγικές θεωρίες, η εξέλιξη της παιδιατρικής και το βάρος που δόθηκε στην μετάδοση αξιών και την διάπλαση ολοκληρωμένων μελλοντικών πολιτών. Προτεραιότητα των οικογενειών για τα παιδιά τους αποτελούσε η εκπαίδευση και όχι η εργασία, με την κοινωνική θέση των τελευταίων να αλλάζει ριζικά. Τα παραπάνω οδήγησαν στην αναγνώριση των δικαιωμάτων των παιδιών και επομένως στην Διεθνή

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Γεωργούση, 2014). Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο της σύμβασης αυτής «η αναγνώριση της εγγενούς αξιοπρέπειας και των ίσων και αναφαίρετων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας, αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο» (ΟΗΕ, 1990). Επιπλέον, είναι σημαντικό να αναφερθεί και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας η οποία ιδρύθηκε το 1919 και έκτοτε έχει ψηφίσει 14 συμβάσεις σχετικά με την παιδική εργασία. Στις συμβάσεις αυτές αναφέρονται μέσα σε άλλα, οι μορφές εργασίες που είναι ασφαλείς για την υγεία και την ανάπτυξη των παιδιών χωρίς να στέκονται εμπόδιο στην εκπαίδευση τους, κρίνονται απαγορευτικές οι εργασίες που είναι επικίνδυνες και καταναγκαστικές για τα παιδιά και αποτελούν μορφές σύγχρονης δουλειάς. Με την ψήφιση των συμβάσεων, η ΔΟΕ στοχεύει στην εξάλειψη της παιδικής εργασίας σε μια προσπάθεια κινητοποίησης των χωρών και προετοιμασίας προγραμμάτων δράσεων (Πασίνη, 2019).

Σήμερα, η παιδική ηλικία προστατεύεται από διεθνείς φορείς και νομοθεσίες και αποτελεί ξεχωριστή περίοδο της ανθρώπινης ζωής. Ωστόσο, αντιλήψεις σχετικά με αυτήν και τα δικαιώματα της διαφέρουν ανάμεσα στις δυτικές κοινωνίες και σε αυτές του αναπτυσσόμενου κόσμου. Σε αυτό συμβάλλουν στοιχεία όπως η θρησκεία, το φύλο, η οικονομική ανάπτυξη, η εργασία, η κουλτούρα και η εκπαίδευση (Γεωργούση, 2014). Δυστυχώς, η παιδική εργασία δεν είναι ένα κοινωνικό πρόβλημα που έχει εξαλειφθεί παγκοσμίως. Συναντάται κατά κύριο λόγο στις αναπτυσσόμενες χώρες και έχει συνέπειες τόσο στην υγεία όσο και στην γενικότερη ανάπτυξη των παιδιών (Τρουπή-Κουκούτση, 2017).

3.2. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Η παγκόσμια κοινότητα ασχολήθηκε για πρώτη φορά με το φαινόμενο της παιδικής εργασίας μετά την λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου με την πρώτη Διεθνή Διάσκεψη Εργασίας που έλαβε χώρα το 1919. Στην διάσκεψη αυτή και όσες ακολούθησαν κατά τα επόμενα έτη οδήγησαν οι μακροχρόνιες προσπάθειες ανθρωπιστών οι οποίοι υποστήριζαν την ασφάλεια και τα δικαιώματα των εργατών

από τον 19^ο αιώνα (Γεωργούση, 2014). Η παιδική εργασία προσδιορίζεται με ποικίλους τρόπους στις διεθνείς συμβάσεις και σε άλλα κείμενα φανερώνοντας πολλά από τα στοιχεία που εμπεριέχει, με μερικούς από αυτούς να είναι οι εξής:

Σύμφωνα με το άρθρο 32 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των παιδιών: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού να προστατεύεται από την οικονομική εκμετάλλευση και από την εκτέλεση οποιασδήποτε εργασίας που ενέχει κινδύνους ή που μπορεί να εκθέσει σε κίνδυνο την εκπαίδευση του ή να βλάψει την υγεία του ή τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξή του» και «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή του παρόντος άρθρου. Για το σκοπό αυτόν, και λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές διατάξεις των άλλων διεθνών οργάνων, τα Συμβαλλόμενα Κράτη ειδικότερα: α) ορίζουν ένα κατώτατο όριο ή κατώτατα όρια ηλικίας για την είσοδο στην επαγγελματική απασχόληση, β) προβλέπουν μία κατάλληλη ρύθμιση των ωραρίων και των συνθηκών εργασίας, γ) προβλέπουν κατάλληλες ποινές και άλλες κυρώσεις, για να εξασφαλίσουν την αποτελεσματική εφαρμογή του παρόντος άρθρου» (ΟΗΕ, 1990).

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας Νο. 182: «Η έκφραση «οι χειρότερες μορφές εργασίας των παιδιών» περιλαμβάνει: α) όλες της μορφές δουλειάς ή ανάλογες πρακτικές, όπως η πώληση και το δουλεμπόριο των παιδιών, η δέσμευση λόγω χρεών και η αναγκαστική εργασία (και η δουλοπαροικία), περιλαμβανομένης και της υποχρεωτικής ή αναγκαστικής στράτευσης των παιδιών, με σκοπό τη χρησιμοποίησή τους σε ένοπλες συγκρούσεις, β) τη χρησιμοποίηση, τη δέσμευση και την προαγωγή παιδιού στην πορνεία και στην παραγωγή πορνογραφικού υλικού, γ) τη χρησιμοποίηση, τη δέσμευση ή την προαγωγή (προσφορά) παιδιού σε παράνομες δραστηριότητες, κυρίως για την παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, όπως ορίζονται στις σχετικές διεθνείς συμβάσεις, δ) εργασίες, οι οποίες, από τη φύση τους ή κάτω από τις συνθήκες που εκτελούνται, είναι πιθανό να βλάψουν την υγεία, την ασφάλεια ή την ηθική του παιδιού» (ΔΟΕ, 1999).

«Ο όρος «παιδική εργασία» αναφέρεται στα παιδιά που εργάζονται προκειμένου να παράγουν ένα αγαθό ή μια υπηρεσία με σκοπό το κέρδος κάποιου άλλου, ανεξάρτητα από το εάν τα παιδιά πληρώνονται ή όχι για αυτή την εργασία... Συνεπώς, με τον όρο «παιδική εργασία» θα μπορούσε να εννοηθεί η εργασία που εκτελείται από παιδιά και είναι επιζήμια, επειδή είναι καταχρηστική, εκμεταλλευτική, επικίνδυνη ή με οποιονδήποτε άλλο τρόπο αντίθετη στο «καλύτερο συμφέρον» του παιδιού» (Αλικάκου, 2014).

«Η παιδική εργασία είναι εργασία που στερεί από τα παιδιά την παιδική τους ηλικία, τις δυνατότητες τους και την αξιοπρέπεια τους. Πιο συγκεκριμένα είναι η εργασία η οποία: α) είναι ψυχικά, σωματικά, κοινωνικά ή ηθικά επικίνδυνη και επιβλαβής για τα παιδιά, β) υπερβαίνει τον κατάλληλο αριθμό ωρών δεδομένης της ηλικίας του παιδιού και του είδους της εργασίας, γ) παρεμποδίζει την ικανότητα του παιδιού να πηγαίνει στο σχολείο» (World Vision Australia, 2015).

«Δεν είναι σωστό να θεωρούνται ως «παιδική εργασία» η οποία θα έπρεπε αναγκαστικά να καταργηθεί και να εξαλειφθεί, όλες οι εργασίες ή οι δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά μας, όπως είναι το να βοηθούν τους γονείς τους με το νοικοκυριό ή να βοηθούν τα μεγαλύτερα μέλη της οικογένειας τους ή να απασχολούνται τις ημέρες που το σχολείο είναι κλειστό προκειμένου να κερδίζουν χαρτζιλίκι για τον εαυτό τους. Τέτοιου είδους δραστηριότητες θεωρούνται καλές και έχουν θετικό αντίκτυπο για την ευημερία των ίδιων και της οικογένειας τους, καθώς αναπτύσσουν τις δεξιότητες τους και τους προσφέρουν εμπειρίες» (Shah et al., 2016).

«Ως παιδική εργασία ορίζεται συχνά η εργασία που στερεί τα παιδιά από την παιδική τους ηλικία, τις δυνατότητες και την αξιοπρέπεια τους και είναι επιβλαβής για τη σωματική και πνευματική τους ανάπτυξη. Αναφέρεται σε εργασίες που είναι διανοητικά, σωματικά, κοινωνικά ή ηθικά επικίνδυνες και επιβλαβείς για τα παιδιά. Παρεμβαίνει στην εκπαίδευση τους: α) με το να τους στερήσει την ευκαιρία να παρακολουθήσουν το σχολείο, β) υποχρεώνοντας τους να εγκαταλείψουν πρόωρα το σχολείο, γ) απαιτώντας από αυτούς να προσπαθήσουν να συνδυάσουν τη σχολική φοίτηση με υπερβολικά μακρά και βαριά εργασία (Πασίνη, 2019).

«Η παιδική εργασία περιλαμβάνει την εργασία που τα παιδιά είναι πολύ μικρά για να εκτελέσουν και την εργασία η οποία λόγω της φύσης της ή των περιστάσεων, είναι πιθανό να βλάψει την υγεία, την ασφάλεια ή την ηθική των παιδιών. Με πιο τεχνικούς όρους, η παιδική εργασία περιλαμβάνει την εργασία που εκτελείται από παιδιά σε οποιοδήποτε είδος απασχόλησης με δύο σημαντικές εξαιρέσεις: α) επιτρεπόμενη ελαφριά εργασία για παιδιά εντός του καθορισμένου εύρους ηλικίας και β) εργασία που δεν κατατάσσεται στις χειρότερες μορφές παιδικής εργασίας και δεν θεωρείται ιδιαίτερα επικίνδυνη για τα παιδιά που υπερβαίνουν την γενική ελάχιστη ηλικία εργασίας. Ένας ευρύτερος στατιστικός ορισμός περιλαμβάνει τις επικίνδυνες μη αμειβόμενες οικιακές υπηρεσίες, κοινώς αναφερόμενες ως επικίνδυνες δουλειές του σπιτιού» (ILO & UNICEF, 2021).

3.3 Σύγχρονα Δεδομένα

3.3.1. Γενικά στοιχεία

Σήμερα, παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες χώρες έχουν υιοθετήσει τα διεθνή κείμενα για την προστασία των παιδιών, η παιδική εργασία εξακολουθεί να υφίσταται και συχνά υπό σκληρές συνθήκες (Γεωργούση, 2014). Οι ηλικίες των παιδιών που εργάζονται είναι μικρές γεγονός που μαζί με την επικινδυνότητα οδηγεί περίπου 22.000 παιδιά στον θάνατο κάθε χρόνο σύμφωνα με την ΔΟΕ, χωρίς να υπάρχουν επίσημοι αριθμοί εργαζόμενων παιδιών που τραυματίζονται ή προσβάλλονται από ασθένειες (Τρουπή-Κουκούτση, 2017). Σύμφωνα με την Παγκόσμια Έκθεση της ΔΟΕ το έτος 2012, ο αριθμός των εργαζόμενων παιδιών άγγιξε τα 168 εκατομμύρια με τα 115 εκατομμύρια να εργάζονται σε εργασίες που αναφέρονται ως «χειρίστες» και συμπεριλαμβάνουν καταστάσεις όπως η δουλειά, η πορνεία, η εργασία για την αποπληρωμή χρέους και οποιαδήποτε μορφή εργασίας που είναι απειλητική για την ασφάλεια, την υγεία και την ηθική των παιδιών. Επιπλέον, τα 37.5 εκατομμύρια παιδιά απασχολούνταν στον αγροτικό τομέα και τα 15.5 εκατομμύρια σε οικιακές εργασίες. Τέλος, τα περισσότερα εργαζόμενα παιδιά

απασχολούνταν σε επιχειρήσεις των οικογενειών τους χωρίς οικονομικές απολαβές (ILO, 2013).

Σύμφωνα με ακόμη πιο σύγχρονη έκθεση της ΔΟΕ σε συνεργασία με την UNICEF, πριν από την έξαρση της πανδημίας COVID-19 στις αρχές του 2020, 160 εκατομμύρια παιδιά εργάζονταν σε οποιαδήποτε μορφή εργασίες, δηλαδή 1 στα 10 παιδιά παγκοσμίως. Από αυτά, τα 97 εκατομμύρια είναι αγόρια, τα 63 εκατομμύρια κορίτσια και συνολικά τα 79 εκατομμύρια εργάζονται σε επικίνδυνες μορφές εργασίας. Οι ηλικίες των περισσότερων εργαζόμενων παιδιών διεθνώς, κυμαίνονται ανάμεσα στις ηλικίες των 5 με 11 ετών (55.8%). Η έκθεση αναφέρει ακόμα, πως τα τελευταία 4 χρόνια για πρώτη φορά από το 2000 δεν υπήρξε παγκόσμια πρόοδος σχετικά με την μείωση της παιδικής εργασίας, αλλά αντιθέτως αύξηση της πάνω από 8 εκατομμύρια. (ILO & UNICEF, 2021). Το φαινόμενο της παιδικής εργασίας εμφανίζεται στις περισσότερες χώρες παγκοσμίως. Εξαιτίας αρκετών γεγονότων όπως περίοδοι ύφεσης και οικονομικών κρίσεων, η κατάρρευση των ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών, η μείωση της δυτικής βιομηχανικής παραγωγής, η μεταφορά βιομηχανικών δραστηριοτήτων στην Ασία, η μετανάστευση μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων και η αύξηση της ανεργίας, τα ποσοστά της παιδικής εργασίας στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ αυξήθηκαν τα τελευταία χρόνια, ενώ παλαιότερα εμφανίζονταν σχεδόν αποκλειστικά στην Ασία, τον Ειρηνικό, την Αφρική και την Λατινική Αμερική (Γεωργούση, 2014). Τέλος, το 76.7% των παιδιών που εργάζονται αφορά αγροτικές περιοχές του κόσμου και μόνο το 37.3% αστικές (ILO & UNICEF, 2021).

3.3.2 Τα αίτια της παιδικής εργασίας

Οι παράγοντες που επηρεάζουν και ενισχύουν ή όχι το φαινόμενο της παιδικής εργασίας μπορούν να διαχωριστούν σε τρία βασικά επίπεδα: επίπεδο κοινωνίας και οικονομίας, επίπεδο οικογένειας και σχολείου και ατομικό επίπεδο. Το πρώτο επίπεδο σχετίζεται με στοιχεία όπως το εισόδημα και το επάγγελμα, το δεύτερο με στοιχεία όπως η οικογενειακή κατάσταση, η σχέση με τους γονείς και το

μοντέλο εκπαίδευσης και το τρίτο επίπεδο με στοιχεία όπως είναι το φύλο και η εθνική ταυτότητα (Αλικάκου, 2014).

Πιο συγκεκριμένα, μία από τις κυριότερες αιτίες ύπαρξης του φαινομένου της παιδικής εργασίας είναι η φτώχεια. Ένας μεγάλος αριθμός παιδιών εργάζεται για την προσωπική του επιβίωση και της οικογένειάς του. Οι οικογένειες των παιδιών αυτών, χρησιμοποιούν την εργασία τους ως μέσο βοηθητικού εισοδήματος λόγω των ελάχιστων οικονομικών απολαβών τους και συνεπώς δεν έχουν την δυνατότητα να επιτρέψουν την είσοδό τους στην εκπαίδευση (Αλικάκου, 2014). Παράδειγμα για αυτό αποτελούν οι περισσότερες χώρες της υποσαχάριας Αφρικής στις οποίες υπάρχουν υψηλά ποσοστά οικονομικής ανισότητας με το 40% του πληθυσμού να εξακολουθεί να ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας (ILO & UNICEF, 2021).

Ο αποκλεισμός από την εκπαίδευση αποτελεί έναν εξίσου σημαντικό λόγο που τα παιδιά οδηγούνται στην εργασία. Αυτό μπορεί να συμβεί λόγω της απουσίας σχολικών εγκαταστάσεων στις κοινότητες, του υψηλού κόστους εκπαίδευσης το οποίο σε μερικές χώρες μπορεί να υπερβαίνει το ένα τρίτου του ετήσιου οικογενειακού εισοδήματος, των φυλετικών διακρίσεων ή της εγκατάλειψης του σχολείου είτε για λόγους αποθάρρυνσης των μαθητών, είτε για οικονομικούς λόγους και ανάγκη εύρεσης εργασίας (Αλικάκου, 2014). Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια έχει υπάρξει μια σημαντική μείωση στα παιδιά που μένουν εκτός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, το χάσμα ανάμεσα στα ποσοστά αποκλεισμού από την εκπαίδευση ανάμεσα σε διάφορα μέρη του κόσμου εξακολουθεί να είναι μεγάλο. Σε αρκετές χώρες της Αφρικής, αν και οι δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση έχουν ανοδική τάση, τα ποσοστά αποκλεισμένων παιδιών από την εκπαίδευση παραμένουν πολύ πιο χαμηλά από τον παγκόσμιο μέσο όρο (ILO & UNICEF, 2021). Παγκοσμίως, τα αποκλεισμένα παιδιά από την εκπαίδευση ανέρχονται περίπου στα 258 εκατομμύρια για το σχολικό έτος του 2018 με τα 59 εκατομμύρια εξ αυτών να αφορούν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (UNESCO, 2019).

Σημαντικό ρόλο στην ενθάρρυνση του φαινομένου της παιδικής εργασίας παίζουν και οι πολιτισμικές αξίες και πεποιθήσεις που κυριαρχούν στα διάφορα

κράτη του κόσμου. Στις αναπτυσσόμενες χώρες κυριαρχεί η άποψη ότι η εργασία έχει εποικοδομητική επίδραση στην διάπλαση του χαρακτήρα και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων των παιδιών. Ορισμένες αντιλήψεις μπορούν να συμβάλλουν στην λανθασμένη αντίληψη ότι η εκπαίδευση των κοριτσιών δεν είναι εξίσου σημαντική με αυτή των αγοριών, οδηγώντας τα κορίτσια στην παιδική εργασία και κυρίως στον τομέα της παροχής οικιακών υπηρεσιών. Κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα οι διάκριση σε κάστες στην Ινδία, και πολιτισμικές προκαταλήψεις που ενδυναμώνουν φυλετικές διακρίσεις συμβάλλουν στην ενίσχυση της παιδικής εργασίας. Ανάμεσα στους παραπάνω παράγοντες βρίσκονται και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις τις οποίες πολλοί γονείς συμβουλεύονται για να διαμορφώσουν την ανατροφή των παιδιών τους στοχεύοντας στην ενίσχυση της προόδου τους. Η σκληρή εργασία από νεαρή ηλικία είναι μια αξία που συχνά υποστηρίζεται από αρκετές θρησκείες, όπως αυτή του μουσουλμανισμού. Έρευνες έχουν αποκαλύψει ότι τα παιδιά που μεγαλώνουν σε χριστιανικές κοινωνίες έχουν λιγότερες πιθανότητες να εργαστούν από όσα μεγαλώνουν σε μουσουλμανικές ή αφρικανικών θρησκειών κοινωνίες. Ακόμη και στην ίδια χώρα, η παιδική εργασία φαίνεται να ενισχύεται από τις διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις όπως για παράδειγμα στην Ινδία όπου τα παιδιά μουσουλμανικών οικογενειών έχουν μέχρι και 40% περισσότερες πιθανότητες να εργαστούν από ότι τα παιδιά ινδουιστικών οικογενειών. Το παραπάνω είναι φανερό και στις ΗΠΑ όπου ενώ οι υπάρχουσα νομοθεσία απαγορεύει την εργασία κάτω των 16 ετών σε επικίνδυνες εργασίες, το 2004 το Υπουργείο Εργασία έκανε μια εξαίρεση με την έγκριση μιας τροπολογίας που επιτρέπει στα παιδιά που ανήκουν στην προτεσταντική κοινότητα Άμις να εργάζονται από τα 14 έτη. Τα παιδιά αυτά, λόγω των θρησκευτικών πεποιθήσεων των οικογενειών τους εισέρχονται από μικρή ηλικία σε ένα είδος μαθητείας για να γνωρίσουν ένα επάγγελμα στο οποίο οφείλουν να εργάζονται μετά τα 14 έτη προσφέροντας ως ενήλικες στην κοινότητα τους η οποία πιστεύει μεταξύ άλλων ότι η εργασία και η πίστη φέρνουν τους ανθρώπους πιο κοντά στον Θεό (Radfar et al., 2018).

Συμπληρωματικά, η οικογένεια είναι ένας σημαντικός παράγοντας ενίσχυσης της παιδικής εργασίας αφού από αυτήν κρίνεται συνήθως η εισαγωγή ή όχι των

παιδιών στην εργασία. Τα παιδιά θεωρούνται συχνά υποκατάστατα των ενηλίκων και καλούνται να εργαστούν ώστε να ενισχύσουν το οικογενειακό εισόδημα ή να αντικαταστήσουν έναν από τους δύο γονείς αναλαμβάνοντας κάποια από τα καθήκοντά του. Σε διάφορες κοινωνίες, κυρίως αναπτυσσόμενων χωρών, στην περίπτωση εργασίας της μητέρας τα κορίτσια αναγκάζονται να αναλάβουν τις οικιακές εργασίες και την ανατροφή των μικρότερων παιδιών σταματώντας παράλληλα την δική τους εκπαίδευση (Αλικάκου, 2014).

3.3.3 Οι σημερινές μορφές παιδικής εργασίας

Στην σημερινή δυτική ιδεολογία για την παιδική ηλικία θεωρείται προβληματική τόσο η παιδική εργασία όσο και ο αποχωρισμός των παιδιών από τους γονείς που την συνοδεύει. Ωστόσο, σε μέρη με υψηλά ποσοστά φτώχειας όπου η υλική ασφάλεια είναι δύσκολο να επιτευχθεί η εργασία και η κινητικότητα για εύρεση εργασίας συχνά θεωρούνται απαραίτητες και θετικές για την ανάπτυξη των παιδιών. Από τις πρώτες στιγμές κοινωνικοποίησης τους τα παιδιά μαθαίνουν την αξία και την σημασία της οικονομικής συνεισφοράς στην συλλογικότητα. Από μικρή ηλικία ενθαρρύνονται να εκτελούν εύκολες εργασίες στο σπίτι, να αναλαμβάνουν ακόμη περισσότερες μεγαλώνοντας και τελικά να εργάζονται σε κανονική εργασία εάν είναι αναγκαίο. Μερικές φορές στις κοινωνίες αυτές, προκειμένου τα παιδιά να βοηθηθούν στην εύρεση οικονομικών ευκαιριών τα τοποθετούν σε τομείς της ευρύτερης τοπικής συλλογικότητας όπου η εργατική τους δύναμη χρειάζεται ή τα απομακρύνουν σε κάποιο άλλο μέρος για να εργαστούν μακριά από την οικογένεια και την κοινότητά τους. Πολύ λίγα από τα παιδιά συνήθως βιώνουν αυτό που συμβαίνει ως αδικία εις βάρος τους και στις δύο περιπτώσεις (Howard, 2016).

Παγκοσμίως, η παιδική εργασία συναντάται στην παραγωγή ποικίλου φάσματος προϊόντων και υπηρεσιών που καλύπτουν τους σημαντικότερους οικονομικούς τομείς, με τα εργαζόμενα παιδιά να αναλαμβάνουν μια μεγάλη ποικιλία εργασιακών ρόλων με ορισμένους από αυτούς να είναι αρκετά επικίνδυνοι. Πιο συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο ποσοστό παιδικής εργασίας (58.6%) σημειώνεται στον

αγροτικό τομέα ο οποίος συμπεριλαμβάνει την εργασία στην γεωργία, στην κτηνοτροφία, στο ψάρεμα και στα δάση (World Vision Australia, 2015). Πολύ συχνά, ο αγροτικός τομέας αποτελεί σημείο εισόδου στην παιδική εργασία για τα μικρότερα παιδιά που ξεκινούν να εργάζονται σε οικογενειακό πλαίσιο βοηθώντας τους γονείς τους οι οποίοι ασχολούνται με κάποια από τις παραπάνω εργασίες. Μερικοί από τους κινδύνους που διατρέχουν τα παιδιά που εργάζονται στην γεωργία είναι η έκθεση σε επικίνδυνα λιπάσματα και χημικά, οι σωματικοί πόνοι και ο κίνδυνος τραυματισμού από τη μεταφορά βαρέων φορτίων, τις μεγάλες περιόδους ορθοστασίας, των επίπονων επαναλαμβανόμενων κινήσεων, την έκθεση σε ακραίες θερμοκρασίες, την χρήση επικίνδυνων εργαλείων κοπής, την έκθεση σε βαριά αγροτικά οχήματα και μηχανήματα. Παράλληλα, οι κίνδυνοι που αφορούν τα παιδιά που εργάζονται στην αλιεία σχετίζονται με τις παρατεταμένες περιόδους που περνούν στην θάλασσα απομονωμένα στο αλιευτικό σκάφος, την απομάκρυνση από τις οικογένειές τους, την έκθεσή τους σε επικίνδυνες καιρικές συνθήκες και σε ακραίες θερμοκρασίες (ILO & UNICEF, 2021).

Εικόνα 8: Ένα νεαρό αγόρι φύτευει δενδρύλλια σε χωράφι της Ασίας.

Πηγή: World Vision Australia

https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-types-of-work-do-child-labourers-do-photo-kit.pdf?sfvrsn=f926ef3c_2

Ο τομέας των υπηρεσιών και του λιανικού εμπορίου, σημειώνει το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό παιδικής εργασίας μετά τον αγροτικό (25.4%) και σε αυτόν συμπεριλαμβάνονται εργασίες σε εστιατόρια, ξενοδοχεία, μεταφορές, αποθήκες και

σε οποιαδήποτε μορφή λιανικού εμπορίου (World Vision Australia, 2015). Οι κίνδυνοι που διατρέχουν τα εργαζόμενα παιδιά αυτού του τομέα διαφέρουν πολύ ανάλογα με την εργασία που αναλαμβάνουν. Για παράδειγμα, οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που εργάζονται στο πλανόδιο εμπόριο αφορούν την νυχτερινή εργασία, την έκθεση στην κυκλοφορία και τα καυσαέρια των αυτοκινήτων και σε ορισμένες περιπτώσεις η επιρροή από τρίτους να εμπλακούν σε παράνομες δραστηριότητες (ILO & UNICEF, 2021).

Εικόνα 9: Ένα νεαρό αγόρι εργάζεται μέχρι αργά το βράδυ πουλώντας τσάντες και πορτοφόλια σε ντόπιους και τουρίστες στην Ασία.

Πηγή: World Vision Australia

https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-types-of-work-do-child-labourers-do-photo-kit.pdf?sfvrsn=f926ef3c_2

Το αμέσως επόμενο ποσοστό παιδικής εργασίας σημειώνει ο τομέας της βιομηχανίας (7.2%) ο οποίος, μεταξύ άλλων, αφορά εργασίες σε ορυχεία και λατομεία, στην μεταποίηση υλικών και την κατασκευή αντικειμένων προς πώληση και σε κατασκευές (World Vision Australia, 2015). Κάποιοι από τους κινδύνους που διατρέχουν τα εργαζόμενα παιδιά στις εξορύξεις είναι η εργασία σε βαθιά υπόγεια φρεάτια, η ανάσυρση βαρέων φορτίων και η χρήση τοξικών ουσιών για τον διαχωρισμό των ορυκτών και των πολύτιμων μετάλλων (ILO & UNICEF, 2021).

Εικόνα 10: Ένα αγόρι 11 ετών εργάζεται τις περισσότερες ώρες της ημέρας σκάβοντας σε ένα πεδίο εξόρυξης χρυσού μικρής κλίμακας στην Αφρική.

Πηγή: World Vision Australia

https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-types-of-work-do-child-labourers-do-photo-kit.pdf?sfvrsn=f926ef3c_2

Τελευταίος ο τομέας των οικιακών εργασιών, σημειώνει ελαφρώς χαμηλότερο ποσοστό από της βιομηχανίας (6.9%) με το υπόλοιπο ποσοστό (1.9%) να αφορά άλλου είδους εργασίες παιδιών που δεν υπάγονται σε κανέναν συγκεκριμένο τομέα. Ο τομέας των οικιακών υπηρεσιών συμπεριλαμβάνει εργασίες φροντίδας του σπιτιού και των παιδιών και εξαιτίας του γεγονότος ότι αυτές οι μορφές εργασίας είναι λιγότερο ορατές δημόσια καθιστά τα εργαζόμενα παιδιά πιο ευάλωτα στην εκμετάλλευση (World Vision Australia, 2015). Μερικές μορφές εκμετάλλευσης των παιδιών τις οποίες ευνοεί η απομονωμένη φύση της οικιακής εργασίας είναι η σωματική, η λεκτική και η σεξουαλική κακοποίηση (ILO & UNICEF, 2021).

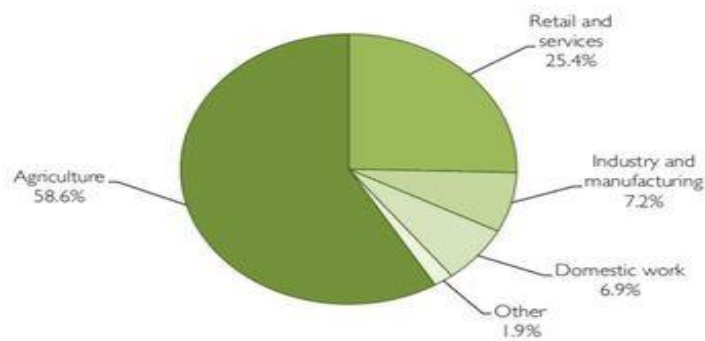
Εικόνα 11: Ένα κορίτσι 11 ετών μένει όλη μέρα στο σπίτι για να φροντίζει το νοικοκυριό και τα μικρότερα ανίψια του όσο η οικογένειά της εργάζεται.

Πηγή: World Vision Australia

https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-types-of-work-do-child-labourers-do-photo-kit.pdf?sfvrsn=f926ef3c_2

Συμπληρωματικά με τα παραπάνω, μερικές μορφές παιδική εργασίας έχουν χαρακτηριστεί ως «χειρίστες» λόγω της υψηλής επικινδυνότητας και ηθικής βλάβης που προκαλούν στα παιδιά. Ο χαρακτηρισμός αυτός ορίστηκε από την Σύμβαση Νο. 182 της ΔΟΕ το 1999 στην οποία και ζητά την άμεση και ολοκληρωτική τους εξάλειψη. Σύμφωνα με το άρθρο 3 της σύμβασης: «Οι χειρότερες μορφές παιδικής εργασίας περιλαμβάνουν:

- α. Όλες τις μορφές δουλειάς ή πρακτικές παρόμοιες με τη δουλειά, όπως η πώληση και η εμπορία παιδιών, η δουλειά λόγω χρέους και η δουλοπαροικία και η καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία, συμπεριλαμβανομένης της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής στρατολόγησης παιδιών για χρήση σε ένοπλες συγκρούσεις.
- β. Τη χρήση, την προμήθεια ή την προσφορά παιδιού για πορνεία, για την παραγωγή πορνογραφίας ή για πορνογραφικές παραστάσεις.
- γ. Τη χρήση, την προμήθεια ή την προσφορά παιδιού για παράνομες δραστηριότητες, ιδίως για την παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών, όπως ορίζεται στις σχετικές διεθνείς συνθήκες.
- δ. Την εργασία, η οποία από τη φύση της ή τις συνθήκες υπό τις οποίες εκτελείται, είναι πιθανό να βλάψει την υγεία, την ασφάλεια ή τα ήθη των παιδιών» (ΔΟΕ, 1999).

Εικόνα 12: Ποσοστά εργαζόμενων παιδιών στους διάφορους τομείς εργασίας.

Πηγή: World Vision Australia

https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-types-of-work-do-child-labourers-do-worksheet.pdf?sfvrsn=e926ef3c_2

3.4. Σύνδεση με την αειφόρο ανάπτυξη

Η σημασία του τερματισμού της παιδικής εργασίας αναγνωρίστηκε από την διεθνή κοινότητα ως μέρος της επίτευξης του στόχου 8 της αειφόρου ανάπτυξης, ο οποίος αφορά την αξιοπρεπή εργασία και την οικονομική ανάπτυξη. Με βάση τον στόχο 8, ο στόχος 8.7 που υπάγεται σε αυτόν, αφορά τον τερματισμό κάθε μορφής παιδικής εργασίας έως το 2023. Η επίτευξη του στόχου αυτού, είναι δεδομένο ότι θα συμβάλλει στην πρόοδο και σε πολλούς άλλους στόχους της αειφόρου ανάπτυξης οι οποίοι αφορούν την εκπαίδευση και την υγεία (ILO & UNICEF, 2021). Πιο συγκεκριμένα, ο στόχος 8 της αειφόρου ανάπτυξης αφορά την προαγωγή διαρκούς, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς οικονομικής ανάπτυξης και παραγωγικής απασχόλησης και αξιοπρεπούς εργασίας για όλους τους πολίτες παγκοσμίως με τον στόχο 8.7 να επιδιώκει το εξής: «Ανάληψη άμεσων και αποτελεσματικών μέτρων για την εξάλειψη της αναγκαστικής εργασίας, τον τερματισμό της σύγχρονης δουλείας και της εμπορίας ανθρώπων, τη διασφάλιση της απαγόρευσης και εξάλειψης των χειρότερων μορφών παιδικής εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της στρατολόγησης και της χρησιμοποίησης παιδιών-στρατιωτών, και τον τερματισμό, έως το 2025, όλων των μορφών παιδικής εργασίας» (UNRIC, χ.χ.).

Εικόνα 13: Ο στόχος 8.7 της αειφόρου ανάπτυξης.

Πηγή: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property

<https://ocm.iccrom.org/sdgs/sdg-8-decent-work-and-economic-growth/sdg-87-end-modern-slavery-trafficking-and-child-labour>

Σημαντικό ρόλο στη διευκόλυνση της συνεργασίας κυβερνητικών και μη κυβερνητικών φορέων παγκοσμίως για την αντιμετώπιση του φαινομένου της παιδικής εργασίας διαδραματίζει η Συμμαχία 8.7. Πρόκειται για μια παγκόσμια εταιρική σχέση που ξεκίνησε το 2016 και η οποία συντονίζει κυβερνήσεις, πολυμερείς οργανισμούς, οργανισμούς εργαζομένων και εργοδοτών, μη κυβερνητικές οργανώσεις, ακαδημαϊκά ιδρύματα και άλλους φορείς παγκοσμίως με σκοπό να βρεθούν τρόποι επιτάχυνσης των δράσεων για την επίτευξη του στόχου 8.7. Οι στρατηγικές της Συμμαχίας 8.7 είναι η διεξαγωγή έρευνας και ανταλλαγή γνώσεων, η προώθηση της καινοτομίας και η αύξηση των πόρων (ILO & UNICEF, 2021).

Εικόνα 14: Το λογότυπο της Συμμαχίας 8.7.

Πηγή: Alliance 8.7

<https://www.alliance87.org/>

Σύμφωνα με τους παγκόσμιους στόχους και δεσμεύσεις, η λήψη μέτρων για τον τερματισμό της παιδικής εργασίας είναι επείγουσα. Οι επενδύσεις που πρέπει να γίνουν και τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να είναι υπερβολικά φιλόδοξα ως προς την εφαρμογή τους παγκοσμίως όμως τα σύγχρονα δεδομένα, όπως για παράδειγμα η πανδημία COVID-19 με τα μέτρα που εφαρμόστηκαν για την αντιμετώπιση της, δείχνουν πως είναι δυνατά να εφαρμοστούν εφόσον διακυβεύεται η ευημερία της παγκόσμιας ανθρώπινης κοινότητας, σημαντικά μέλη της οποίας είναι τα παιδιά (ILO & UNICEF, 2021).

Κεφάλαιο 4^ο: Διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας

Κεφάλαιο 4^ο: Διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας

4.1. Σημασία

Η παιδική εργασία έχει αναδειχθεί ως ένα σοβαρό και αναπτυσσόμενο κοινωνικό και οικονομικό ζήτημα σε ποικίλες χώρες παγκοσμίως, το οποίο βλάπτει τόσο την κοινωνική ανάπτυξη όσο και τους ηθικούς κοινωνικούς ιστούς. Μία από τις κυριότερες αιτίες της παιδικής εργασίας, ιδιαίτερα σε χώρες του τρίτου κόσμου, αποτελεί η έλλειψη της εκπαίδευσης λόγω της φτώχειας, της τοποθεσίας της χώρας, της οικογενειακής κατάστασης των παιδιών και τις δεξιότητες των υπάρχοντων εκπαιδευτικών (Shah et al., 2016). Το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζόμενων παιδιών βρίσκεται σε χώρες όπου τα εισοδήματα των πολιτών είναι εξαιρετικά χαμηλά, δεδομένο που προκύπτει από την ισχυρή αμφίδρομη σύνδεση της παιδικής εργασίας με το εθνικό εισόδημα. Η σχέση αυτή δημιουργείται διότι η παιδική εργασία οδηγεί σε μείωση των μισθών των ανειδίκευτων εργατών και μειώνει την ζήτηση εργαζομένων με μεγαλύτερες επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες, εμποδίζοντας έτσι την αύξηση του συνολικού εισοδήματος σε εθνικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, εμποδίζεται η μελλοντική γνωστική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών που εργάζονται οδηγώντας σε λιγότερο παραγωγικό ενήλικο εργατικό δυναμικό. Σε χώρες με αυξημένα εισοδήματα δίνεται η δυνατότητα στις οικογένειες να εξασφαλίζουν τα επαρκή μέσα διαβίωσης χωρίς να καταφεύγουν στην παιδική εργασία. Ωστόσο, το φαινόμενο δεν αποτελεί ζήτημα αποκλειστικά και μόνο των χωρών με χαμηλά εισοδήματα, αφού τρία από κάθε πέντε εργαζόμενα παιδιά ανήκουν χώρες μεσαίου εισοδήματος. Ακόμη, το γεγονός ότι η παιδική εργασία εμφανίζεται σε χώρες με υψηλά εισοδήματα κάνει φανερό ότι υπάρχουν ζητήματα θεσμικού, κοινωνικού και πολιτικού επιπέδου που θα έπρεπε να ληφθούν υπόψιν πέρα από την οικονομικής κατάστασης. Επομένως, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η παιδική εργασία είναι απαραίτητη πέρα από την οικονομική ανάπτυξη και η επένδυση σε προγράμματα και υπηρεσίες που σχετίζονται με την εκπαίδευση και την κοινωνική προστασία των παιδιών (ILO & UNICEF, 2021).

Η εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα όλων των ανθρώπων και βασικό παράγοντα μείωσης της φτώχειας και της παιδικής εργασίας. Δυστυχώς, περισσότερα από 75 εκατομμύρια παιδιά δεν εγγράφονται στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση με το νούμερο που αφορά την μη εγγραφή στην δευτεροβάθμια να είναι πολύ μεγαλύτερο και τα περισσότερα από όλα αυτά εργάζονται. Τα τελευταία χρόνια, η εξάλειψη της παιδικής εργασίας και η εκπαίδευση για όλους είναι δύο παγκόσμιοι στόχοι οι οποίοι συνδέονται. Η εκπαίδευση αποτελεί ένα σημαντικό μέσο απομάκρυνσης των παιδιών από την αγορά εργασίας και παράλληλα η εργασία πολλών παιδιών τα απομακρύνει από την ένταξή τους στην εκπαίδευση. Αυτή η σύνδεση μεταξύ της παιδικής εργασίας και της έλλειψης της πρόσβασης στην εκπαίδευση έχει αναγνωριστεί από την Διεθνή Οργάνωση Εργασίας, με τις βασικότερες συμβάσεις της που αφορούν την παιδική εργασία να απαιτούν την δωρεάν βασική εκπαίδευση όλων των παιδιών και να αναφέρουν ότι η ελάχιστη ηλικία απασχόλησης δεν θα πρέπει να είναι μικρότερη από αυτήν που χρειάζεται να φτάσουν τα παιδιά μέχρι να ολοκληρώσουν την βασική τους εκπαίδευση. Για αυτόν τον λόγο, η εκπαίδευση αποτελεί βασικό μέρος της στρατηγικής του Διεθνούς Προγράμματος για την Εξάλειψη της Παιδικής Εργασίας (IPEC) της ΔΟΕ από την έναρξή του το 1992, δίνοντας σημασία στην χρήση της για την πρόληψη και την καταπολέμηση της παιδικής εργασίας καθώς και για την αποκατάσταση παιδιών που εργάζονταν στο παρελθόν (ILO, 2009). Επιπλέον, η άποψη ότι η υποχρεωτική εκπαίδευση για όλους μπορεί να οδηγήσει στην εξάλειψη της παιδικής εργασίας υπάρχει από τον 19^ο αιώνα κατά τον οποίο ψηφίστηκαν μερικοί από τους πρώτους νόμους για την παιδική εργασία στις βιομηχανικές χώρες και απαγόρευαν την εργασία των παιδιών πριν την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής τους εκπαίδευσης (Πασίνη, 2019).

Σημαντικό παράγοντα για την ανάδειξη της βιώσιμης ανάπτυξης μέσω της αλλαγής των αξιών και την υιοθέτηση πρακτικών που θα αλλάξουν τα σημερινά μη βιώσιμα πρότυπα παγκοσμίως αποτελεί η προσχολική εκπαίδευση. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός για την Προσχολική Εκπαίδευση (OMEP) ασχολείται με την υπεράσπιση και την προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών στην εκπαίδευση και την φροντίδα τους και δραστηριοποιείται μη κυβερνητικά και μη κερδοσκοπικά σε πάνω από 70

χώρες (Δεμίρη, 2022). Πιο συγκεκριμένα, η OMEP προωθεί την έρευνα και την μελέτη που σχετίζεται με την αγωγή των μικρών παιδιών, οργανώνει διεθνή και περιφερειακά συνέδρια, φροντίζει για την δημοσίευση σχετικών πληροφοριών σε επιστημονικά περιοδικά, ενθαρρύνει τόσο την επιμόρφωση και επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών όσο και την εκπαίδευση των οικογενειών σχετικά με την αγωγή και την φροντίδα των παιδιών (OMEP, χ.χ.). Η προσχολική εκπαίδευση που αφορά την Αειφόρο Ανάπτυξη είναι σημαντική για την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών των παιδιών ώστε να συμβαδίζουν με τις αξίες της, διότι κάτι τέτοιο είναι πιο δύσκολο να συμβεί σε μεγαλύτερες ηλικίες όταν η προσωπικότητά τους θα έχει ολοκληρωθεί. Κατά την προσχολική εκπαίδευση, τα παιδιά είναι πιο δεκτικά σε μηνύματα που στοχεύουν στην ευαισθητοποίησή τους, γεγονός που την καθιστά περίοδο ζωτικής σημασίας για την μελλοντική τους περίοδο μάθησης (Τσιτοπούλου, 2021).

Τα τελευταία χρόνια, έχει σημειωθεί πρόοδος στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την ανάπτυξη του προβλήματος της παιδικής εργασίας σε πολλές χώρες του κόσμου και τις αρνητικές συνέπειες που την ακολουθούν, με την εκπαίδευση να αποτελεί ένα από τα κυριότερα μέσα ευαισθητοποίησης για το φαινόμενο και προώθησης αρχών που υπερασπίζονται την κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ακόμη, η συνεργασία πολλών διεθνών οργανισμών του ΟΗΕ και άλλων φορέων είναι πιο ισχυρή και αποτελεσματική και συμβάλλει στην διατήρηση του παγκόσμιου κινήματος για την εξάλειψη της παιδικής εργασίας το οποίο αυξάνεται συνεχώς. Το Διεθνές Πρόγραμμα για την Εξάλειψη της Παιδικής Εργασίας (IPEC) της ΔΟΕ έχει γίνει πιο έμπειρο στους τρόπους χρήσης της εκπαίδευσης για την καταπολέμηση της παιδικής εργασίας παρέχοντας ευκαιρίες μη τυπικής εκπαίδευσης σε εργαζόμενα παιδιά, ενσωματώνοντας παιδιά που εργάζονταν στο παρελθόν στο εκπαιδευτικό σύστημα, υλοποιώντας παρεμβάσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα και οικοδομώντας εθνικές συμμαχίες με σκοπό οι εκπαιδευτικές πολιτικές να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες των παιδιών που κινδυνεύουν να ενταχθούν στην παιδική εργασία (ILO, 2007). Η σημασία που πρέπει να δοθεί στα πιο ευάλωτα παιδιά είναι κρίσιμη διότι κινδυνεύουν να βρεθούν σε μειονεκτική θέση εάν λόγω

κοινωνικών ή πολιτισμικών χαρακτηριστικών, ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα με γνώσεις και δεξιότητες που εμποδίζουν την ολοκληρωμένη τους μάθηση και οδηγηθούν στο να αφήσουν το σχολείο (Walker, 1982). Ο εντοπισμός των παιδιών που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες είναι βασικό στοιχείο για την καταπολέμηση της παιδικής εργασίας, διότι συνηθισμένες μορφές αποκλεισμού εντός του σχολείου όπως η περιθωριοποίηση οδηγούν στην απομάκρυνση από την εκπαίδευση και την ένταξη τους στην παιδική εργασία (ILO, 2009). Τέλος, υπάρχει μια σειρά πρακτικών που άμεσα ή έμμεσα μπορούν να συμβάλλουν στην μείωση της παιδικής εργασίας οι οποίες στην πλειοψηφία τους επικεντρώνονται στην αντιμετώπιση της ένταξης παιδιών σε αυτήν και την ταυτόχρονη μείωση της παγκόσμιας ζήτησης για αγαθά που παράγονται μέσω της παιδικής εργασίας. Μερικές από τις δραστηριότητες είναι η επιβολή νόμων που προασπίζουν τα δικαιώματα των παιδιών όπως η απαγόρευση της παιδικής εργασίας και η υποχρεωτική εκπαίδευση, η παροχή πολιτικών που βοηθούν στην αντιμετώπιση της εγχώριας φτώχειας όπως η παροχή κοινωνικής προστασίας σε περιπτώσεις ανεργίας, ασθένειας ή τραυματισμών και η δωρεάν εκπαίδευση, η δημιουργία κοινοτικών προγραμμάτων που στοχεύουν στην αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας και προγραμμάτων που στοχεύουν στην βοήθεια των εργαζόμενων παιδιών για να εγκαταλείψουν την εργασία τους και να επιστρέψουν στο σχολείο όπως η παροχής ενισχυτικής εκπαίδευσης, η υποστήριξη της πρόσβασης σε εκπαιδευτικό υλικό και η υπεράσπιση της εκπαίδευσης των κοριτσιών (World Vision Australia, 2015).

4.2. Προϋποθέσεις και τρόποι

Η απόκτηση προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί δικαίωμα όλων των ανθρώπων παγκοσμίως, γεγονός που τονίζεται στις περισσότερες από τις συνθήκες του ΟΗΕ. Σύμφωνα με τα διεθνή κείμενα, κάθε παιδί μέχρι τα 16 του έτη θα πρέπει να ολοκληρώσει τουλάχιστον την πρωτοβάθμια εκπαίδευση χωρίς κανένα εμπόδιο. Ωστόσο, υπάρχει μια σειρά από δυσκολίες και ζητήματα τα οποία δυσκολεύουν την πραγματοποίηση της ολοκλήρωσης της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης

από όλους τους πολίτες παγκοσμίως, με ένα από τα κυριότερα να είναι η παιδική εργασία (Shah et al., 2016). Πάνω από το ένα τρίτο των παιδιών που εργάζονται αποκλείονται από την εκπαίδευση, με τις χειρίστες μορφές παιδικής εργασίας να είναι το μεγαλύτερο εμπόδιο. Δυστυχώς, υπάρχει μεγάλο ποσοστό παιδιών μικρής ηλικίας τα οποία ενώ εμπίπτουν στο ηλικιακό εύρος υποχρεωτικής εκπαίδευσης δεν εισάγονται σε αυτήν λόγω της παιδικής εργασίας, με το 28% των εργαζόμενων παιδιών ηλικίας 5 έως 11 ετών να μην φοιτά στο σχολείο. Το γεγονός αυτό, περιορίζει σε μεγάλο βαθμό τις μελλοντικές προοπτικές των παιδιών που μένουν εκτός της εκπαίδευσης, για αξιοπρεπή εργασία κατά την ενηλικίωσή τους καθώς και τις συνολικές δυνατότητές τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις η εργασία των παιδιών για βιοποριστικούς λόγους απαιτεί πολύ χρόνο και ενέργεια καθιστώντας αδύνατη την σχολική τους φοίτηση ενώ σε άλλες περιπτώσεις τα παιδιά εργάζονται και δεν φοιτούν στο σχολείο μη έχοντας κάποια άλλη αξιόλογη εναλλακτική λύση διότι δεν τους παρέχεται δωρεάν πρόσβαση σε αυτό. Επιπλέον, υπάρχουν εργαζόμενα παιδιά τα οποία καλούνται να συνδυάσουν την εργασία τους με την φοίτησή τους στο σχολείο, τα οποία λόγω του ότι υστερούν σε έναν βαθμό στην πρόοδο και τα μαθησιακά τους επιτεύγματα σε σχέση με τους υπόλοιπους συμμαθητές τους επιλέγουν συχνά να εγκαταλείψουν το σχολείο (ILO & UNICEF, 2021).

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας επισημαίνει μερικές σημαντικές πρακτικές σχετικά με την εξάλειψη και την πρόληψη της παιδικής εργασίας και την προσέγγιση παιδιών που δεν έχουν εισαχθεί στην εκπαίδευση μέσω του Διεθνούς Προγράμματος για την Εξάλειψη της Παιδικής Εργασίας (IPEC). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με αυτές οι προσεγγίσεις που αφορούν πολλούς τομείς συνδυάζοντας την συμμετοχή αρμόδιων κυβερνητικών και κοινωνικών φορέων είναι πιο αποτελεσματικές και έχουν πιο διαρκή αντίκτυπο στην εξάλειψη και πρόληψη της παιδικής εργασίας. Η εκπαίδευση θεωρείται αναγκαία παρέμβαση για την απομάκρυνση των εργαζόμενων παιδιών από την εργασία τους όμως όχι επαρκής αφού θα πρέπει να συνδυαστεί και με ένα κοινωνικά προστατευτικό περιβάλλον βασισμένο στα δικαιώματα τους που θα τους δίνει πρόσβαση σε υπηρεσίες πρόνοιας. Οι πρακτικές για την αντιμετώπιση της παιδικής εργασίας θα πρέπει να βασίζονται στα δεδομένα της κάθε χώρας

αναγνωρίζοντας τα ευρύτερα ζητήματα που υπάρχουν την εκάστοτε χρονική περίοδο. Ακόμη, η επίσημη εκπαιδευτική πολιτική των χωρών σε συνδυασμό με την συνεργασία φορέων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο έχουν μεγάλη σημασία για την μακροπρόθεσμη επιτυχία των παρεμβάσεων που έχουν ως στόχο την εξάλειψη της παιδικής εργασίας (ILO, 2007). Ειδικότερα για την προσχολική εκπαίδευση, η ενασχόληση των παιδιών με ζητήματα αειφορίας όπως η παιδική εργασία μπορεί να οδηγήσει στην διαμόρφωση ενός κοινωνικά υπεύθυνου χαρακτήρα που μελλοντικά θα υπερασπίζεται τα δικαιώματά του όπως και των υπόλοιπων πολιτών. Προκειμένου να συμβεί αυτό, θα πρέπει να υπάρχει συμμετοχή της ευρύτερης σχολικής κοινότητας, και αλλαγές τόσο στο πρόγραμμα όσο και την σχολική κουλτούρα, διότι ο μετασχηματισμός των νηπιαγωγείων σε αειφόρα χρειάζεται αλλαγές σε επίπεδο οργάνωσης, κοινωνίας και εκπαίδευσης (Δεμίρη, 2022).

Η ενσωμάτωση θεμάτων παιδικής εργασίας στο σχολικό πρόγραμμα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχει αποδειχθεί, σύμφωνα με την ΔΟΕ, μια από τις πιο αποτελεσματικές και βιώσιμες στρατηγικές για την ευαισθητοποίηση σχετικά με αυτή και την πρόληψή της. Η στρατηγική που ακολουθήθηκε από το Διεθνές Πρόγραμμα για την Εξάλειψη της Παιδικής Εργασίας (IPEC) περιελάμβανε τον σχεδιασμό προγραμμάτων σπουδών που απευθύνονταν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και περιείχαν θέματα, διδακτικό υλικό και υλικό κατάρτισης των εκπαιδευτικών σχετικά με θέματα παιδικής εργασίας και την δοκιμή τους σε σχολεία. Άλλος ένας σημαντικός παράγοντας για την απομάκρυνση των παιδιών από τα σχολεία για την εισαγωγή τους στην αγορά εργασίας ή την παραμονή τους σε αυτά φάνηκε να είναι και η στάση των εκπαιδευτικών προς τα ίδια τα παιδιά και προς τον κοινωνικό αποκλεισμό που συχνά βιώνουν από τους υπόλοιπους μαθητές. Είναι αναγκαίο οι εκπαιδευτικοί να χρησιμοποιούν επίσημους ή άτυπους μηχανισμούς για την παρακολούθηση των απουσιών των παιδιών από το σχολείο και τον εντοπισμό παιδιών που κινδυνεύουν να το εγκαταλείψουν και να εφοδιάζονται με επαρκή συστήματα υποστήριξης. Επομένως, θα πρέπει να δοθεί σημασία στην κατάρτιση των εκπαιδευτικών μέσω τις οποίας θα πρέπει να κατανοήσουν το φαινόμενο της παιδικής εργασίας και τον ρόλο που οι ίδιοι και το εκπαιδευτικό σύστημα έχουν για την πρόληψή της (ILO, 2007).

4.3. Ο ρόλος και η στάση των εκπαιδευτικών

Οι εκπαιδευτικοί λόγω του γεγονότος ότι βρίσκονται σε άμεση καθημερινή επαφή με τα παιδιά μπορούν να βοηθήσουν σε μεγάλο βαθμό στην πρόληψη της παιδικής εργασίας. Η συμβολή τους είναι σημαντική για την ευαισθητοποίηση σχετικά με ζητήματα παιδικής εργασίας, την βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης που λαμβάνουν τα παιδιά που εργάζονταν στο παρελθόν, την παρακολούθηση των παιδιών που κινδυνεύουν να αποκλειστούν από την εκπαιδευτική διαδικασία λόγω εργασίας και για την κοινωνική υποστήριξη όλων των μαθητών. Προαπαιτούμενα για την διευκόλυνση της συνεισφοράς των εκπαιδευτικών στην πρόληψη της παιδικής εργασίας είναι η επαρκής και κατάλληλη εκπαίδευσή τους για το φαινόμενο, η συνεχής υποστήριξή τους και ο εξοπλισμός τους με το κατάλληλο εκπαιδευτικό υλικό και τις δεξιότητες που θα τους φανούν αναγκαία. Η κατανόηση των θεμάτων παιδικής εργασίας δεν είναι αρκετή να επιτευχθεί μόνο στους ενεργούς εκπαιδευτικούς μεμονωμένα, αλλά θα πρέπει να διεισδύσει στο ευρύτερο εκπαιδευτικό σύστημα φτάνοντας σε όλα τα επίπεδα εξουσίας (ILO, 2007). Οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να έχουν παρακινητικό ρόλο προκειμένου να ενδυναμώνουν τα κίνητρα των μαθητών τους για μάθηση κυρίως μέσω της συμπεριφοράς και τις επιλογές διδασκαλίας τους. Όταν οι ίδιοι δείχνουν σεβασμό και εμπιστοσύνη και παρουσιάζονται ως ένθερμοι υποστηρικτές όσων διδάσκουν έχοντας θετικές προσδοκίες για τα μαθησιακά αποτελέσματα, είναι πιθανότερο να έχουν μεγαλύτερα αποτελέσματα στην αυτοπεποίθηση των μαθητών τους. Επιπλέον, σημαντική είναι η προώθηση ενός ασφαλούς περιβάλλοντος μάθησης που θα διέπεται από σταθερότητα και συναισθηματική ασφάλεια από τους εκπαιδευτικούς προκειμένου οι μαθητές να νιώθουν άνετα να συμμετέχουν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους χωρίς τον φόβο του αποκλεισμού (Τσιμικλή, 2016).

Οι τρόποι με τους οποίους οι εκπαιδευτικοί μπορούν να συνεισφέρουν στην πρόληψη της παιδικής εργασίας ποικίλλουν. Αρχικά, με την δημιουργία δικτύων υποστήριξης με εκπαιδευτικούς εντός της κοινότητας δύναται να υπάρξει ένα σύστημα παρατήρησης των παιδιών της κοινότητας που εργάζονται και αποκλείονται από την εκπαίδευση ή που κινδυνεύουν να αποκλειστούν από αυτή λόγω των

απαιτήσεων της εργασίας τους. Επιπλέον, μέσω της συνεργασίας των εκπαιδευτικών με τις κυβερνήσεις, τις τοπικές εκπαιδευτικές αρχές και μη κυβερνητικές οργανώσεις στο πλαίσιο ειδικών προγραμμάτων που θα αφορούν την παιδική εργασία θα μπορούσαν να προσεγγίζουν τα παιδιά που εργάζονται και να ευαισθητοποιήσουν τα υπόλοιπα παιδιά σχετικά με το φαινόμενο. Ακόμα, οι εκπαιδευτικοί με την βοήθεια και την κινητοποίηση οργανώσεων και φορέων της ευρύτερης περιοχής έχουν την δυνατότητα να ασκήσουν πιέσεις για να γίνουν οι κατάλληλες μεταρρυθμίσεις εντός του εκπαιδευτικού συστήματος που θα αφορούν ζητήματα παιδικής εργασίας και θα προάγουν την εκπαίδευση για όλα τα παιδιά (ILO, 2007). Τέλος, αναφορικά με την Ελλάδα, οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που επιλέγουν να ασχοληθούν με την αειφορία επικεντρώνονται κατά κύριο λόγο σε θέματα που αφορούν τον περιβαλλοντικό πυλώνα της, όπως η φύση, παρά τον κοινωνικό και οικονομικό. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι είναι πιθανό να κατανοούν την περιβαλλοντική διάσταση της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη παραπάνω από την κοινωνική (Τσιτοπούλου, 2021).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κεφάλαιο 5^ο: Μεθοδολογία

Κεφάλαιο 5^ο: Μεθοδολογία

5.1. Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Η παιδική εργασία αποτελεί ένα από τα αντικείμενα της αειφόρου ανάπτυξης με την εξάλειψη κάθε μορφής της να βρίσκεται ενταγμένη σε έναν από τους στόχους της. Δυστυχώς, δεν πρόκειται για ένα κοινωνικό ζήτημα που ανήκει στο παρελθόν αλλά παρουσιάζει αυξητικές τάσεις σήμερα σε πολλές χώρες παγκοσμίως. Η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη αποτελεί ένα από τα κυριότερα εργαλεία για την ευαισθητοποίηση πάνω σε θέματα παιδικής εργασίας, την πρόληψη και εν τέλη την εξάλειψή της. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι εξαιρετικά σημαντική περίοδος για την μετάδοση αξιών και συμπεριφορών στα παιδιά λόγω της μικρής τους ηλικίας αφού δεν έχουν σχηματίσει ακόμη ολοκληρωτικά τις προσωπικότητές τους, με κύριο ρόλο για την μετάδοση αξιών και συμπεριφορών να έχουν οι εκπαιδευτικοί. Συνεπώς, η διερεύνηση των προσωπικών απόψεων και πρακτικών που ακολουθούν τόσο οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης όσο και οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί σχετικά με την διδασκαλία θεμάτων αειφορίας και πιο συγκεκριμένα θεμάτων παιδικής εργασίας, αποτελεί τον λόγο πραγματοποίησης της παρούσας έρευνας. Ειδικότερα, τα ερευνητικά ερωτήματα που επιθυμώ να ερευνήσω είναι τα εξής:

1. Ποιο είναι το επίπεδο των γνώσεών τους για την αειφόρο ανάπτυξη και την παιδική εργασία;
2. Σε τι βαθμό επιλέγουν να ασχολούνται με την διδασκαλία θεμάτων της αειφόρου ανάπτυξης;
3. Ποιες είναι οι προσωπικές τους απόψεις για την παιδική εργασία και την διδασκαλία θεμάτων της;
4. Σε τι βαθμό και για ποιους λόγους επιλέγουν να ασχολούνται με την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας;

5.2. Είδος της έρευνας και ερευνητικό εργαλείο

Το είδος της παρούσας έρευνας που πραγματοποιήσα είναι η ποσοτική έρευνα με ερευνητικό της εργαλείο το ερωτηματολόγιο με την πλειοψηφία των ερωτήσεων να είναι κλειστού τύπου και λίγες να είναι ημι-ανοιχτού τύπου περιλαμβάνοντας στις προτεινόμενες απαντήσεις την επιλογή «άλλο». Μία ποσοτική έρευνα μελετά τις αλλαγές κοινωνικών φαινομένων λαμβάνοντας τα δεδομένα της από δρώντα υποκείμενα με σκοπό την ανάδειξη γενικών τάσεων μέσα από αντικειμενικές μετρήσεις και αριθμητικές αναλύσεις. Κατά κύριο λόγο χρησιμοποιείται για την αριθμητική επαλήθευση μίας ήδη υπάρχουσας υπόθεσης τόσο στον επιστημονικό όσο και στον ιδιωτικό τομέα (Παπαγεωργίου, 2014).

Το ερωτηματολόγιο αποτελεί ένα σύνολο ερωτήσεων και είναι ένα από τα εργαλεία που χρησιμοποιείται συχνά για την πραγματοποίηση ποσοτικών ερευνών. Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου είναι σημαντικό να συνδέονται με τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα καλύπτοντας όσες το δυνατόν πιθανές επιλογές απάντησης θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν και να εξασφαλίσουν την συνεργασία των συμμετεχόντων, ο αριθμός των οποίων πρέπει να είναι αντιπροσωπευτικός. Επιπλέον, οι ερωτήσεις πρέπει να είναι σαφείς, σύντομες, ακριβείς και κατανοητές για τους συμμετέχοντες βοηθώντας στην ευχάριστη συμπλήρωσή τους και στη συγκέντρωση ικανοποιητικών πληροφοριών. Τα ποσοτικά δεδομένα που προκύπτουν από τις ποσοτικές έρευνες είναι αριθμητικά και είναι δυνατόν να κωδικοποιηθούν και να αναλυθούν μέσω στατιστικών μεθόδων. Τέλος, αναφορικά με την συλλογή των δεδομένων αυτή γίνεται με ανώνυμο τρόπο (Τουρλιώτη, 2015). Ο λόγος για τον οποίο επέλεξα να διερευνήσω το θέμα με την χρήση ερωτηματολογίου ήταν το εύρος του δείγματος το οποίο προσφέρει σε σχέσει με άλλα ερευνητικά εργαλεία όπως η συνέντευξη που δεν θα μου επέτρεπαν να έχω μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων στην έρευνα και επομένως να αναλύσω και να εξετάσω τα αποτελέσματα με τρόπο που θα μπορούσε να με οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα τα οποία θα μπορούσαν να γενικευτούν.

5.3. Παρουσίαση τελικού ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας που πραγματοποιήσα αποτελούνταν από 16 ερωτήσεις και ο εκτιμώμενος χρόνος συμπλήρωσής του ήταν γύρω στα 5-7 λεπτά. Μερικές δημογραφικές ερωτήσεις προηγούνταν των ερωτήσεων σχετικά με το θέμα της έρευνας και αφορούσαν το φύλο, την ηλικία και την ιδιότητα των συμμετεχόντων διαχωρίζοντάς τους σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και σε φοιτητές παιδαγωγικών τμημάτων (3 ερωτήσεις). Η πρώτη ενότητα ερωτήσεων (Α) περιλάμβανε ερωτήσεις διερεύνησης των γνώσεων των ερωτηθέντων για την αειφόρο ανάπτυξη, τις απόψεις τους για τις αξίες και τους στόχους της και την επιλογή τους για διδασκαλία θεμάτων της (6 ερωτήσεις). Η δεύτερη ενότητα ερωτήσεων (Β) αφορούσε τις γνώσεις τους για την παιδική εργασία και την διδασκαλία θεμάτων της συμπεριλαμβανομένης και της προσωπικής τους επιλογής (7 ερωτήσεις).

Το ερωτηματολόγιο της παρούσας έρευνας περιλαμβάνει αποκλειστικά ερωτήσεις κλειστού τύπου πολλαπλής επιλογής (multiple choice) εκτός από 3 ερωτήσεις ημι-ανοιχτού τύπου οι οποίες στις πολλαπλές επιλογές απαντήσεών τους περιλαμβάνουν και την επιλογή «άλλο» στην οποία οι συμμετέχοντες μπορούν να συμπληρώσουν κατά την κρίση τους κάποια διαφορετική απάντηση σε περίπτωση που δεν τους καλύπτει καμία από τις προσφερόμενες. Οι συμμετέχοντες έλαβαν και συμπλήρωσαν οι ίδιοι το ερωτηματολόγιο μέσω του διαδικτύου με την αποστολή ενός ηλεκτρονικού συνδέσμου (link) ο οποίος τους οδηγούσε σε αυτό. Τέλος, το ερωτηματολόγιο της παρούσας έρευνας βρίσκεται αυτούσιο στο Παράρτημα 1.

5.4. Συμμετέχοντες/χουσες στην έρευνα

Οι συμμετέχοντες που πήραν μέρος στην έρευνα που πραγματοποιήσα ήταν εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και φοιτητές παιδαγωγικών τμημάτων, με το μεγαλύτερο ποσοστό τους να ήταν γυναίκες. Ο συνολικός αριθμός των συμμετεχόντων ήταν 102 και είναι ικανοποιητικά αντιπροσωπευτικός για την

ανάλυση των δεδομένων. Το προφίλ των συμμετεχόντων/ουσών παρουσιάζεται στην 1^η ενότητα των αποτελεσμάτων.

5.5. Ερευνητική διαδικασία

Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στο Google Docs και διανεμήθηκε ηλεκτρονικώς με την μορφή Google Drive, κοινοποιώντας τον ηλεκτρονικό σύνδεσμο (link) στους συμμετέχοντες. Ο ηλεκτρονικός σύνδεσμος του ερωτηματολογίου κοινοποιήθηκε από την γραφούσα, από την επόπτρια καθηγήτρια, από μέλη ομάδων που ανήκουν στην εκπαιδευτική κοινότητα και από μέλη φοιτητικών συλλόγων.

5.6. Ανάλυση δεδομένων

Τα δεδομένα προκειμένου να αναλυθούν καταχωρήθηκαν σε αρχείο excel και η τελική παρουσίαση των αποτελεσμάτων πραγματοποιήθηκε με διαγράμματα πίτας τα οποία δημιουργήθηκαν με βάση τις καταχωρίσεις. Στις ημι-ανοιχτές ερωτήσεις οι όμοιες απαντήσεις ομαδοποιήθηκαν σε κατηγορίες (ερωτήσεις A4, B3, B7).

5.7. Περιορισμοί έρευνας

Κατά την πραγματοποίηση της έρευνας ο μεγαλύτερος περιορισμός που προέκυψε ήταν η εύρεση εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Η εύρεση φοιτητών παιδαγωγικών τμημάτων ήταν μια αρκετά εύκολη διαδικασία για εμένα και η ανταπόκρισή τους ήταν γρήγορη και ικανοποιητική. Αντιθέτως, η εύρεση εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν μου ήταν εξίσου εύκολη διότι ο αριθμός εκπαιδευτικών που γνώριζα εγώ και οι γύρω μου δεν ήταν αντιπροσωπευτικός. Για την λύση του προβλήματος αυτού που προέκυψε, στράφηκα σε διαδικτυακές ομάδες εκπαιδευτικών η ανταπόκριση των οποίων ήταν πολύ ικανοποιητική.

Τέλος, οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου είναι σχεδόν αποκλειστικά κλειστού τύπου ενέχοντας την πιθανότητα οι προσφερόμενες επιλογές απαντήσεων να μην συνάδουν με όσες θα προτιμούσαν οι συμμετέχοντες και ως αποτέλεσμα να καθοδηγούνται στο να απαντήσουν κάτι που δεν τους εκφράζει πλήρως.

Κεφάλαιο 6^ο: Αποτελέσματα

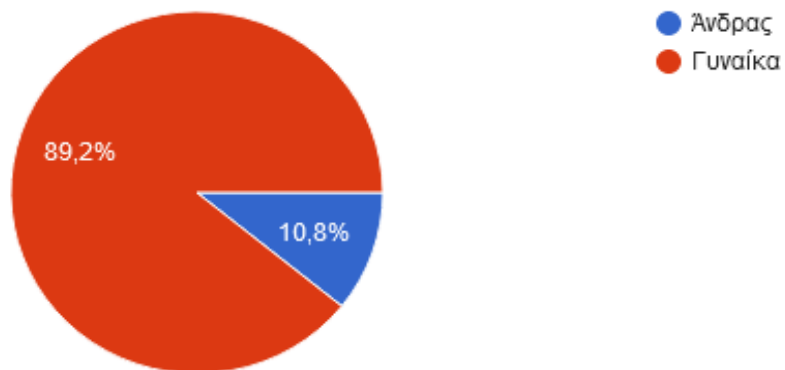
Κεφάλαιο 6^ο: Αποτελέσματα

6.1. Το προφίλ των ερωτηθέντων

Στην παρούσα ενότητα διερευνώνται τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων προκειμένου να γνωρίσουμε το προφίλ τους που αποτελεί βοηθητικό δεδομένο για τα τελικά αποτελέσματα. Οι ερωτήσεις είναι 3 και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στα σχήματα 1, 2 και 3.

Φύλο

102 απαντήσεις

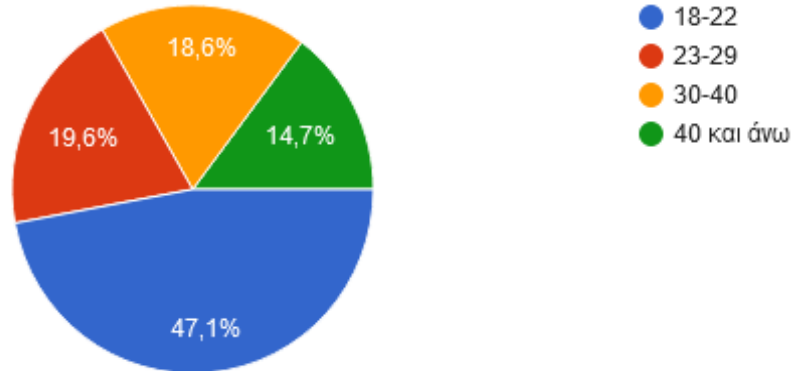

Σχήμα 1: Το φύλο των συμμετεχόντων

Στην έρευνα έλαβαν μέρος συνολικά 102 συμμετέχοντες, εκ των οποίων 91 (89.2%) ήταν γυναίκες και 11 (10.8%) ήταν άνδρες (Σχήμα 1). Είναι φανερό ότι ο αριθμός των απαντήσεων που δόθηκαν από γυναίκες είναι πολύ μεγαλύτερος από αυτόν των ανδρών και επομένως υπάρχει πιθανότητα τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την έρευνα να μην παρουσιάζουν με ακρίβεια τις θέσεις και των δύο φύλων. Η μεγάλη διαφορά στην ανταπόκριση των δύο φύλων σχετίζεται με το γενικότερο μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών εκπαιδευτικών σε σύγκριση με τους άνδρες που αφορά τόσο την Ελλάδα όσο και ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση (Eurostat, 2017).

Ηλικία

102 απαντήσεις

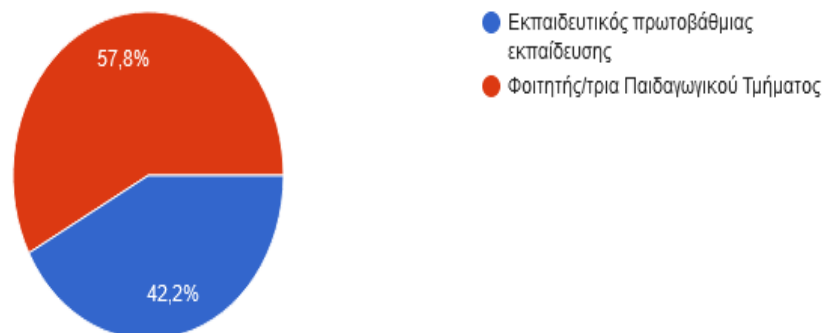

Σχήμα 2: Η ηλικία των συμμετεχόντων

Οι περισσότεροι από τους 102 συμμετέχοντες (Σχήμα 2), δηλαδή οι 48 ανήκουν στο ηλικιακό εύρος των 18-22 ετών (47.1%), οι 20 έχουν ηλικίες 23-29 ετών (19.6%), οι 19 έχουν ηλικίες 30-40 ετών (18.6%) και οι υπόλοιποι 14 είναι άνω των 40 ετών (14.7%). Υπάρχουν διαφορές στις ηλικίες των συμμετεχόντων διότι η έρευνα απευθύνεται σε φοιτητές και σε εκπαιδευτικούς ταυτόχρονα και το ηλικιακό εύρος στο οποίο ανήκουν οι περισσότεροι φανερώνει ότι ανήκουν στην πρώτη κατηγορία.

Ιδιότητα

102 απαντήσεις

Σχήμα 3: Η ιδιότητα των συμμετεχόντων

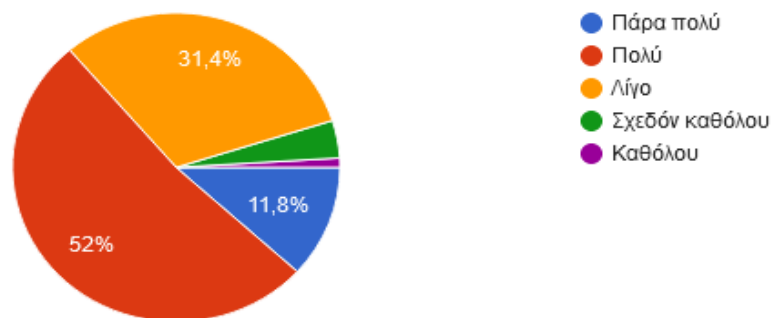
Η τελευταία ερώτηση για τα δημογραφικά στοιχεία αφορά την ιδιότητα των συμμετεχόντων και αποκαλύπτει (Σχήμα 3) ότι οι 59 είναι φοιτητές/τριες παιδαγωγικών τμημάτων (57.8%) και οι 43 εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι αριθμοί των παραπάνω δεδομένων είναι αρκετά αντιπροσωπευτικοί για να μπορούμε να πούμε ότι οι απαντήσεις του ερωτηματολογίου αφορούν και τις δύο ιδιότητες αφού οι συμμετέχοντες διαχωρίζονται με σχεδόν εξίσου στις δύο κατηγορίες.

6.2. Ενότητα Α: Γνώσεις και απόψεις αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη και προσωπικές επιλογές για την διδασκαλία θεμάτων της

Στην πρώτη ενότητα ερωτήσεων, γίνεται η διερεύνηση των γνώσεων που διαθέτουν οι συμμετέχοντες αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη, των απόψεών τους σχετικά με τις αξίες της και των προσωπικών τους επιλογών για την διδασκαλία θεμάτων της. Οι ερωτήσεις είναι 6 και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στα σχήματα 4, 5, 6, 7, 8 και 9.

A1. Σε τι βαθμό γνωρίζετε σε τι αναφέρεται ο όρος «αειφόρος ανάπτυξη»;

102 απαντήσεις

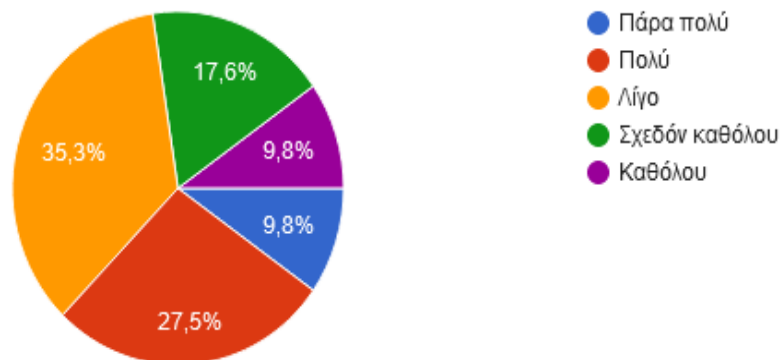
Σχήμα 4: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για την αειφόρο ανάπτυξη

Τα αποτελέσματα της πρώτης ερώτησης της παρούσας ενότητας είναι θετικά και φανερόνουν ότι παραπάνω από τους μισούς συμμετέχοντες έχουν γνώσεις για την

αιφόρο ανάπτυξη σε ικανοποιητικά μεγάλο βαθμό (Σχήμα 4). Πιο αναλυτικά, στην ερώτηση για τον βαθμό στον οποίο γνωρίζουν σε τι αναφέρεται η αιφόρος ανάπτυξη οι 53 απάντησαν «πολύ» (52%), οι 32 απάντησαν «λίγο» (31.4%), οι 12 απάντησαν «πάρα πολύ» (11.8%), οι 4 απάντησαν «σχεδόν καθόλου» και μόνο 1 απάντησε «καθόλου» (1%). Είναι σημαντικό ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων γνωρίζουν «πάρα πολύ» και πολύ το σε τι αναφέρεται η αιφόρος ανάπτυξη, όμως την ίδια στιγμή ένας σημαντικός αριθμός απάντησε πως γνωρίζει «λίγο». Ακόμη, θετικό είναι το γεγονός ότι πολύ λίγοι είναι αυτοί που επέλεξαν τις απαντήσεις «σχεδόν καθόλου» και «καθόλου».

A2. Πόσο καλά γνωρίζετε τους 17 στόχους της αιφόρου ανάπτυξης;

102 απαντήσεις

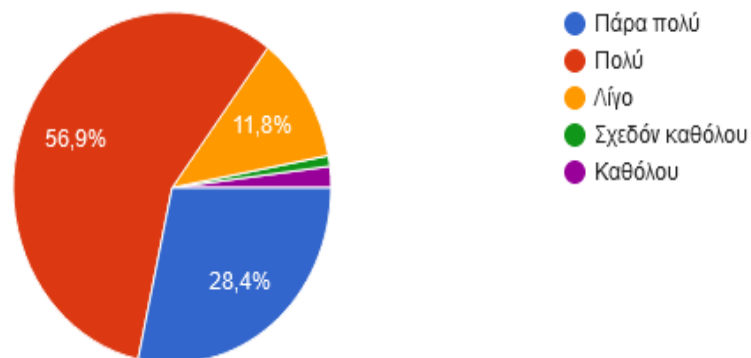
Σχήμα 5: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για τους 17 στόχους της αιφόρου ανάπτυξης

Η επόμενη ερώτηση της ενότητας σχετίζεται με τις γνώσεις που διαθέτουν οι συμμετέχοντες για του 17 στόχους της αιφόρου ανάπτυξης (Σχήμα 5). Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων δεν είναι τόσο ενθαρρυντικές όσο ήταν στην προηγούμενη ερώτηση (A1). Ειδικότερα, στην ερώτηση για το πόσο καλά γνωρίζουν τους 17 στόχους της αιφόρου ανάπτυξης οι 36 απάντησαν «λίγο» (35.3%), οι 28 απάντησαν «πολύ» (27.5%), οι 18 απάντησαν «σχεδόν καθόλου» (17.6%) και 10 συμμετέχοντες απάντησαν «πάρα πολύ» (9.8%) με άλλους 10 αντίστοιχα να έχει απαντήσει «καθόλου» (9.8%). Οι περισσότεροι συμμετέχοντες γνωρίζουν «λίγο» για τους 17 στόχους της αιφόρου ανάπτυξης και αρκετοί είναι αυτοί που επέλεξαν την απάντηση

«σχεδόν καθόλου» σε αντίθεση με τα υψηλά ποσοστά γνώσεων αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη στην πρώτη ερώτηση της ενότητας, γεγονός που πιθανόν να φανερώνει ότι η πλειοψηφία γνωρίζει μόνο γενικά στοιχεία αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη. Ωστόσο, δεν είναι μικρός ο αριθμός που απάντησε «πολύ» στην παρούσα ερώτηση φανερώνοντας ότι υπάρχει και ένα σημαντικό ποσοστό συμμετεχόντων που είναι δεν είναι μόνο επιφανειακά ενημερωμένοι σχετικά με την αειφόρο ανάπτυξη. Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί ότι οι απαντήσεις «πάρα πολύ» και «καθόλου» είναι αριθμητικά ίσες φανερώνοντας πως οι γνώσεις των περισσότερων βρίσκονται σε ένα ενδιάμεσο σημείο.

A3. Πόσο συμφωνείτε με τους στόχους και τις αξίες της αειφόρου ανάπτυξης;

102 απαντήσεις

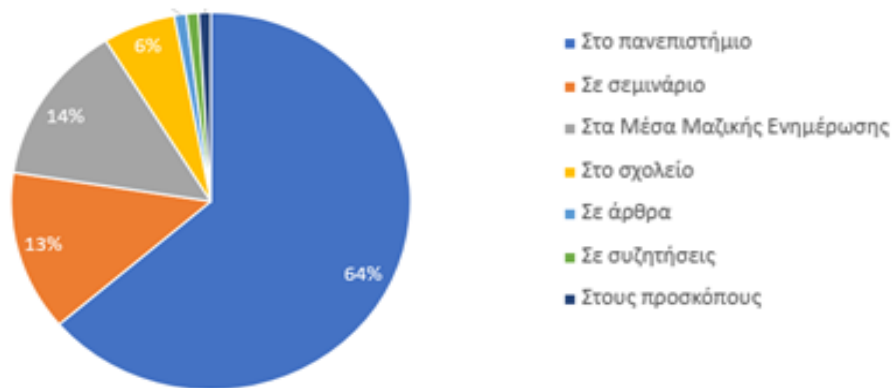
Σχήμα 6: Οι απόψεις των συμμετεχόντων για τους στόχους και τις αξίες της αειφόρου ανάπτυξης

Στην ερώτηση που σχετίζεται με τον βαθμό στον οποίο οι συμμετέχοντες συμφωνούν με τους στόχους και τις αξίες της αειφόρου ανάπτυξης, τα αποτελέσματα είναι πολύ θετικά (Σχήμα 6). Πιο συγκεκριμένα, οι 58 απάντησαν πως συμφωνούν «πολύ» (56.9%), οι 29 συμφωνούν «πάρα πολύ», οι 12 απάντησαν λίγο (11.8%), οι 2 επέλεξαν δεν συμφωνούν «καθόλου» (2%) και 1 επέλεξε την απάντηση «σχεδόν καθόλου» (1%). Είναι σημαντικό ότι ένας πολύ μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων, ο οποίο ξεπερνά σημαντικά τους μισούς συνολικά, απάντησε πως συμφωνεί «πολύ» και «πάρα πολύ» αντίστοιχα με τους στόχους που έχει οι αειφόρος ανάπτυξη και τις αξίες

που αντιπροσωπεύει. Επιπλέον, ενώ αριθμός που απάντησε πως συμφωνεί «λίγο» δεν είναι ασήμαντος, είναι πολύ λίγοι όσοι επέλεξαν τις απαντήσεις «καθόλου» και «σχεδόν καθόλου». Το γεγονός αυτό είναι πολύ ενθαρρυντικό διότι πρόκειται για εκπαιδευτικούς και μελλοντικούς εκπαιδευτικούς οι οποίοι μπορούν να μεταφέρουν τις αξίες της αειφόρου ανάπτυξης στα παιδιά.

A4. Πού ακούσατε για πρώτη φορά τον όρο "αειφόρος ανάπτυξη" ή "βιώσιμη ανάπτυξη";

102 απαντήσεις

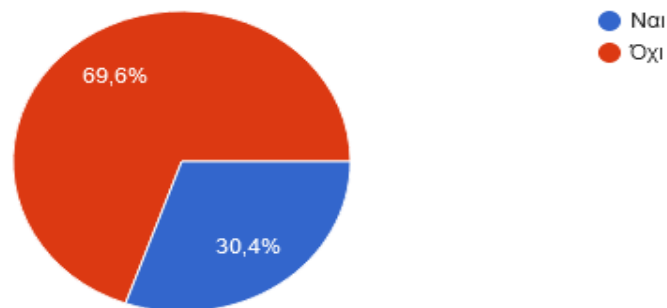
Σχήμα 7: Πού άκουσαν για πρώτη φορά οι συμμετέχοντες τον όρο "αειφόρος ανάπτυξη"

Στην ερώτηση σχετικά με το πού άκουσαν για πρώτη φορά τον όρο «αειφόρος ανάπτυξη» οι περισσότεροι επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν τις τρεις προτεινόμενες απαντήσεις ενώ οι κοινές απαντήσεις όσων χρησιμοποίησαν την επιλογή «άλλο» η οποία υπήρχε ομαδοποιήθηκαν στην ίδια κατηγορία (Σχήμα 7). Πιο αναλυτικά, οι 65 ανέφεραν ότι άκουσαν για πρώτη φορά σχετικά για την αειφόρο ανάπτυξη «στο πανεπιστήμιο» (64%), οι 15 «στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης» (14%) και οι 13 «σε σεμινάριο» (13%). Επίσης, χρησιμοποιώντας την επιλογή «άλλο», 6 συμμετέχοντες απάντησαν ότι άκουσαν για πρώτη φορά για τον όρο «στο σχολείο» (6%), και από 1 απάντησαν «σε άρθρα» (1%), «σε συζητήσεις» και «στους προσκόπους» (1%) αντίστοιχα. Από τα αποτελέσματα είναι εμφανές ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ενημερώθηκε πρώτη φορά για την αειφόρο ανάπτυξη κατά την φοίτησή τους στο πανεπιστήμιο. Επιπλέον, αρκετοί απάντησαν πως άκουσαν πρώτη

φορά για την αειφόρο ανάπτυξη στα ΜΜΕ, γεγονός που δεν ήταν αναμενόμενο αφού δεν συνηθίζουν να προβάλλονται σε μεγάλο βαθμό παρόμοια θέματα. Είναι λογικό δεδομένο ότι αρκετοί απάντησαν πως ενημερώθηκαν για τον όρο από σεμινάρια που παρακολούθησαν διότι πρόκειται για εκπαιδευτικούς και φοιτητές οι οποίοι σχετίζονται με αυτόν όπως και την εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη. Αξίζει να αναφερθεί ότι είναι ενθαρρυντικό το στοιχείο ότι υπήρχαν συμμετέχοντες που άκουσαν για την αειφόρο ανάπτυξη για πρώτη φορά στο σχολείο.

A5. Έχετε διδάξει ποτέ κάποιο από τα θέματα που διαπραγματεύεται η αειφόρος ανάπτυξη;

102 απαντήσεις

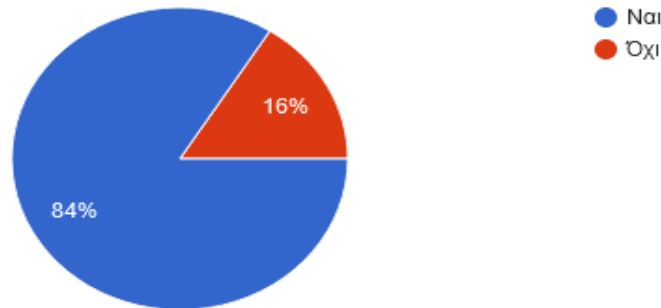
Σχήμα 8: Οι επιλογές των συμμετεχόντων για την διδασκαλία θεμάτων της αειφόρου ανάπτυξης

Τα αποτελέσματα αναφορικά με τις προσωπικές επιλογές των συμμετεχόντων για την διδασκαλία θεμάτων που διαπραγματεύεται η αειφόρος ανάπτυξη δεν είναι θετικά (Σχήμα 8), όμως είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψιν μας ότι οι μισοί περίπου εξ αυτών είναι φοιτητές και είναι πιθανό να μην είχαν ακόμη την ευκαιρία επιλογής. Πιο συγκεκριμένα, οι 71 απάντησαν ότι δεν έχουν διδάξει ποτέ κάποιο από τα θέματα αυτά (69.6%) και οι υπόλοιποι 31 απάντησαν ότι το έχουν κάνει (30.4%).

Α6. Αν επιλέξατε όχι, σκοπεύετε να το πραγματοποιήσετε μελλοντικά;

75 απαντήσεις

Σχήμα 9: Οι προθέσεις όσων συμμετεχόντων απάντησαν αρνητικά στην προηγούμενη ερώτηση

Η τελευταία ερώτηση της ενότητας ήταν προαιρετική και αφορούσε μόνο όσους είχαν απαντήσει πως δεν έχουν διδάξει κάποιο από τα θέματα που διαπραγματεύεται η αιφόρος ανάπτυξη στην προηγούμενη ερώτηση (Α5). Ωστόσο, απάντησαν 4 παραπάνω συμμετέχοντες που πιθανόν να μην κατανόησαν ότι η ερώτηση δεν αφορά τους ίδιους ήταν βιαστικοί, και οι απαντήσεις έφτασαν τις 75 με το σύνολό τους να είναι πολύ θετικό (Σχήμα 9). Οι 63 από τους 75 απάντησαν πως σκοπεύουν να διδάξουν κάποιο από τα θέματα που διαπραγματεύεται η αιφόρος ανάπτυξη στο μέλλον (84%), με τους υπόλοιπους 12 να μην έχουν την πρόθεση να το κάνουν (16%). Τα αποτελέσματα αυτά είναι ενθαρρυντικά και φανερώνουν ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων θεωρούν τα θέματα της αιφόρου ανάπτυξης άξια διδασκαλίας ακόμη και αν δεν είχαν προχωρήσει σε αυτήν στο παρελθόν. Ταυτόχρονα, ο αριθμός όσων δεν σκοπεύουν να ασχοληθούν με την διδασκαλία των παραπάνω θεμάτων ούτε στο μέλλον δεν είναι ασήμαντος και ίσως θα πρέπει να προβληματίσει.

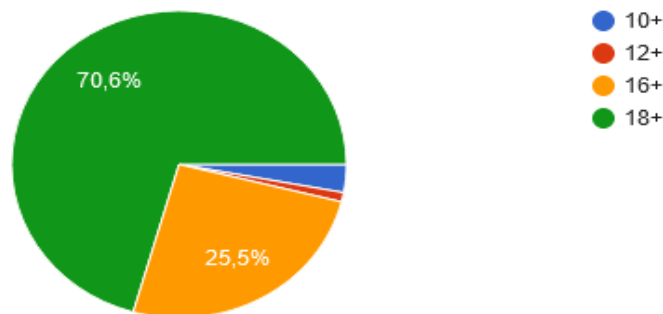
6.3. Ενότητα Β: Γνώσεις για την παιδική εργασία και την διδασκαλία θεμάτων της και προσωπικές επιλογές

Στην δεύτερη ενότητα ερωτήσεων, γίνεται η διερεύνηση των γνώσεων που διαθέτουν οι συμμετέχοντες σχετικά με την παιδική εργασία και την διδασκαλία

θεμάτων της, όπως και των προσωπικών τους επιλογών για την διδασκαλία αυτή. Οι ερωτήσεις είναι 7 και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στα σχήματα 10, 11, 12, 13, 14, 15 και 16.

B1. Από ποια ηλικία θεωρείτε πως μπορούν να εργάζονται τα παιδιά;

102 απαντήσεις

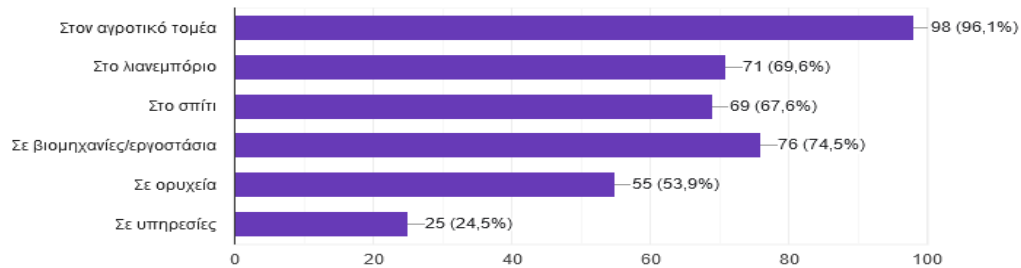

Σχήμα 10: Οι απόψεις των συμμετεχόντων για την κατάλληλη ηλικία εργασίας των παιδιών

Η πρώτη ερώτηση της παρούσας ενότητας αφορά τις απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με το ποια είναι η ηλικία από την οποία θεωρούν πως τα παιδιά μπορούν να εργάζονται και τα αποτελέσματά της φανέρωσαν ότι η πλειοψηφία θεωρεί πως τα παιδιά πρέπει να εργάζονται μετά την ενηλικίωσή τους (Σχήμα 10). Πιο συγκεκριμένα, οι 72 επέλεξαν ως ηλικία από την οποία μπορούν να εργάζονται τα παιδιά τα «18+» (70.6%), οι 26 επέλεξαν τα «16+» (25.5%), οι 3 τα «10+» (2.9%) και μόλις 1 επέλεξε τα «12+» (1%). Είναι ενθαρρυντικό ότι οι περισσότεροι θεωρούν ως πιο κατάλληλη ηλικία έναρξης της εργασίας την ενηλικίωση ή και τα 16 έτη τα οποία είναι η ηλικία στην οποία τα παιδιά μπορούν νόμιμα να εργάζονται υπό συγκεκριμένες συνθήκες στην Ελλάδα. Μη αναμενόμενες ήταν οι απαντήσεις των 3 συμμετεχόντων που δήλωσαν ότι θεωρούν ότι τα παιδιά μπορούν να εργάζονται μετά τα 10 διότι τότε τα παιδιά δεν θα έχουν ολοκληρώσει ούτε την υποχρεωτική τους εκπαίδευση ενώ οι ίδιοι οι συμμετέχοντες είναι άμεσα εμπλεκόμενοι με το εκπαιδευτικό σύστημα.

B2. Ποιες από τις παρακάτω μορφές παιδικής εργασίας γνωρίζετε;
(Μπορείτε να επιλέξετε όσες από τις απαντήσεις επιθυμείτε)

102 απαντήσεις

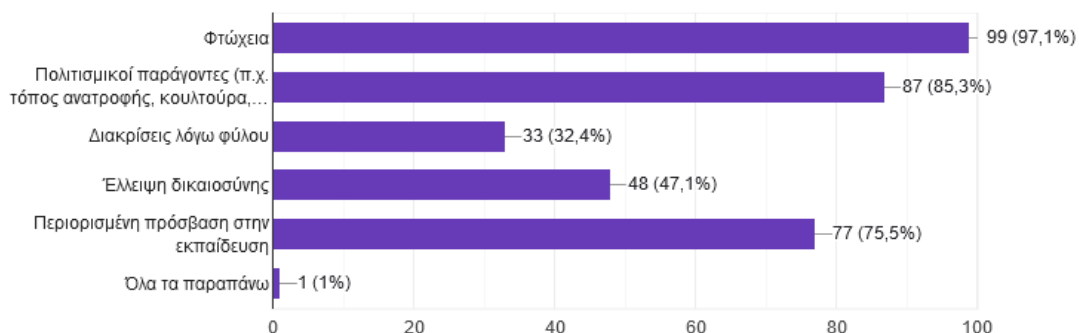

Σχήμα 11: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για τις υπάρχουσες μορφές παιδικής εργασίας

Στην επόμενη ερώτηση οι συμμετέχοντες είχαν την δυνατότητα να επιλέξουν όσες από τις απαντήσεις επιθυμούσαν και αφορούσε τις μορφές παιδικής εργασίας που γνωρίζουν πως υπάρχουν. (Σχήμα 11). Τα αποτελέσματα είχαν ως εξής, 98 δήλωσαν πως γνωρίζουν για την εργασία παιδιών «στον αγροτικό τομέα» (96.1%), 76 «σε βιομηχανίες/εργοστάσια» (74.5%), 71 «στο λιανεμπόριο» (69.6%), 69 «στο σπίτι» (67.6%), 55 «σε ορυχεία» και 25 «σε υπηρεσίες». Σημαντικό είναι το γεγονός ότι σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες συνολικά γνωρίζουν για την παιδική εργασία στον αγροτικό τομέα η οποία είναι και η πιο συνηθισμένη μορφή παγκοσμίως όπως και το ότι γνωρίζουν αρκετές από τις μορφές αφού δεν υπήρχαν ελάχιστες απαντήσεις σε καμία από τις επιλογές.

B3. Για ποιους λόγους θεωρείται πως παιδιά αναγκάζονται να εργάζονται από μικρή ηλικία; (Μπορείτε να επιλέξετε όσες από τις απαντήσεις επιθυμείτε)

102 απαντήσεις

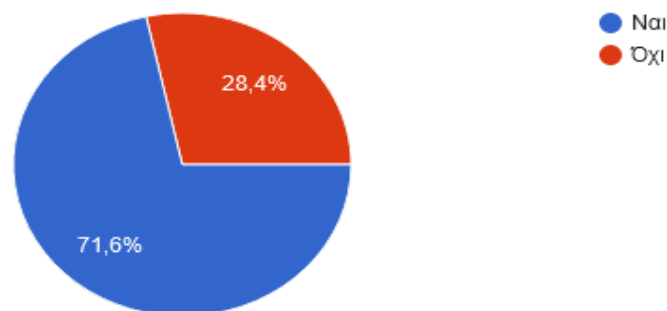

Σχήμα 12: Οι γνώσεις των συμμετεχόντων για τα αίτια της παιδικής εργασίας

Στην ερώτηση αναφορικά με τις γνώσεις των συμμετεχόντων για τους λόγους που οδηγούν τα παιδιά να εργάζονται από μικρή ηλικία, υπήρχε επίσης η δυνατότητα επιλογής πολλαπλών απαντήσεων (Σχήμα 12). Οι απαντήσεις είχαν ως εξής, 99 από τους συμμετέχοντες δήλωσαν ότι θεωρούν την «φτώχεια» αίτιο που οδηγεί στην παιδική εργασία (97.1%), 87 θεωρούν αίτιο τους διάφορους «πολιτισμικούς παράγοντες» (85.3%), 77 την «περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση» (75.5%), 48 θεωρούν αίτιο την «έλλειψη δικαιοσύνης» (47.1%), 33 τις «διακρίσεις λόγω φύλου» (32.4%) και μόλις 1 επέλεξε «όλα τα παραπάνω» (1%). Τα αποτελέσματα είναι ενθαρρυντικά καθώς οι συμμετέχοντες φαίνεται να γνωρίζουν τα περισσότερα από τα κύρια αίτια παιδικής εργασίας.

B4. Θεωρείτε σημαντικό τα παιδιά να μάθουν ότι μικρά παιδιά εργάζονται και μάλιστα σε σκληρές συνθήκες;

102 απαντήσεις

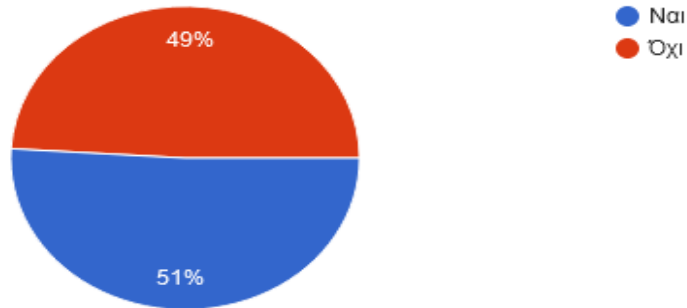

Σχήμα 13: Οι απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με την διδασκαλία για την παιδική εργασία σε μικρές ηλικίες παιδιών

Τα αποτελέσματα της ερώτησης σχετικά με το εάν οι συμμετέχοντες θεωρούν σημαντικό τα παιδιά να μάθουν ότι μικρά παιδιά εργάζονται υπό σκληρές συνθήκες είναι θετικά (Σχήμα 13). Οι 73 από τους συμμετέχοντες απάντησαν «ναι» (71.6%) και οι υπόλοιποι 29 απάντησαν «όχι» (28.4%).

B5. Έχετε διδάξει ποτέ θέματα σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών;

102 απαντήσεις

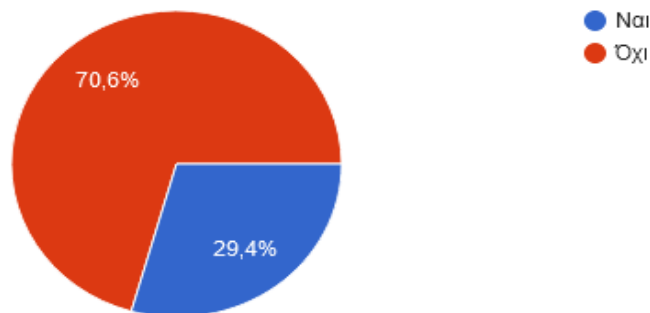

Σχήμα 14: Οι προσωπικές επιλογές διδασκαλίας των συμμετεχόντων για τα παιδικά δικαιώματα

Η επόμενη ερώτηση έχει να κάνει με το εάν οι συμμετέχοντες έχουν διδάξει ποτέ θέματα που σχετίζονται με τα δικαιώματα των παιδιών και οι απαντήσεις τους φαίνεται πως είναι μοιρασμένες περίπου στη μέση (Σχήμα 14). Οι 52 από τους συμμετέχοντες έχουν ασχοληθεί με την διδασκαλία σχετικών θεμάτων απαντώντας «ναι» (51%) ενώ οι 50 απάντησαν «όχι» (49%).

B6. Έχετε διδάξει ποτέ θέματα σχετικά με την παιδική εργασία;

102 απαντήσεις

Σχήμα 15: Οι προσωπικές επιλογές διδασκαλίας των συμμετεχόντων για την παιδική εργασία

Τα αποτελέσματα της επόμενης ερώτησης σχετικά με το εάν οι συμμετέχοντες έχουν διδάξει ποτέ θέματα σχετικά με την παιδική εργασία δεν είναι ενθαρρυντικά (Σχήμα 15). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων απάντησε πως δεν το έχει κάνει με τους 72 να απαντούν «όχι» (70.6%) και τους υπόλοιπους 30 «ναι» (29.4%).

B7. Αν απαντήσατε όχι, ποιος ήταν ο λόγος;

72 απαντήσεις

Δεν έχω διδάξει ακόμα.	29	40%
Δυσκολεύομαι στην προσέγγιση τόσο σκληρών θεμάτων.	16	22%
Δεν έχει τύχει.	14	19%
Θεωρώ πως το θέμα δεν είναι κατάλληλο για την ηλικία των παιδιών.	13	18%

Σχήμα 16: Οι αιτίες που έδωσαν όσοι συμμετέχοντες απάντησαν αρνητικά στην προηγούμενη ερώτηση

Η τελευταία ερώτηση της ενότητας όπως και του ερωτηματολογίου, ήταν προαιρετική και αφορούσε μόνο όσους από συμμετέχοντες είχαν απαντήσει πως δεν έχουν διδάξει ποτέ κάποιο θέμα σχετικά με την παιδική εργασία διερευνώντας τον λόγο αυτής της επιλογής τους. Οι συμμετέχοντες που απάντησαν ήταν 72 και αρκετοί από αυτούς έκαναν χρήση της επιλογής «άλλο» η οποία προσφέρονταν με τις κοινές απαντήσεις που δόθηκαν σε αυτή να κατηγοριοποιήθηκαν (Σχήμα 16). Πιο συγκεκριμένα, οι 29 από τους 72 συμμετέχοντες απάντησαν πως «δεν έχω διδάξει ακόμα» (40%), οι 16 έδωσαν την απάντηση «δυσκολεύομαι στην προσέγγιση τόσο σκληρών θεμάτων» (22%), οι 14 ανέφεραν ότι «δεν έχει τύχει» (19%) και οι 13 δήλωσαν ότι «θεωρώ πως το θέμα δεν είναι κατάλληλο για την ηλικία των παιδιών» (18%). Από τα παραπάνω αποτελέσματα, γίνεται φανερό ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες δεν έχουν διδάξει ακόμη διότι είναι φοιτητές μικρών ίσως ετών. Επιπλέον, ένα σημαντικό ποσοστό των συμμετεχόντων ανέφερε ότι συναντά δυσκολία στην προσέγγιση θεμάτων παιδικής εργασίας, τα οποία χαρακτηρίζουν και ως σκληρά, φανερώνοντας έτσι την ανάγκη εκπαίδευσής τους για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να διδάξουν σχετικά θέματα. . Ακόμη, αρκετοί θεωρούν την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας ακατάλληλη για την ηλικία των παιδιών, γεγονός που δύναται να προβληματίσει. Τέλος, δεν ήταν λίγοι και οι συμμετέχοντες που δήλωσαν ότι δεν έτυχε να διδάξουν σχετικά θέματα, υποδεικνύοντας πως ίσως δεν ήταν πολύ σημαντικά για τους ίδιους.

Κεφάλαιο 7^ο: Συζήτηση- Συμπεράσματα

Κεφάλαιο 7^ο: Συζήτηση- Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα είχε ως σκοπό την διερεύνηση των προσωπικών απόψεων και πρακτικών που ακολουθούν τόσο οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης όσο και οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί σχετικά με την διδασκαλία θεμάτων αειφορίας και πιο συγκεκριμένα θεμάτων παιδικής εργασίας. Στην ερωτηματολόγιο κλήθηκαν να απαντήσουν εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και φοιτητές παιδαγωγικών τμημάτων. Η επιλογή αυτή έγινε διότι η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι εξαιρετικά σημαντική περίοδος για την μετάδοση αξιών και συμπεριφορών στα παιδιά και κύριο ρόλο σε αυτή έχουν οι εκπαιδευτικοί και οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν πριν την πραγματοποίηση της έρευνας όπως έχουν αναφερθεί και παραπάνω ήταν τα εξής:

1. Ποιο είναι το επίπεδο των γνώσεών τους για την αειφόρο ανάπτυξη και την παιδική εργασία;
2. Ποιες είναι οι προσωπικές τους απόψεις για την παιδική εργασία και την διδασκαλία θεμάτων της;
3. Σε τι βαθμό επιλέγουν να ασχολούνται με την διδασκαλία θεμάτων της αειφόρου ανάπτυξης;
4. Σε τι βαθμό και για ποιους λόγους επιλέγουν να ασχολούνται με την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας;

Αναφορικά με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, μετά την ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε φανερό ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων γνωρίζει αρκετά καλά το σε τι αναφέρεται η αειφόρος ανάπτυξη όμως κατέχει λιγότερες γνώσεις για τους 17 στόχους της. Ακόμη, οι συμμετέχοντες γνωρίζουν σε μεγάλο βαθμό πολλές από τις μορφές παιδικής εργασίας και τα περισσότερα από τα κύρια αίτια που οδηγούν σε αυτή. Ως προς το δεύτερο ερώτημα, οι περισσότεροι συμμετέχοντες θεωρούν σημαντικό να υπάρχει διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας και τα παιδιά να μαθαίνουν για αυτή. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων σχετικά με το τρίτο ερώτημα

έδειξε ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με τους στόχους και τις αξίες της αειφόρου ανάπτυξης με τους περισσότερους να έχουν προχωρήσει στην διδασκαλία θεμάτων που διαπραγματεύεται και με όσους δεν το έχουν κάνει να έχουν ως επί το πλείστον θετική πρόθεση στο να το πραγματοποιήσουν στο μέλλον. Τέλος, σχετικά με το τελευταίο ερευνητικό ερώτημα έγινε φανερό ότι περίπου οι μισοί συμμετέχοντες έχουν επιλέξει να διδάξουν θέματα για τα παιδικά δικαιώματα, με ακόμη λιγότερους να έχουν ασχοληθεί με την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας για πολλούς διαφορετικούς λόγους με τους κυριότερους να είναι το γεγονός ότι δεν έχουν διδάξει μέχρι τώρα και ότι δυσκολεύονται στην προσέγγιση του θέματος.

Αναλυτικότερα, τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου έδειξαν τα εξής:

- Αναφορικά με το προφίλ των συμμετεχόντων, παρατηρήθηκε αρκετά μεγάλη διαφορά στο φύλο αφού η πλειονότητα ήταν γυναίκες, γεγονός που πιθανόν να οφείλεται στην γενικότερη πλειοψηφία γυναικών εκπαιδευτικών σε σύγκριση με τους άνδρες τόσο στην Ελλάδα όσο και σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 18-22 ετών, δηλαδή πρόκειται για φοιτητές/τριες και όχι πτυχιούχους εκπαιδευτικούς. Επιπλέον, σχετικά με τις ιδιότητες των συμμετεχόντων το 57.8% είναι φοιτητές/τριες παιδαγωγικών τμημάτων με τους υπόλοιπους να είναι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- Συνεχίζοντας, ακολούθησε η διερεύνηση των γνώσεων που διαθέτουν οι συμμετέχοντες αναφορικά με την αειφόρο ανάπτυξη, των απόψεών τους σχετικά με τις αξίες της και των προσωπικών τους επιλογών για την διδασκαλία θεμάτων της. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων γνωρίζουν σε μεγάλο βαθμό το σε τι αναφέρεται η αειφόρος ανάπτυξη, όμως την ίδια στιγμή ένας σημαντικός αριθμός απάντησε πως διαθέτει λίγες γνώσεις. Από την άλλη, δεν είναι τόσο μεγάλος ο αριθμός όσων έχουν γνώσεις για τους 17 στόχους της αειφόρου ανάπτυξης με τους περισσότερους να έχουν λίγες. Επομένως, οι συμμετέχοντες φαίνεται να κατέχουν ως επί το πλείστον γενικές γνώσεις για την αειφόρο ανάπτυξη αλλά όχι τόσο για τα ειδικότερα κομμάτια

της. Θετικό είναι το γεγονός πως οι περισσότεροι είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό σύμφωνοι με τους στόχους και τις αξίες που πρεσβεύει η αειφόρος ανάπτυξη, με την πλειοψηφία να έχει ακούσει πρώτη φορά σχετικά με τον όρο στο πανεπιστήμιο, κάτι που είναι λογικό αφού πρόκειται για φοιτητές και απόφοιτους παιδαγωγικών τμημάτων. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες απάντησαν πως συμφωνούν με τους στόχους και τις αξίες της αειφόρου ανάπτυξης, μόνο το 1/3 φαίνεται να έχει διδάξει θέματα τα οποία διαπραγματεύεται. Παράλληλα, θετικό στοιχείο είναι ότι η πρόθεση όσων δεν έχουν διδάξει ακόμα σχετικά θέματα να το κάνουν στο μέλλον είναι αρκετά θετική, γεγονός που φανερώνει σε συνάρτηση με το μεγαλύτερο ηλικιακό εύρος των συμμετεχόντων ότι είναι πιθανό να μην είχαν την ευκαιρία διότι είναι ακόμη φοιτητές.

- Τέλος, πραγματοποιήθηκε η διερεύνηση των γνώσεων που διαθέτουν οι συμμετέχοντες σχετικά με την παιδική εργασία και την διδασκαλία θεμάτων της, όπως και των προσωπικών τους επιλογών για την διδασκαλία αυτή. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες θεωρούν πως τα παιδιά πρέπει να εργάζονται μετά την ενηλικίωσή τους ή μετά τα 16 έτη που είναι η ηλικία στην οποία τα παιδιά μπορούν νόμιμα να εργάζονται υπό συγκεκριμένες συνθήκες στην Ελλάδα. Οι δύο ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες διαθέτουν γνώσεις τόσο για τις υπάρχουσες μορφές παιδικής εργασίας όσο και για τα κυριότερα αίτια ύπαρξής της. Αναφορικά με τις απόψεις των συμμετεχόντων για την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας, η πλειοψηφία τους θεωρεί σημαντικό τα παιδιά να μαθαίνουν ότι υπάρχουν μικρά παιδιά τα οποία εργάζονται σε σκληρές συνθήκες. Ωστόσο, οι προσωπικές επιλογές διδασκαλίας σχετικών θεμάτων είναι διαφοροποιημένες από την παραπάνω θέση. Πιο συγκεκριμένα, περίπου οι μισοί συμμετέχοντες έχουν διδάξει θέματα για τα δικαιώματα των παιδιών και με την πλειονότητα να μην έχουν διδάξει θέματα σχετικά με την παιδική εργασία. Στην τελευταία ερώτηση αναφορικά με τους λόγους για το γεγονός αυτό, πολλοί συμμετέχοντες επέλεξαν να απαντήσουν διαφορετικούς λόγους από τις προτεινόμενες απαντήσεις. Τα αποτελέσματα αυτής της ερώτησης έδειξαν ότι οι λόγοι ήταν

πολλοί και διαφορετικοί μεταξύ τους με τους κυριότερους να αφορούν το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες δεν έχουν διδάξει ακόμη, αρκετοί φάνηκε πως δυσκολεύονται να προσεγγίσουν το θέμα, ένας μη ασήμαντος αριθμός απάντησε πως ο λόγος ήταν η ιδιότητα τους αφού είναι φοιτητές/τριες και αρκετοί συμμετέχοντες θεωρούν τα παιδιά πολύ μικρά για ένα τέτοιο θέμα.

Εν κατακλείδι, μέσα από τα παραπάνω προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και οι φοιτητές παιδαγωγικών τμημάτων οι οποίοι θα αποτελέσουν τους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς κατέχουν περισσότερο επιφανειακές γνώσεις σχετικά με την αιφόρο ανάπτυξη και από τις προσωπικές τους επιλογές δεν φαίνεται να αναγνωρίζουν επαρκώς την αξία της διδασκαλίας θεμάτων που την αφορούν. Επιπλέον, παρά το γεγονός ότι κατέχουν αρκετές γνώσεις πάνω στο ζήτημα της παιδικής εργασίας, οι πλειονότητα δεν επιλέγει για ποικίλους λόγους να διδάξει θέματα σχετικά με αυτή. Θετικό γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό δεν προχώρησε στην διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας διότι δεν είχε την ευκαιρία να διδάξει ακόμη ίσως λόγω της φοίτησης του σε μικρά έτη των παιδαγωγικών τμημάτων που φοιτούν. Ωστόσο, οι απαντήσεις πολλών συμμετεχόντων έδειξαν ότι δεν έχουν τις κατάλληλες κατευθύνσεις για τον τρόπο διδασκαλίας σχετικών θεμάτων ή διαθέτουν απόψεις οι οποίες μπορεί να προβληματίσουν δεδομένης της ιδιότητάς τους ως μέλη της ευρύτερης εκπαιδευτικής κοινότητας, φανερώνοντας έτσι την πιθανή ανάγκη περαιτέρω εκπαίδευσης, επιμόρφωσής και ενημέρωσής τους για σχετικά θέματα, την σημασία της διδασκαλίας τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και τον ρόλο που έχουν οι ίδιοι στην ευαισθητοποίηση, την μείωση και την εξάλειψη φαινομένων παιδικής εργασίας.

Η περαιτέρω έρευνα αναφορικά με το θέμα φαίνεται να είναι αναγκαία. Προκειμένου να υπάρξει μια πιο ασφαλής γενίκευση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων που διεξήχθησαν από την παρούσα έρευνα θα πρέπει να πραγματοποιηθούν και άλλες έρευνες πάνω στο ζήτημα με την χρήση ερωτηματολογίου, έχοντας μεγαλύτερο αριθμό συμμετεχόντων. Επιπλέον, θα ήταν χρήσιμο να γίνουν ξεχωριστές έρευνες με συμμετέχοντες αποκλειστικά φοιτητές ή εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αντίστοιχα ώστε να γίνει μία σύγκριση

των αντιλήψεων και των πρακτικών τους πάνω στο ζήτημα. Ακόμη μια πρόταση είναι να γίνει μια έρευνα με την χρήση ερωτηματολογίου σε εκπαιδευτικούς μεγαλύτερων βαθμίδων προκειμένου να παρατηρηθεί εάν υπάρχουν μεγάλες διαφοροποιήσεις στα αποτελέσματα. Τέλος, χρήσιμη θα ήταν και η διερεύνηση των γνώσεων που διαθέτουν τα παιδιά πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αναφορικά με τα συγκεκριμένα θέματα και του τρόπου απόκτησης των γνώσεών τους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αλικάκου, Μ. (2014). *Η παιδική εργασία στο διεθνές δίκαιο. Προβλήματα. Προοπτικές*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών. Ανακτήθηκε από: <https://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/16275>

Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών Νηπιαγωγείου- 2^ο μέρος (2011). Ανακτήθηκε από: <http://ebooks.edu.gr/ebooks/v2/ps.jsp>

Γεωργούση, Α. (2014). *Αόρατα παιδιά. Η παιδική εργασία στην Ελλάδα στο παρελθόν και στο σήμερα*. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων. Πρόγραμμα Δημοκρατία και Εκπαίδευση. Ανακτήθηκε από: <https://foundation.parliament.gr/el/ekpaideytiko-yliko>

Δεμίρη, Β. (2022). *Εκπαίδευση για την Αειφορία. Η περίπτωση του Αειφόρου Σχολείου. Στόχοι, προοπτική, στρατηγική στην εφαρμογή του στο Νηπιαγωγείο*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς. Ανακτήθηκε από: <https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/handle/unipi/14128?locale-attribute=en>

Δημητρίου, Α. (2009). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Περιβάλλον, Αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, (1999). Διεθνής Σύμβαση Εργασίας Νο. 182 για την απαγόρευση των χειρότερων μορφών εργασίας των παιδιών και την άμεση δράση με σκοπό την εξάλειψή τους. Ανακτήθηκε από: <https://www.elinyae.gr/node/40956>

Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού (χ.χ.). Πρόγραμμα *Αειφόρο Ελληνικό Σχολείο: Όλοι νοιαζόμαστε, όλοι συμμετέχουμε*. Ανακτήθηκε από: https://www.ellet.gr/project/aeiforo_elliniko_sxoleio/

ΕΡΤ (2019). Οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης του Ο.Η.Ε. Ανακτήθηκε από: <https://csr.ert.gr/keep/17-stoxoi-viosimis-anaptyxis/>

Ζαχαρίου, Α. (2005). *Περιβαλλοντική εκπαίδευση και αναλυτικό πρόγραμμα. Θεωρητικό πλαίσιο και Αρχές στη Δημοτική Εκπαίδευση της Κύπρου*. Αθήνα: Έλλην.

Καλαϊτζίδης, Δ. (2013). *Το Αειφόρο Σχολείο. Δείκτες Αειφόρου Σχολείου και Μεθοδολογία Οργάνωσης*. Αθήνα: Aeiforum.

Κατσακιώρη Μ., Φλογαΐτη Ε. & Παπαδημητρίου Β. (2008). *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Ελλάδα σήμερα- Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΚΠΕ)*. Μελέτη εκπόνησης επιχειρησιακού σχεδίου για την εκπαίδευση στην αειφόρο ανάπτυξη- Παραδοτέο 1. Ελληνικό Κέντρο Βιότοπων- Υγρότοπων. Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε από: http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=170&bitstream=170_01#page/1/mode/2up

ΟΗΕ (1990). Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ανακτήθηκε από: <https://ddp.gr/symvasi-gia-ta-dikaiomata-toy-paidioy/>

Παπαβασιλείου, Β. (2015). Αειφόρος ανάπτυξη και εκπαίδευση: *Το πολυδιάστατο μιας σχέσης*. Αθήνα: Διάδραση.

Παπαγεωργίου, Γ. (2014). *Ποσοτική έρευνα*. Ανακτήθηκε από: https://sociology.soc.uoc.gr/pegasoc/wp-content/uploads/2014/10/Microsoft-Word-Papageorgiou_DEIGMATOLHPTIKH1.pdf

Πασίνη, Θ.Ζ. (2019). *Η λογοτεχνία ως μέσο ευαισθητοποίησης για τα δικαιώματα του παιδιού: η περίπτωση της παιδικής εργασίας*. Αδημοσίευτη διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Ανακτήθηκε από: <https://ir.lib.uth.gr/xmlui/bitstream/handle/11615/50493/19565.pdf?sequence=1>

Τουρλιώτη, Π. (2015). *Το ερωτηματολόγιο ως εργαλείο κοινωνικής έρευνας*. Εκπαιδευτικό υλικό στα πλαίσια του ανοιχτού ακαδημαϊκού μαθήματος «Διαχείριση Παρακτίων Περιοχών», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Επιστημών της Θάλασσας-Σχολή Περιβάλλοντος. Ανακτήθηκε από: https://eclass.aegean.gr/modules/document/file.php/MAR131/Tourlioti/%CE%A4%CE%BF%20%CE%B5%CF%81%CF%89%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BF_final.pdf

Τρούπη-Κουκούτση, Ε. (2017). *Προστασία παιδικής ηλικίας και δικαιώματα παιδιού- Υγεία & πρόνοια για το εργαζόμενο παιδί*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος. Ανακτήθηκε από: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/3535>

Τσιμικλή, Β. (2016). *Classroom management from the learners' perspective*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα. Ανακτήθηκε από: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/82946>

Τσιτοπούλου, Β. (2021). *Νέες Τεχνολογίες και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση-Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη στην προσχολική αγωγή*. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος. Ανακτήθηκε από: <https://hellenicus.lib.aegean.gr/handle/11610/21983>

ΟΜΕΡ (2023). Πληροφορίες για την “ΟΜΕΡ”. Ανακτήθηκε από: <https://www.omep.gr/index.php/anakoinwseis/127-water-ecoculture>

UNRIC (χ.χ.). Στόχος 8- Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη. Ανακτήθηκε από: <https://unric.org/el/%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CF%83-8-%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BF%CF%80%CF%81%CE%B5%CF%80%CE%B7%CF%83-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF/>

UNRIC (χ.χ.). 10 Πράγματα που πρέπει να γνωρίζετε για τους 17 Στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ανακτήθηκε από: <https://unric.org/el/10-cf%80%cf%81%ce%ac%ce%b3%ce%bc%ce%b1%cf%84%ce%b1-cf%80%ce%bf%cf%85-%cf%80%cf%81%ce%ad%cf%80%ce%b5%ce%b9-%ce%bd%ce%b1-%ce%b3%ce%bd%cf%89%cf%81%ce%af%ce%b6%ce%b5%cf%84%ce%b5-%ce%b3%ce%b9%ce%b1/>

Eurostat (2017). Teachers in the EU. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20171004-1?inheritRedirect=true>

Howard, N. (2017). *Child Trafficking, Youth Labour Mobility and the Politics of Protection*. United Kingdom: Palgrave McMillan.

ILO (2007). Consolidated Good Practices in Education and Child Labour. Retrieved from: https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_092598/lang--en/index.htm

ILO (2009). Combating child labour through education. A resource kit for policy-makers and practitioners. Retrieved from: https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_103992/lang--en/index.htm

ILO (2013). Marking progress against child labour: Global estimates and trends 2000-2012. Retrieved from: https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_221513/lang--en/index.htm

ILO (1999). Worst Forms of Child Labour Convention (No. 182). Retrieved from: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C182

ILO & UNICEF (2021). *Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward*. Retrieved from: https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_797515/lang--en/index.htm

Radfar, A., Asharzadeh, S.A.A., Quesada, F. and Filip, I. (2018). Challenges and perspectives of child labor. *Industrial Psychiatry Journal*, 27(1), pp. 17-20. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6198592/?report=classic>

Shah S.F., Dr. Ghazi S.R., Khan M.S. and Irfanullah (2016). Perception of Primary School Teachers Regarding Impact of Child Labour on Universalization of Education at Primary Level at District Bannu. *Journal of Education and Practice*, 7(28), pp. 135-142. Retrieved from: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/view/33567/34508>

UNESCO (2019). *New Methodology Shows that 258 Million Children, Adolescents and Youth Are Out of School*. Fact Sheet no. 56. Retrieved from: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/new-methodology-shows-258-million-children-adolescents-and-youth-are-out-school.pdf>

UNICEF (2017). *A child is a child. Protecting children on the move from violence, abuse and exploitation*. Retrieved from: <https://data.unicef.org/resources/child-child-protecting-children-move-violence-abuse-exploitation/>

UNICEF (2017). *Building the Future. Children and the Sustainable Development Goals in Rich Countries*. Innocenti Report Card 14. Retrieved from: <https://www.unicef-irc.org/publications/890-building-the-future-children-and-the-sustainable-development-goals-in-rich-countries.html>

United Nations (1992). AGENDA 21. Conference on Environment and Development, Brazil. Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21>

Walker A., (1982). *Unqualified and unemployed. Handicapped Young People and the Labour Market*. London: The MacMillan Press LTD.

World Vision Australia (2015). Child labor: Facts, FAQs, and how to end it. Retrieved from: <https://www.worldvision.org/child-protection-news-stories/child-labor-facts>

World Vision Australia (2015). What can be done to end child labour? Retrieved from: https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-can-be-done-to-end-child-labour-worksheet.pdf?sfvrsn=2838ef3c_2

World Vision Australia (2015). What is child labour? Retrieved from: https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-is-child-labour-worksheet.pdf?sfvrsn=2c38ef3c_2

World Vision Australia (2015). What types of work do child labourers do? Retrieved from: https://www.worldvision.com.au/docs/default-source/school-resources/what-types-of-work-do-child-labourers-do-worksheet.pdf?sfvrsn=e926ef3c_2

Παράρτημα

➤ I. Το ερευνητικό εργαλείο:

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSf090V2haMWMEyHnrj5oQoo4YaijRxdAEDYs7uEiujmE4PYLw/viewform>

Η αειφορία στο νηπιαγωγείο: Απόψεις και πρακτικές εκπαιδευτικών για την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας.

Το παρακάτω ερωτηματολόγιο έχει στόχο την διερεύνηση των απόψεων και των πρακτικών των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και των φοιτητών παιδαγωγικών τμημάτων (Δημοτικής εκπαίδευσης- Νηπιαγωγών) σχετικά με την διδασκαλία θεμάτων παιδικής εργασίας.

Δεν υπάρχουν σωστές και λανθασμένες απαντήσεις και οποιαδήποτε στιγμή επιθυμείτε μπορείτε να εγκαταλείψετε το ερωτηματολόγιο. Θα ήθελα να σημειώσω πως η συμμετοχή σας είναι πολύ σημαντική για εμένα προκειμένου να συλλέξω τα απαραίτητα δεδομένα για την εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας. Το ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε με την επίβλεψη της καθηγήτριας του τμήματος Νηπιαγωγών Πηνελόπης Παπαδοπούλου. Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για την συμμετοχή σας και τον χρόνο που αφιερώσατε.

Βασιλική Κυριακίδου,
Φοιτήτρια ΠΤΝ

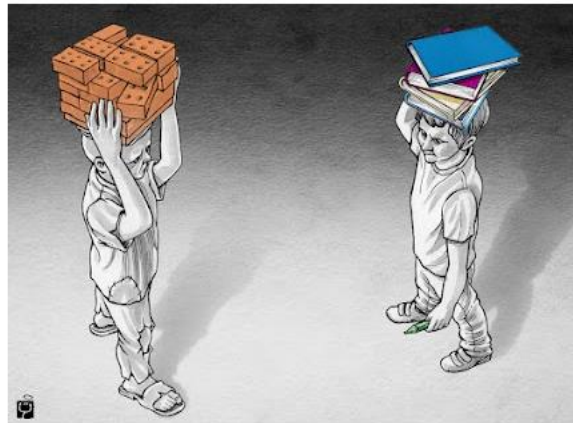
vassia2712@gmail.com [Εναλλαγή λογαριασμού](#)

Δεν κοινοποιήθηκε

Επόμενο

Εκκαθάριση φόρμας

Φύλο *

- Άνδρας
- Γυναίκα

Ηλικία *

- 18-22
- 23-29
- 30-40
- 40 και άνω

Ιδιότητα *

- Εκπαιδευτικός πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης
- Φοιτητής/τρια Παιδαγωγικού Τμήματος

[Πίσω](#)

[Επόμενο](#)

[Εκκαθάριση φόρμας](#)

A.

A1. Σε τι βαθμό γνωρίζετε σε τι αναφέρεται ο όρος «αιεφόρος ανάπτυξη»; *

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Σχεδόν καθόλου
- Καθόλου

A2. Πόσο καλά γνωρίζετε τους 17 στόχους της αιεφόρου ανάπτυξης; *

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Σχεδόν καθόλου
- Καθόλου

A3. Πόσο συμφωνείτε με τους στόχους και τις αξίες της αιεφόρου ανάπτυξης; *

- Πάρα πολύ
- Πολύ
- Λίγο
- Σχεδόν καθόλου
- Καθόλου

A4. Πού ακούσατε για πρώτη φορά τον όρο "αιεφόρος ανάπτυξη" ή "βιώσιμη ανάπτυξη"; *

- Στο πανεπιστήμιο
- Σε σεμινάριο
- Στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
- Άλλο: _____

A5. Έχετε διδάξει ποτέ κάποιο από τα θέματα που διαπραγματεύεται η
αιεφόρος ανάπτυξη; *

- Ναι
 Όχι

A6. Αν επιλέξατε όχι, σκοπεύετε να το πραγματοποιήσετε μελλοντικά;

- Ναι
 Όχι

[Πίσω](#)

[Επόμενο](#)

[Εκκαθάριση φόρμας](#)

B.

B1. Από ποια ηλικία θεωρείτε πως μπορούν να εργάζονται τα παιδιά; *

- 10+
 12+
 16+
 18+

B2. Ποιες από τις παρακάτω μορφές παιδικής εργασίας γνωρίζετε; *
(Μπορείτε να επιλέξετε όσες από τις απαντήσεις επιθυμείτε)

- Στον αγροτικό τομέα
 Στο λιανεμπόριο
 Στο σπίτι
 Σε βιομηχανίες/εργοστάσια
 Σε ορυχεία
 Σε υπηρεσίες

B3. Για ποιους λόγους θεωρείται πως παιδιά αναγκάζονται να εργάζονται από μικρή ηλικία; (Μπορείτε να επιλέξετε όσες από τις απαντήσεις επιθυμείτε) *

- Φτώχεια
- Πολιτισμικοί παράγοντες (π.χ. τόπος ανατροφής, κουλτούρα, αντιλήψεις για την έννοια "παιδί" και τις υποχρεώσεις του)
- Διακρίσεις λόγω φύλου
- Έλλειψη δικαιοσύνης
- Περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση
- Άλλο: _____

B4. Θωρείτε σημαντικό τα παιδιά να μάθουν ότι μικρά παιδιά εργάζονται και μάλιστα σε σκληρές συνθήκες; *

- Ναι
- Όχι

B5. Έχετε διδάξει ποτέ θέματα σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών; *

- Ναι
- Όχι

B6. Έχετε διδάξει ποτέ θέματα σχετικά με την παιδική εργασία; *

- Ναι
- Όχι

B7. Αν απαντήσατε όχι, ποιος ήταν ο λόγος;

- Το θεωρώ πολύ σκληρό θέμα.
- Δεν νομίζω πως τα παιδιά μπορούν να κατανοήσουν το θέμα.
- Θεωρώ πως τα παιδιά είναι πολύ μικρά για ένα τέτοιο θέμα.
- Δυσκολεύομαι στο πώς να προσεγγίσω το θέμα.
- Δεν προτιμώ να ασχολούμαι με δύσκολα κοινωνικά θέματα.
- Άλλο: _____

[Πίσω](#)

[Υποβολή](#)

[Εκκαθάριση φόρμας](#)